

Ura se utrne vnovič. Ves brezmočen se dvignem kvišku in pobledim. Za oknom se spreleti kos in zakliče. V hipu zunaj vse utihne in je večer.

Na steni visi diploma pokojnega moža. Gospodinja me izprašuje, kaj je inauguracija.

Nerazumevajoč strmim vanjo in se smehljam. Tolažljivo se smehljam in se prestopim proti izhodu.

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Petnajst let je že minilo, odkar je umrl Ivan Cankar, a kmalu jih bo štiri-deset, odkar sva se seznanila in sprijateljila. Kesneje sva se sprla, se odtujila, a se naposled, zadnja leta njegovega življenja, spravila.

Čas je menda že, da objavim njegova name naslovljena pisma. Zelo so zanimiva in morda se odpre ž njimi novo okence, da bo poslej svetleje v naši literarni hišici. Žal, da so ta pisma od leta 1896. dalje nepopolno ohranjena. Kar sem jih rešil z različnih preseljevanj, pa objavljam dobesedno in brez najmanjše izpremembe.

Nič se tedaj ne pomišljam, da ne bi objavil niti zase neprijetnih Cankar-jevih graj in očitkov. Saj je v njegovih pismih tudi zgovornih dokazov, da sva si bila včasih vzlic vsemu vendar prijatelja.

Ali tudi meni mora biti dovoljeno, da komentiram njegova pisma, da razložim — nikakor ne zagovarjam ali branim! — takratno svoje delovanje ali naziranje ter povem, če treba, ne le dobre, ampak tudi čisto človeške reči, ki se tičejo pokojnika. Gre za celotnega človeka, a ne za svetnika ali malika. „Nil humani a me alienum puto“ priznam brez bojazni zase, a to je priznaval v svojih pismih tudi Cankar.

Prosim tudi svoje bivše ali še sedanje prijatelje, naj jih prav nič ne boli, kar je naš skupni prijatelj ali pa nasprotnik pred trideset ali še več leti napisal o njih. Saj vsi vemo, da ni mogel in znal nihče tako ljubiti in tako sovražiti, kakor nas je ljubil ali pa sovražil Ivan Cankar... Vendarle smo pa lahko ponosni na to, da smo stali ob njem, bodisi v njegovi luči, bodisi v njegovi senci: vsekakor ob njem.

Dragi g.!

I

Prosim, oprostite mi, da Vam toliko časa ne odgovorim; pisati sem Vam hotel precej tisti dan, ko sem dobil Vaše pismo.

Iskreno Vas zahvaljujem na Vašem prijaznem sporočilu o besedah gdč. Helene. No, niti svoji prijateljici ni povedala prave resnice, kajti da sem jaz zaljubljen vánjo, vedela je že davno prej, nego ji je o tem pisala gdč. V. Zadnjič, ko sem z njo govoril, dejala mi je, da ji je neka prijateljica — V. — pripovedovala o moji ljubezni takó, kakor bi govo-

mila o kaki čisto novi stvari. — Ali, — dovolj o tem! Razjasnite mi, prosim, samó še tó, kaj mislite s svojim „realizmom“ . . .

Pišete mi, kakó Vas obrekujejo. To je naravno. Stvarno, t. j. kakor najboljšemu slovenskemu realistu, Vam ne morejo nič, zató se v svoji podlosti zaletujejo v Vašo osebo, ker mislijo, da Vas s tem najbolj gadijo in Vas morda še celó odvrnejo od delovanja. Najprej jih utrudite, če se niti ne zmenite zanje, — pa neumno je, da Vam hočem dajati svête . . . Sploh pa, bodite veseli in ponosni, če Vas drezajo puhli brezdélice . . .

„— ihres Bellens lauter Schall

Beweist nur, dass wir reiten.“

Z Vami je nekako takó, kakor z Levstikom. Tepli so ga s palicami in škorpijoni, — pri tem pa so bili vsi trdno prepričani, da mu ne sežejo do gležnjev; nadeli so mu sicer vse mogoče priimke, — ali zaslug se mu kljub temu nihče ni upal jemati . . . In kaj hočete? Zaslug tudi Vam nihče ne jemlje, — jaz vsaj doslej še nisem naletel do tacega . . . Da bi bili malodušni, tega Vam ne verjamem; jaz vem, da ste popolnoma uverjeni o svoji vrednosti in zató je popolnoma nemogoče, da bi kdaj „vrgli vse skupaj v koš . . .“ To so pri vseh dobrih literatih le taki perijodični „Anfälle“. Gotovo je, da ko bi Vam tudi prepovedali pisati, ne pustili bi peresa za nobeno ceno v miru . . . Smejal sem se, ko sem čital v Vašem pismu, da hočete postati „sebičnež“! Kadar to storite, dajte se portretirati: rad bi Vas videl.

Te dni sem bral nadaljevanje Vaše povesti v „Zvonu“, in ugajala mi je izvrstno; slog se mi je zdel še veliko lepši nego v prejšnjih poglavjih. Sploh pa ste mojster v opisovanju večje družbe; to ste tudi pokazali v noveli „Ljubav in rodoljubje“¹ . . . Celo postranske osebe so čisto žive, zanimive.

Kaj jaz počnem sedaj? Nič posebnega. Novelo pišem takó počasi, kakor bi se mi sanjalo; tačas sem napravil tudi dve pesmi na Heleno . . . Tisto, ki sem Vam jo v Ljubljani pokazal, sem prečrtal, ker ni za nič . . . V „Zvon“ odpošljem svojo stvar še tisti dan, ko jo dovršim; a to, mi-slim, še ne bo takó précej.

Te dni sem čital Tomičev roman „Za kralja — za dom“². Po mojih mislih ne stoji Tomič niti za ped nad slovenskimi prvaki-novelisti (Vi — Krsnik); slog mu je časih do skrajnosti okoren; vrh tega pa ne zna posebno zanimivo pisati.

¹ Pravilno „Ljubezen in rodoljubje“. Slovenska Matica v Anton Knezovi knjižnici l. 1896.

² Izdala Hrvatska Matica.

Ali ste že imeli v rokah najnovejšo zbirko pesmij „Biser — ljubav“³? Neskončna bedarija! V „Zvonu“ je kritika veliko premila. Kaj pravite n. pr. takim-le verzom:

„Vse trga se, vse ravsa se,
Vse dere se, vse kavsa se . . .“

In ti verzi so izmed boljših! . . .

Oni teden je bil Resman v Ljubljani in sva bila vse popoldne skupaj. A pomislite! Sub rosa — postāl mi je dolgočasen — neslān! Vi bote oči odprli — ali kaj čemo . . . Da mu tega ne poveste! Nemilo me je dirnila neka njegova izjava glede Vas, in tudi on je bil v zadregi, ker sem mu jaz nekako ostro odgovoril . . .

Zdaj sem pri (Vas) vas vsaki dan, ker podučujem Vašo sestrico. — — . Še kaj bi Vam pisal, a papirja ni več . . . Odpišite mi kaj, prosim! Drugi-krat Vam pišem prej in več.

Pozdravlja Vas Kette, Vaši, a najiskrenejše

Vam udani

Lj. 7. V. 96.

Ivan Cankar.

P. S. Lepo prosim, če veste od gdč. V. kaj novega o Heleni, bodite tako dobri in sporočite mi! . . .

*

Šmartinska cesta — takrat še cesta sv. Martina — je bila leta 1895. ljubljanski Quartier Latin. Bohemienov ni bilo nikjer toliko na kupu, kakor na cesti od nekdanje Franzotove gostilne mimo Topolavčeve krčme (današnje Nacetove — „Totenbirtove“) tja do kužnega znamenja onstran na desni železniškega prelaza (danes je tam strmina h Kolinski tovarni). Zatočišči teh večinoma bednih literatov sta bili Reboljeva hiša (prva na desni v Jenkovi ulici) in Kržanova hiša (na križišču Sv. Martina ceste in Jenkove ulice). Ker stojita hiši druga za drugo, so valovali sem ter tja, žareči od energične podjetnosti.

V Reboljevi hiši so imeli svoj teater, ki mu je bil direktor in glavni igralec dijak Hinko Rebolj, dramaturg moj brat Karel, igralci pa takisto sami študentje in mladi literati. Tudi Emil Adamič je prihajal mednje, pa Josip Murn, Ivan Škrjanec, Viktor Adamič, Pepe Perdan, Ivan Cankar, Ivan Štefè, Anton Bončar, Karel Meglič . . . Lahko so vabili na svoje predstave vodmatsko in friškovsko publiko, saj so gojili imeniten repertoar. Najsijajnejši igri pa sta bili Schillerjevi „Razbojniki“ in Morréto v „Revček Andrejček“. — Kulise, kostume in dekoracije so si naredili in zbrali sami, rekvizite si izposojali po sosednih hišah, se sami šminkali, a kot pionirji najmodernejše režije že uporabljali za-store in stopnice raznih barv, dolžin in vrst. Za razsvetljavo so imeli dvoje

³ Biser — ljubav zlasti za Slovane. Pojasnil dr. Bratoljubič Domobranski. Tiskarna R. Miličeva, 1896.

petrolejk, saj so imeli v svoji čisto sodobni umetniški usmerjenosti mrak ali poltemo za najbolj učinkovito pomoč pri ustvarjanju pravih občutij. Vsekako je bil Hinko Rebolj kanaljast Franc Moor in Naceta Borštnika nadkriljujoč Revček Andrejček, a Karel Meglič krasen Karel Moor, Ivan Štefè pa rojen Spiegelberg. Posebno požrtvovalen je bil Ivan Škrjanec kot šepetalec; včasih pa ga je igranje spravilo v tak krčevit smeh, da je kar omahnil na knjigo in se smejal, a predstava je obtičala med splošnim krohotom publike. Vsi sodelujoči — za občinstvo ne vem — so bili po Reboljevih predstavah silno navdušeni in tudi z dohodki zadovoljni.

Edini zabavljač je bil Cankar. Kar med predstavo se jim je glasno rogal, se pri najresnejših prizorih zakrohotal, ali pa jih celó opsoval. Direktor in igralci so nekoč poskakali z odra in ga vrgli na dvorišče; po predstavi pa so ga poklicali nazaj medse, da so med veselim krohotanjem skupaj izpili nekaj litrov piva, ki so si ga bili kupili z nabrano vstopnino.

V Kržanovo hišo, v kateri smo stanovali Govekarji, so prihajali vsi omenjeni „igralci“, takrat že ugledni akademski slikar Matija Jama in Karel Kette z Josipom Murnom. Kette je uvedel v našo obitelj tudi Cankarja.

Drobni, suhotni mladenič srednje rasti s čopom las nad čelom in z majhnimi, zavihanimi brčicami, z „umetniško“ zavozlano ovratnico pod brado, mi je bil kajpada po imenu že znan kot „Zvonov“ pesnik „Trošan“. Ko naju je Kette seznanil, me je Cankar s širokim smehom pogledal polno v obraz; mi stresal roko in jo povlekel navzdol. Kaj piševa, sva se pomenkovala: on pesmi, jaz povest za Slovensko Matico. „Ko jo dovršite, ali mi daste čitati rokopis?“ mi je dejal. „Zakaj ne? Tak kritik mi je zmerom dobrodošel!“ sem mu odgovoril. In res sem mu kmalu nato izročil rokopis novele *„Ljubezen in rodoljubje“*, sestavljeno po tragičnem življenju Antona Kneza. Spominjam se le še tega, da sva se pozneje skupaj jezila, ko sem moral novelo na zahtevo odbora Slovenske Matice v marsičem izpremeniti, da bi ne bila užaljena Knezova obitelj. Pisal sem pač preveč po resnici. Cankarjevo zanimanje za mojo novelo in kritika sta naju takoj zbližala, in nedolgo še, pa sva si bila dobra zaupnika. Tudi Cankar mi je prinašal svoje pesmi, ne pa svojih prozaičnih spisov, feljtonov, ki jih je — kakor njegova tovariša — pisal za „Slovenca“. Saj se je moral preživljati s skromnimi honorarji, ki jih je sprejemal od „Ljubljanskega Zvona“, „Slovenca“ in morda še kakega lista.

Kette, ki je stanoval prej na Poljanskem nasipu s Cankarjem v isti sobi, se je bil takrat preselil v hišo, v kateri je bila Franzotova krčma. Hiše že davno ni več. Tam se je seznanil z dekletom, pisal podlistke, mnogo inštruiral dijačke, zvečer ali popoldne pa redno prihajal k nam, k bratu Karlu, katerega je poučeval v francoščini, ali pa k bratu Mirku, da sta čveteroročno igrala na klavir. Navadno je prihajal Cankar ž njim. S svojo rdečkasto bradico in čokato osebo je bil Kette vzlic svoji mladosti med vsemi nami najbolj možat. Po značaju plah in tih, silno korekten v vedenju, po lepo zvonkem govorjenju in nastopanju vedno fin in blag, je Kette še sam postal v naši obitelji živahen, šaljiv in zgovoren. V svoji ljubeznivi razigranosti je bil takrat naravnost lep mladenič.

Ubožno oblečen, je bil Kette vendar tudi zmerom skrbno urejen in pazljiv na svojo zunanost. Ketteju je bilo med nami brez dvoma prijetno, tem bolj, ker mu je mama dala na razpolago veliko očetovo knjižnico in očetov klavir.

Različnih knjig si je izposodil iz naše knjižnice, a vselej je vsako — kakor pozneje v Novem mestu, ko je na moj poziv začel zahajati v obitelj moje neveste in si je tudi tam pri njeni sestri izposojal knjige — vrnil nepokvarjeno. Cankar, ustvaritelj tolikerih naših najboljših knjig, pa ni imel za knjižnice in bibliofilstvo menda nobenega razumevanja. (Glej LZ 1912, str. 510.) Dasi prijatelja, je spravljal Cankar s svojo brezobzirno objestnostjo in neresnostjo nežnočutnega Ketteja v zadrego in često v jezo. Radi pa smo imeli oba, dasi nam je bil Kette v občevanju prijetnejši; burnega, jedkega, porogljivega, upornega, v izrazih neizbirčnega in po vedenju nemirnega Cankarja pa smo imeli za originalnejši in močnejši talent. Skromni Josip Murn je bil najtišji v tej trojki; njun spremljevalec in molčč poslušalec, se je le posmihal, prikimaval, a včasih zinil obzirno, kakor bi se sramoval. Bil je pač še začetnik in njegovo duševnost je cenil više Kette nego Cankar.

Kette se je takrat odpravljaj v Novo mesto, da nadaljuje gimnazijske nauke, ki jih je moral v Ljubljani s šesto šolo prekiniti. Da se je umaknil bivšim svojim profesorjem, sta mu Ivan Resman, postajni načelnik v Zalogu pri Ljubljani in pesnik, in Resmanova ženka Pavlinka z denarjem in svojimi zvezami pomagala, da je mogel na novomeško gimnazijo.

Tudi Cankarja sem seznanil z dobričino Resmanom in časih sva jo peš mahnila v Zalog. Cankar mi je med izleti pripovedoval o bodočih svojih baladah in romancah, saj je bil takrat še ves navdušen za Aškerca; enkrat pa me je presenetil z dispozicijo svoje drame, ki mi jo je pripovedoval obširno od akta do akta. Da je sklenil, mi je zatrjeval, postati dramatik, pa pisati še nekaj časa pesmi, a s prozo da se nikakor ne misli dosti ukvarjati, kvečjemu s črticami za zaslužek. Menda je imel del svoje drame, deloma v stihih, že napisane, in dasi mi je prinesel čitat vsako pesem, mi je obetal dramo šele tedaj, ko bo dovršena. Ali je že imel kaj rokopisa svoje drame ali pa jo je nosil le v svoji glavi, ne vem, čitati mi je namreč ni dal nikoli.

Jaz sem bil od 1. oktobra 1892. medicinec na dunajskem vseučilišču in sem se sestajal s Cankarjem in drugimi s ceste sv. Martina le v velikih počitnicah in o veliki noči. Tako vem o literarnem klubu na materinem stanovanju le iz pripovedovanja brata Karla in Cankarja.

Shajali so se namreč na kritično-debatne seje, na katerih so čitali svoje duševne proizvode, določali kritika za prihodnjo sejo in poslušali ocenjevalca spisa ali spisov s prejšnje seje.

Po kritiki se je razvnela navadno živahna debata, včasih celo prav strastna polemika, in zlasti Cankar in Štefè sta se naskakovala kakor bojovita španska petelina ter obkladala s sočnimi priimki. Kette je v zadregi molčal in gladil svojo bradico, Muren je ves prestrašen strmel predse, Karel Meglič s pravcato moško brado pod vsem zaraslim obličjem je skušal kot najzrelejši posredovati, moj brat Karel in „direktor“ Rebolj pa sta se mefistofelski zabavala in krohotala. Pesnik Ivan Škrjanec je vselej hotel biti najmodrejši in, kot najimovitejši med vsemi, vsekdar „kakor iz škatlice“, vselej tudi najciviliziranejši. Španska petelina pa sta složno planila nanj in mu populila zadnje perce, da je Škrjanec zardeval in prebledeval, naposled pa z žalostnim patosom izjavil, da odpoveduje vsem prijateljstvu in izstopa iz kluba. Ali klub je soglasno kričal, da Škrjančeve odpovedi in izstopa nikakor ne sprejema in da se zadnja točka seje: svobodna zabava prelaga k Franzotu ali Topolavcu. Tam so klubaši s

Cankarjem in Štefetu na čelu zalili popolno spravo, zapitek pa je seveda poravnal kavalir Škrjanec.

Gdč. Helena! Niti prva, niti zadnja, a morda najbolj čista, najbolj idealna Cankarjeva ljubezen. Srednjevisoka, nežna blondinka finega obrazka, bujnih zlatih las, drobnih udov in velikih modrih oči. Čuvstvena, rada vesela, malce ponosna, a včasih melanholična; v celem pa zelo simpatična.

Zelo dobro jo poznam, saj sem bil kot osmošolec s tovariši ž njo in njenimi tovarišicami — preparandkami, med katerimi je bila tudi sedanja moja žena — veselo preplesal marsikatero noč. Kakor je pripovedovala gospa Helena J. moji ženi, se je Cankar seznanil ž njo na Vrhniki, kamor je hodila k svoji sestri na počitnice. Na Obrezovem vrtu ob Ljubljani se je zbirala družba dam in gospodov: Jeanette, Geni in Hélène P., Fani J., njen brat Maks, učitelj Kette i. dr. Maks J. je privedel tja tudi Cankarja, ki je prihajal potem često na vrt. Govoril je s Heleno najrajši o leposlovju. Nekoč jo je vprašal, ali ima Aškerčeve *Balade in romance*. Ko mu je odgovorila, da ne, „saj mora razumeti, da sirota za knjige ne more imeti denarja“, je mahoma odhitel z vrta; peš je drvel z Vrhnike v Ljubljano in peš ji prinesel knjigo še isti dan... Bilo je prav na Helenin god leta 1896.

Družba je delala izlete, včasih tudi prepevala in enkrat na Tičnici priredila piknik, poln šale in smeha, a tudi pijače in jedi. Cankar je posedal ob Heleni in neprestano pil. Helena ga je prosila: „Cankar, jejte vendar, prosim vas, in nikar ne pijte samo!“ — On pa ji je odgovoril: „Ne morem! Saj bi, a vsak grižljaj mi obtiči v grlu.“ — „Pa mi, prosim, prinesite ciklam!“ — Takoj je odbrzel, se vrnil in jo obsul s celim dežjem ciklam. Ta prizor je bil samemu Cankarju tako všeč, da ga je pozneje opisal v feljtonu v „Slovenskem Narodu“. Žal, da naslova ne vem.

Često je izročal ali pošiljal Heleni rokopise s svojimi pesmimi, ji dal lastno risbo (pejsaž ob vodi) s pesmico ter ji poklonil svoje „*Vinjete*“ in naposled „*Hlapce*“ z lastnoročnim posvetilom: „Gospoj Heleni za en pozdrav. Ivan Cankar 1910.“ Tako ljubezni do Hélène, porojene v potresnem letu 1895., pesniško krasno izražene v ciklu „*Helena*“. Zložil Ivan Saveljev v „Ljubljanskem Zvonu“ leta 1896. v 2. in 3. zvezku, še leta 1910. ni pozabil. Poezija tega razmerja mu je bila pač nepozabna.

Kako globoko je pognala korenine v Cankarjevo srce simpatija do Hélène, dokazuje dejstvo, da jo je še kot gospo hotel držati za roko, kadar je prišel slučajno v njeno družbo. — Sicer pa je imel Cankar bajè navado, da je vsako posebno mu simpatično ženo rad držal za roko... — Povest, ki jo omenja Cankar v svojem pismu, je bila moj prvi roman „*V krevi*“ (Lj. Zv. 1896). Urednik, pokojni profesor Viktor Bežek, je bil v „Ljubljanskem Zvonu“ 1895. priobčil mojo prvo daljšo novelo „*Sama svoja*“, ki je kmalu po zaključku izšla v nemškem prevodu neznanega Jaromira v dunajskem dnevniku „*Arbeiter Zeitung*“ pod naslovom „*Auf eigenen Füßen*“. Šele tik pred koncem leta mi je Bežek pisal, naj mu, ker nima nič primernega, napišem za prihodnje leto roman, ki naj bi izhajal vse leto. Poziv me je razveselil, a tudi presenetil, saj nisem imel daljšega spisa niti začetega. Ali pogumno sem se lotil naloge in pisal „*V krevi*“ od številke do številke.

Kaj „mislim s svojim realizmom“, kako odklanjam grobi naturalizem in koliko sem pretrpel zaradi obrekovanja, da „pohujšujem“, sem potožil Can-

karju in javno ponovil v predgovoru svojega zbornika črtic in novelet „O te ženske!“ (Salonska knjižnica A. Gabrščka leta 1897.)

Gotovo je, da mi je bilo pismo nikdar zadovoljnega, hiperkritičnega Cankarja v uteho in izpodbudo. Da me je tudi sporočilo gdč. Ant. Kadivčeve, trgovke v Prešernovi ulici, prav posebno razveselilo, spričo dejstva, da sem bil razvpit kot pohujševalec, ne morem tajiti.

Ivan Cankar je bil takrat na Kettejevo priporočilo prevzel doma poučevanje moje sestre Pavle. Poučeval jo je za peti razred onovne šole v zemljepisju, zgodovini in računstvu. Pravila mi je, da je bil dober, resen, prijazen, a često tudi prav vesel učitelj. Ker je bila sestra živo in poredno šaljivo dekelce, jo je Cankar imel prav tako rad kakor Kette. Cankar je prihajal polagoma vsako popoldne na južino in inštrukcijo in ob nedeljah izleteval z našo obitelji v okolico. Dogovorjeno nagrado pa je izterjaval vnaprej po desetih.

Tudi za red v gospodarstvu z denarjem ni imel nikoli dovolj smisla in to je bil eden glavnih vzrokov njegovega težkega življenja takrat in kasneje...
(Dalje prih.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

II

ŽRELO NOČI

Ves dom je izdihaval težko napetost. Nenadoma se je nekega dne pojavila nad obzorjem temna lisa, čedalje bolj se je večala in večala ter se razpela v oblak in oblak se je raztegnil v oblačje, ki je, sivo, temotno, črno ko brezno prepreglo vse nebo. Čepeče hiše so se še niže stisnile k zemlji kakor prastare starke, ki pričakujejo smrt. Vse stvarstvo se je pritajilo...

Tudi dom Petrinovih se je pritajil. Koliko ljudi je že šlo skozi ta dom. Žejnih vina in besed, lačnih kruha, ljubezni, izpovedi. Nekateri so se tu ustavili, ustavili večkrat, celo gostje so mu postali. Ali dom jih ni obdržal in šli so dalje in dalje ter iskali drugih domov, kakor da jih je gnala neka nevidna sila proč od tu, kjer življenje ni moglo zagoreti z veselimi plamenom. Od tiste ure, ko je Marta omahnila pod težko vsebino onega usodnega pisma, je bil njen dom samo še na zunaj kraj tišine in ubranosti, na dnu pa je bil kakor živa rana, ki zapeče, da bi kriknil do obzorja, kadar se je dotakneš.

Zaman se je Lena približevala Marti z opreznim izpraševanjem. Marta je našla sto izgovorov, resnice se sestri ni upala povedati. Vendar se je s strahom zavedala, da ji bo morala kmalu razodeti, kaj jo teži. In tedaj? O, to ni več njen, njiju dom...

Bil sem ko dete, vsaka beseda me je dvignila. Saj nisem bil prepričan, da bo res tako, vendar mi je bilo dobro. Občutek ponižanja mi je kopnel. Nazadnje mi je bilo celó lahko.

„Jaz bi šel k svoji ženi.“

Odmajal sem z glavo.

Zakaj ne? Tistega dne jo je videl skozi okno, kako je prišla po ulici. Nekaj trenutkov je neodločna obstala pred hišo. Nato se je vrnila. Bil je prepričan, da me je iskala.

Gledal sem ga, a nisem rekel nobene. In vendar je bilo prav to odločilno.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi Govékar!

2

Dolgo časa sem se pripravljaj, da bi Ti pisal, zakaj prvič me je težil ta prokleti dolg, drugič pa sem odlašal zató, ker sem Ti mislil kaj poslati za „Narod“. Tega sicer tudi zdaj še ne storim, ali pišem Ti kljub temu, ker bi rad spet enkrat govoril s kakšnim pametnim človekom. Kadar Ti pošljem par črtic, daj jih Majaronu, in kakor si obljubil, spumpaj kaj denarja od njega, da ne bom več Tvoj véliki dolžnik; to se zgodi v kratkem (natančno ne morem povedati, keda, da se spet ne zagovorim).

Jaz živim kakor po navadi; nekako à la Janez Krstnik v puščavi. Zadnjič sem čital v „Novi reviji“ članek „Das Ende der Bohême“ ... To je bedak! Jaz čutim, da sem jeden najžalostnejših bohémienov. Kolikor bolj skušam postati soliden, toliko globokeje gazim ravno po sredi bohémstva. In sploh imam vse simptome teh ljudij. Primo luogo: večne načrte, imenitne, velikanske; vse mi miglja pred očmi v različnih plavih in rdečih lučicah; razne postave z dolgimi nosovi in kratkimi hlačami; vsakovrstni psihološki problemi... nove misli... revolucionarne ideje... Secondo: ne napravim ničesar! Kadar sedem k mizi, zdi se mi vse grozno bedasto in nizko, in iz veličastne snóvi se rodí smrkav feljton ali vnebovpijoča pesem ... Terzo: ponosen sem na vse to, kakor don Kihot na svojo cinasto čelado in preziram druge poštene ljudi, medtem ko nisem nič bolj pameten kakor óni, temveč so samó oní bolj neumni, kakor jaz. ... To je! —

Praša se, kaj zdaj počnem. Jaz tega sam ne vem, dragi moj Govekar. Napravil sem eno pesem, ali morda tudi dve in dovršil prvo novelico za „Zvon“. Smešno! ... In misli si, da živim v sami literaturi, v samih

krasnih snovéh! Časih sem sam radoveden, ali bom pač kdaj res kaj napravil, ali nič. Pride mi na misel, da sem morda premlad, preetročji... Neumnost! Jaz sam prav dobro vem, da sem dovolj pameten in bi lahko pisal, — toda s temi afektiranimi dvomi podpiram samo svojo neodločnost — ne „lenobo“! Tacih „humoresk“, kakor je n. pr. zadnja Murnikova,¹ spisal bi lahko na ducate. Dà, Murnik: njegov slog se mi ne zdí več takó briljanten, kakor prej, zakaj ravno v ti zadnji njegovi črtici se vidi „kniff“: kakšen prizor, ki imá v sebi morda trohico poezije, obleče v nenavadne, eksotične besede, v gladke, lepó zaokrožene fraze, nakopiči razna onomatopoetična epiteta, — in glej! — suha vsebina je hipoma ogrnjena v lahno, roza-barveno meglò, katera deluje na tvoj pogled nekako podobno, kakor bi dihal „Lustgas“ v sebe: prijetno ti je, razkošno, a ne veš zakaj... In kadar se strezniš, tedaj spoznaš, da si plaval v razkošji čisto brez vsacega vzroka; vse izgine, razblini se, in kar ostane, to je Andrejčkov Jože ali Pajkova... Uvodna povest² je boljša, da-si se mi ne zdi nikakor „chef d'oeuvres“; vidi se, da se je pisatelj pošteno trudil realistično pisati; a neprijetno je ravno, da se to vidi. In potem pa njegove refleksije med pripovedovanjem!! Tudi osebe so mi že precej znane; nekatere iz Tvojih povesti, — druge pa me celó spominjajo na „Grogo in druge“... Ti mi morda pomoliš pred nos Fuldov članek o „originalnosti“... Ne veljá! Ljudí mora imeti *svoje*, ogrniti jih mora v suknjo *svojega* duhá, čeprav je strgana, — samó da je *njegova*. Frak si lahko marsikdo sposodi, kupiti ga pa ne more vsakdo! (Prilika je slaba, pa črtal je ne bom.). Sploh pa: vederemo! —

Oni dan sem se domislil, da sem prišel na Dunaj prav za prav študirat. In vrgel sem se z vso besnostjo na francoščino in laščino. Misli si, kaj čitam! Francoskega dekadenta Maeterlincka v izvirniku, in sicer njegovo najnovejšo knjigo „le trésor des humbles“. To so kratke filozofične črtice, polne duha in poezije, — poezije malo naivne, preveč solnčno-svetle, optimistične. Ali kljub temu, ta poezija deluje na človeka takó mirno, „skrivnostno“, — obide te mehak svet, blag čut, kakor bi v svoji nesreči in osamelosti gledal najjasnejšo, najlepšo srečo tam kje daleč v meglenem, tujem svetu; — skratka, takó prijetno ti je, kakor bi pil gorek čaj zjutraj na prazen želodec... Prečital sem tudi Prévostovo „les demi-vierges“. Krasno! Od začetka sem rabil slovar, ko sem pa prišel do dobrega v roman, hitel sem kar naprej in razumel vse. Prévost se sicer ne razlikuje od družih francoskih realistov po kakšni nenavadni posebnosti, ali z Maupassantom in drugimi stoji gotovo v jedni vrsti... Sploh pa, saj ga poznaš bolj kot jaz... In tudi sicer so si pisatelji jed-

¹ Abdul Slovožok in Kara Besedavelj. — ² Kam plovemo? Spisal Karol Dolenc.

nega naroda in jedne struje zeló med seboj jednaki. Rusi n. pr. so vsi kakor sinovi Gogoljevi...

Oprosti, — jaz sem začel govoriti neumnosti. Toda to mi pride večkrat, da z vso gorečnostjo pripovedujem in dokazujem stvar, ki je umevna sama ob sebi. To kaže o oslavljenju duhá... In moj duh bi moral biti grozno krepak, da bi zdaj pa zdaj ne oslabèl. Ti ne veš, ne moreš vedeti in živa duša si ne more predstavljati, kakó jaz živim; — ne slabo, tega ne! „Slabo življenje“, — to je sploh bedasta sestava! Vsak človek žíví takó, kakor zahteva njegova narava. In jaz moram imeti „potem takem“ prokleto čudno naravo... Ker se preveč ljubim, da bi se jezil sam náse, jezím se na druge in oblajam vsakoga, nakogar nalletim. Pohlevnega Zupančiča časih čisto zmrcvarim. Zdaj prihaja k meni skoro vsak dan. On dela še manj, kakor jaz. Toda pri njem je to prej umevno, ker nima svoje sobe; poleg njega sedí zmirom klepetava gospodinja ali čemerni stric; in oba sta seveda brez poezíje...

— Klubove³ seje so precej žalostne, ker ni Tebe. Prejšnji četrtek je čital V. precej dobro črtico, katera pa je bila vse preveč suha; — saj veš, kakó mislim. Premalo barve, premalo ognja, premalo — poezíje. Te poslednje je tudi Tebi časih nedostajalo, posebno v prehodih iz jednega prizora v drugega... Ti me seveda razumeš, da ne mislim na tisto solzno, sentimentalno, po vijolicah in cyklamenih duhtečo poezíjo „von anno dazumal“, katera se je hvala Bogú že preživela... — —

Jančar se je produciral z začetkom svoje razprave „fin de siècle“; o tem začetku se ne dá veliko povedati, ker ga je čital zelo tiho in ker je ravno samó — začetek. Tudi tu ni nobenega temperamenta, kakoršnega čutiš n. pr. iz razprav v „Zeit“. Vse je preveč profesorsko, zaprašeno, koščeno, matematično natančno in odmerjeno. To ni za nas. Ali zdí se mi, da Jančar po svojem značaju sploh ne more drugače pisati... Jaz sem pel in nosljál romanco „Sulamit“. Ker so bili pri seji samo V., Jančar in G., predstavljaš si lahko, da ni izrekel nobèn kakšne sodbe, temveč so samó z glavo kimali in navskriž gledali, kakor sami potencirani Dagoberti. Živo sem pogrešal Tebe in Zupančiča, ki je ostal domá, ker ni imel denarja. Včeraj pa ni bilo niti njega, niti mene. V. se je najbrže grozno jezil in G. naju je gotovo tituliral „nemarne ljudi“... Radoveden sem, kaj so počeli... Morda si že čul, da je pri zadnjem občnem zboru „Slovenije“ predaval štipica kritiko o Tvojem lanskem romanu? To je bilo v sredo. Jaz sem hodil ves dan po Dunaju, da bi spumpal kaj denarja, pa nisem mogel in takó nič ne vem, kaj se je godilo. V. je menda govoril v Tvoj „prid in blagor“... On sam Ti bo gotovo kaj več

³ Glej Ljubljanski Zvon 1896, str. 765!

pisal o tem, če Ti že ní . . . V „Edinosti“ se je spet pričelo malo življenja. Tvoje „pismo“ je imenitno. Brce in klofute na vse strani! Ali oni članek s podpisom „—r“ ni tako dober. Preveč voden in brezbarven je. Ne verjamem, da bi ga pisal Ti, čeprav nekateri tu na Dunaju to zatrjujejo.⁴

Še nekaj ravno o Tvojem članku v „Edinosti“. Saveljev⁵ in Radič⁶ in Nikolajev⁷ in Borut⁸ niso „moderni“. „Helena“ je bila morda originalna, ali moderna ni bila. Nikolajev piše, kakor recimo Koljčov, slavni ruski lirik, ki je umrl pred ca. petdesetimi leti. Radičeve pesmi so stare, kakor poezija sama; to je potrdil tudi Aškerc, ko je dejal, da so ga tiste pesmi spominjale na Levstika . . . In to je napačno! Na Levstika ne spominjajo prav nič, pač pa na Heineja . . . Moderna sta zdaj v nas samo Aškerc in Kette, katerima se mislim pridružiti jaz v vsi ponižnosti, kadar pošljem v „Zvon“ „Dunajske večere“ . . . —

Sploh pa, kaj počneš Ti toliko časa v Ljubljani? Pridi vendar! Mi vsi Te zelo težko pričakujemo. Ali kaj pišeš? Kakó se pogajaš z „Narodom“? Kaj dela Škrjanec? Njega si predstavljam čisto živo, kakó hodi po Ljubljani sključen in s tresočo glavo. Ljudje mislijo, da rešuje kakšne probleme, tako učeno in zagrizeno gleda, — toda ne, — Škrjanec misli, kaj bo opoldne kosil. Takó se svet moti! . . . Ali je Majaron⁹ ostal v Ljubljani ali je šel v Borovnico? Ali Rebolj še živí s svojimi „Witzi“ vred? . . . Sploh, piši mi vse, kadar mi odgovoriš, a najprvo, kakó se imaš Ti sam in kaj počneš . . .

Dovoli, da skončam . . .

Iskreno Te pozdravlja Tvoj prijatelj

Ivan Cankar.

Dunaj, 23. I. 97.

Sporoči moje pozdrave gospé mami, bratu in sestri, Škrjancu, Rebolju i. t. d. i. t. d. — in odpiši kolikor mogoče kmalu in veliko!

Cankar je prvič padel pri maturi poleti 1895. v fiziki, a v jeseni zopet. Poleti 1896. se je prijavil za maturo še tretjič, ker je bil sklenil, da gre na dunajsko tehniko. Ko pa bi moral na realki stopiti pred izpitno komisijo, ga je obšel strah in pritekel je k nam na Martinovo cesto.

Jaz sem se bil že vrnil z Dunaja na počitnice in dobro se spominjam, kako je privihral v sobo, vrgel svoj klobuk ves togoten na klavir ter kričal: „Ne grem k maturi! Ne dam se mrcvariti po teh tepcih!“

Brata, sestra in jaz smo planili in mu prigovarjali, a zlasti mati je tiščala vanj, ga prosila in rotila, češ, kaj bo brez mature, nikdar nikjer ne najde poštno plačane službe. Prav trdo ga je prijemala moja mati in očitvidno so bili

⁴ Med Cankarjeve spise iz te dobe polemik spada njegova črtica „Čisto navadna, znana stvar“, ki mi jo je poslal leta 1897., a sem jo založil in priobčil šele v „Slovanu“ leta 1905., str. 237. in 238. s Cankarjevo šifro „Mot“. — ⁵ Cankar. — ⁶ Fran Drganec. — ⁷ O. Zupančič. — ⁸ Fran Eller. — ⁹ Jurist Anton Majaron, ki je v Borovnici umrl za jetiko.

njeni argumenti, da mora vsekakor še tretjič poskusiti z maturo, tako močni, da jim Cankar ni mogel ugovarjati s trezno razsodnostjo. Prav to pa je načelnega oponenta ujezilo. Nervozno je odrinil mojo mater ter jo pri tem — pač nehoté — udaril po nadlehiti, kričeč: „Ne, ne! Pustite me na miru! Ne grem! Za norca nisem bil in ne bom nikomur več!“ — Nato je divje odvihral.

Govekarji smo imeli nato obiteljsko posvetovanje pod vodstvom matere. Sklep je bil storjen: Cankar mora vendarle poskusiti, da napravi maturo! Jaz sem torej odšel k profesorju Franu Levcu. Vedel sem, da ceni Cankarjev pri-povedovalni in pesniški talent, saj mu je bil na realki najboljši dijak v slovenščini, a sam sem bil z Levcem v dopisni zvezi kot avtor novele za Knezovo knjižnico.

„Recite mu, naj le pride pred komisijo! Moja skrb bo, da maturo naredi, pa če kaj zna ali nič. Sicer pa ni bil slab dijak. Takega talenta ne smemo pustiti, da prepade!“ — Tako nekako mi je odgovoril Levce na mojo prošnjo.

Slučaj je hotel — čisto tako kakor v slabem romanu — da je Cankar begal istega dne popoldne po okolici Kolezije in tam srečal gdč. Heleno P.

„Ali ste napravili maturo?“ ga je vprašala.

„Ne! Je sploh nisem šel delat!“

„Sram vas bodi! Ženska sem, pa sem jo napravila; vi ste moški, a se niste upali... Bodite vendar pametni, — saj jo boste naredili!“

Ko je prišel Cankar zvečer zopet na Martinovo cesto, sem mu povedal Levčevo sporočilo. Tedaj se je odločil, da gre pred komisijo. Učil se je potem skoro vso noč in menda še nekaj dni.

Neko jutro smo Cankarja spremili na realko moj brat Karel, Hinko Rebolj, takrat že pomožni železniški uradnik, in jaz. Spominjam se, kako smo hodili nekaj ur po realčnem hodniku gor in dol ter nervozno čakali, kako se obnese Cankar. Naposled je prišel s krikom: „Maturo imam — zdaj gremo na Dunaj!“

Radost je vladala tisti dan v Kržanovi hiši, Cankar pa je neprestano pripovedoval: „Helena me je pognala! Brez nje bi nikoli ne imel mature!“

To Cankarjevo prepričanje je prav te dni ponovila tudi moji ženi gospa Helena J. z besedami: „Cankar mi je zagotavljal večkrat, da se mora zahvaliti le mojim besedam v Koleziji, da je napravil maturo...“

V jeseni sva šla skupaj na Dunaj. Dasi se je bil vpisal na tehniko in stanoval v drugem okraju, je prihajal vsak dan v osmi okraj k nam, ki smo imeli svojo stalno literarno družbo. V tej družbi smo bili Fran Goestl, Fran Vidic, Ferdo Jančar, Anton Majaron, Fran Eller, Ivan Škrjanec in Ivan Cankar; včasih pa smo imeli v svoji sredi tudi Otona Župančiča.

Takrat mi je pisal iz Gorice profesor Viktor Bežek pismo (z dne 19. novembra 1896.): „V sili se zopet zatekam k Vam. Glejte, konec meseca se bliža, prihodnja številka naj že prinese na platnicah program za bodoče leto, a jaz še nimam uvodne povesti. Eno imam sicer, ki bi bila dovolj dolga, a jaz bi jo rajši prihranil za drugo mesto. Na prvo mesto mora kaj odličnega. Vi pravite vedno: ‚Zvon‘ bodi skozi in skozi modern, in te in te pisatelje treba izbacniti; a s čim prazne liste napolniti, ko so vsi ti mladi pisatelji tako prokleto — leni. Oprostite mi jezico, a ne morem drugače. Vi ste res častna izjema, izredno marljivi in me s par malimi izjemami še niste pustili na cedilu, ali pomislite Murnika, Cankarja! Vsa polna sta zabavljanja na druge, slabe pisatelje, obljubljata, a dobiti ni nič od njih! Cankarjevega ‚Aškerca‘ še sedaj nimam. Šele

začetnik je, pa ima že razvade kakor kak Goethe. Kaj šele bo! — Po vsem tem mu pač ne morem nič zaupati, in predno nimam njegovega rokopisa vsega v rokah, si ga poleg najboljše volje ne upam naznaniti v programu... Ako ima torej Cankar že kaj novel iz tiste trilogije spisanih, naj mi jih nemudoma pošlje. Za „Aškerca“ pa je že skrajni čas. —“

Cankar je bil namreč na moje prigovarjanje obljubil, da spiše za „Ljubljanski Zvon“ trilogijo novel, ki naj bi izhajale v letniku 1897. na uvodnem mestu; o tem sem bil obvestil Bežka, ki se je obljube razveselil, a ji — kakor kaže navedeno njegovo pismo — ni zaupal. Cankar je res pisal, a s svojim delom ni bil zadovoljen ter mi je na izprehodu po Grabnu tožil, da ima polno glavo snovi, a ne more pisati: „iz veličastne snovi se rodi smrkav feljton ali vnebovpijoča pesem“, kakor mi je poročal pozneje... Naposled res ni mogel poslati Bežku ničesar, in je ves letnik 1897. brez Cankarjevega prispevka, dasi so za Zvon pesnili Župančič (Aleksij Nikolajev), Kette (Zvonoslav in Zor) in Murn (Aleksandrov).

O božiču sem se vrnil z Dunaja domov in vstopil v uredništvo „Slovenskega Naroda“. Glavni urednik je bil nekaj tednov še dr. Danilo Majaron, nato pa dr. Ivan Tavčar. Iz teh prvih dni mojega delovanja pri dnevniku je drugo Cankarjevo pismo.

3

Dragi prijatelj!

Vsa duša se mi je „razigrala“, ko sem čital Tvoje pismo. Človeku, kakoršen sem slučajno jaz, dé silno dobro, če imá prijatelja, ki ne gleda nanj s pomilovalnimi očmi in vihajočim nosom; — takó gledajo namreč name do malega vsi moji znanci, — kar sam veš. Mene pa to na tihem grize, četudi se jim v obraz smejem in delam nedolžne oči; kadar mu sežem v roko, pljunil bi mu najrajši v lice. Iz tega si lahko razlagaš umazani žolč, ki sem ga prezentiral časih povsem pohlevnim ljudém. In tega žolča se zdaj ne morem iznebiti; jezik mi je ostal grenak in v še takó resni in poetični črtici me prime hipoma poželenje, traktirati z brcami različne „duhove“...

Zató pa sem toliko bolj zaljubljen v svoje prave prijatelje, kakoršna sta jedina Ti in Župančič in kakoršen je bil Kette, o katerem upam, da ga dobim nazaj (vrag védi, čemú mu ne odpišem!). Kdor je v stanu takó sovražiti, kakor jaz sovražim nekatere ljudi, tisti se oklene svojih prijateljev vse trdneje in zvesteje, kakor je to navada. Vate sem časih čisto sentimentalno zaljubljen, čemur so dokaz — moja dolga pisma. (Hotel sem povedati vse kaj družega, pa v tem hipu sem se domislil, da si postal soliden človek in da Ti moram zmerno in modro odgovarjati na zadnji list,) — katerega sem dobil šele danes, medtem ko je predzadnji počival celih štirinajst dni pri portírju. Pisal sem Ti namreč prej, predno sem zvedel, da me čaka na tehniki, — zató so se Ti zdele morda nekatere

stvari v njem nepotrebne. Prosim Te, piši mi odslej na dom. (Naslov je prejšnji: IV. Schönburg-Strasse, 28, I., 10.)

Pomisli, dragi moj Govekar, jaz sem postal nenavadno priden. V petek dopoldne dobiš pet črtic pod naslovom „Vinjéte“, katere Ti bodo na vsak način ugajale. Zdaj spišem namreč redno vsak večer osem do deset kvartlistov. Napravil sem neko neumnost. Pred štirimi dnevi sem poslal v „Slovenski list“ prav dober feljton „Jeden izmed njih“, — škoda ga je. Govoril sem v njem o vseh mogočih stvaréh, največ o literaturi.

— Tvoje ponudbe sprejemem z največjim veseljem. Za prihodnji ponedeljek še ne spišem ničesar, ker sem zdaj ves preobložen z drugimi deli — (to se sicer iz mojih ust čudno glasi, toda res je!). Potem pa storim, kakor si mi pisal, in že naprej Ti obljubim, da se ne boš kesal svoje ponudbe. Zdaj ves tičim v dekadentih in v ruski psihologiji, — zato se Ti bo moj slog nekako čuden zdel, vsaj sprva; ali da Ti bo ugajal, o tem ne dvomim. Sicer pa se ni nič spremenil. Kakor veš, jaz od nekdanj že nisem ljubil filisterske odmerjenosti, ki je podobna samó Funtkovemu obrazu in šolskim klopém. Pisal Ti bom največ o literaturi in življenju, politika me ne briga veliko in ogibljem se je, kjer se je morem. Črtati mi ne boš smel preveč, — saj veš, kakó sitno je to; sploh se pa zanašam náte.

Zadnjič sem (se) grozno razjezil nad nekim bedakom, to se pravi, nad Bežkom.

(Tri dni pozneje!)

— — — Ko sem pričel pisati to pismo, pride k meni nekov Hayne in šla sva na sprehod . . . Zvečer pa sem pozabil vse svoje dobre sklepe in šel sem krokat, in krokal sem takó divje in neumno, kakor sem v stanu samó jaz. Dva forinta sem imel in zapravil do zadnjega krajcarja ter se vrh tega še zadolžil . . . Drugi dan, skrokan in lačen in žejen, bil sem takó potrtn in obupan, kakor še nikdar v svojem življenju; zmerjal sem se z vsemi mogočimi imeni in se lasal v najskrajnejšem zaničevanju. Niti Zupančič me ni mogel potolažiti; dva dní sem bil nesposoben za vsako delo . . . Že ta moja obupnost Ti jasno priča, da hodim po ravni poti poboljšanja, in če pojde takó naprej — toda pustiva to; hotel sem Ti praviti o Bežku.

Pisal mi je óni dan, da si je izbral célo smer, po kateri popravlja mojo povest. Jaz mu pokažem smer! Bedak! „— — videli boste, v kakšni smeri se gibljejo moja popravljajna.“ Jaz ga zagibljem in zazibljem v svojem prihodnjem pismu, da bo imel do grla dovòlj. Dolžan sem „Zvonu“ 30 fl. Pošljem mu to svojo prvo povest pod naslovom „V kavarni“. Trideset forintov bo vsaj vredna. Potem pa naj si išče sotrud-

nikov drugod. — Kar sem pisal, premislil sem dosti dobro in zdí se mi, da je Bežek najmanj sposoben, popravljati novele, naj jih spišem že jaz ali kdorkoli. Črta naj vejice ali jih vstavlja, toda vsebino naj pustí pri miru. Zmrcvaril mi je „Aškerca“ dovolj, — ali to je bila samó kritika, ki mi ni bogve kako prirastla na srce. Novelo pa sem poslal „Zvonovim“ čitateljem in ne profesorjevemu svinčniku, ki naj opravlja svoj posel v šolskih zvezkih ... Pisal bom ravno takó lahko v „Narod“ in „Dom in svet“, ne da bi kaj škodoval sebi ali komu drugemu. Zvonov urednik pa naj si išče tepcev, kjer si jih hoče ... Pesmi seveda bom pošiljal Aškercu kakor doslej; on je takó pameten, da ne „popravlja“ stvari, ki so v celoti dobre, — in tudi Bežek je pustil doslej pesmi pri miru s svojim filisterstvom.

Kakor sem že dejal, jaz imam zdaj veliko dela. Pišem daljšo novelo (za kakih 200—250 kvartlistov), katero še ne vem, kam jo vtaknem. V treh tednih jo zvršim. In tudi na svojo obljubo v „Fin de siècle“ nisem pozabil. 'Rrraus!! Sicer imam pa nebeško snov. Ti boš gledal, — že po veliki noči!!!!

— Ali jedna mi majka, kakó jaz životarim! Z gospodínjo stojíva čisto labilno že na vrhuncu potrpljenja. Sicer me ne tirja veliko, ali gleda zeló „radovedno“, kar jaz kot dober psiholog izvrstno razumem. Za hrano se niti ne menim več. Zdaj izhajam že prav imenitno s štirimi krajcarji na dan ... Toda upam, da se izvlečem vsak čas iz tega neznoznega življenja. Zató imam zdaj pravo „Schreibwuth“ ... Kadar dobiš to, pošlji mi, kolikor veš, da Ti je mogoče, — črtice, glej, niso tako slabe. Svoj dolg poravnaj(m) drugi teden in v štirinajstih dneh; pošljem Ti, kakor si rekel, vsak teden članek za ponedeljsko številko in jedno leposlovno črtico (za nadaljevanje „Vinjet“). — — Torej Ti ne delaš ničesar zase? Oj Ti filister! Kjé ostane Tvoj renomé?! Ali kaj pridno študiraš za svoj zgodovinski roman? Zdaj imaš Rutarja in Levca pri rokah, — torej začni! V muzej, v knjižnico! ...

Ti si me napačno razumel ali pa so bile moje besede takó nerodne: jaz nimam prav nič proti G. in V. Obá sta imenitna človeka, čeprav sta realista samó zató, ker si Ti realist. Če bi Tebi prišlo na misel, da bi se prevrgel v romantika, — hipoma bi skočila za Teboj v naročje Novalisovo ... To zopet ni nikako zabavljanje, — prosim, razumi me! ... Obadva sta Tvoja takó iskrena prijatelja, da sta Te začela zamenjati z literaturo; — zató sta mimogredé tudi literata, ker sta se s Tvojimi besedami in pridigami opojila do pijanosti ... Kadar pa ta pijanost mine, ostaneta samó še dva krasna, dobrasrčna, naívna in blaga — filistra. Zakaj talent ni ne G. ne V.! ... Na Dunaju je zdaj samo jeden talent, in to je Zupančič. —

Kakó jaz o Funtku mislim, to veš; ako mi kljub temu zaupaš kritiko o „*Smrtih*“, tedaj mi pošlji knjigo. Napišem Ti *takoj*! Ali kakor veš, jaz sem precej obširen in zeló — odkritosrčen. Torej, — kakor se Ti zdí. Jaz sem ti na uslugo. — —

Novela „o Resmanu“ je v uredništvu „Narodovem“. Dal sem jo svoje dni Malovrhu. Če hočeš, popravi jo; meni se to ne bi ljubilo...

Odgovor Tvojemu pismu:

Najprvo: gratuliram! Imenitno ženó! Ti si srečen, — ali ne? Piši mi!! — To je sicer zeló osebno, pa Ti praviš, da si moj prijatelj... Napósled: — jaz si kolikor toliko sam predstavljam, kakšno je Tvoje razpoloženje. Jaz bi se ga — bal. Preveč — novele... —

V „Dom in Svet“ jaz *ne* pišem „Mestnih slik“, katere so vse skupaj grozen „štifel“.

Kette je tepec, če se „buta in pili“. Gleda naj, da pošteno zleze, sicer naj pa kaj dela; to mu bo več koristilo, kot pa odlika v maturi.

Bončar je podoben svojemu članku. Ravno tako debel in prazen je. S Škrjancem me nisi iznenadil; pozdravi ga, — kakor vse druge.

Iskreno te pozdravlja

in Ti podaja roko prijatelj

Ivan Cankar.

P. S. Moja kritika o V. črtici je bila *premila*... Pozdravi Resmana, če ga kaj vidiš, gospó Gutnikovo in „Struno“ (toda — tempi passati, Minka K...!!!!!!).

Pošlji honorar *takoj*, če moreš, jaz — gledam. Morda so vse štiri vredne 20 fl.

Pismo je brez datuma. Iz svojega odgovora z dne 7. februarja 1897., ki ga je v odlomku navedel g. dr. Izidor Cankar (Opombe k II. knjigi Iv. C. Zbranih spisov, str. 354), sklepam, da mi je pisal C. to pismo zadnje dneve januarja 1897. Naprosil sem bil Cankarja, naj mi redno pošilja za feljton Sl. Naroda prispevke (kozerije, kritike in črtice), in sicer za vsak ponedeljek, kakor so mi pisali Dragotin Jesenko-Doksov in drugi za vsako soboto. Kot urednik sem dopuščal, da je vsak feljtonist svobodno priobčeval svoje nazore in sodbe, a dovoljeval, da so napadenci objavljali tudi odgovore ali da so se objavile o istem predmetu različne sodbe. G. dr. Izidor Cankar pripisuje nekatere feljtone Doksova in druge meni, kar odločno zavračam. Na ponovno, prav strogo mi povedano zahtevo glavnega urednika dr. Ivana Tavčarja sem moral črtati in ublažiti razne Cankarjeve psovke, ki so mu bile v tisti dobi stalno v peresu, še posebej pa prav nervozno paziti na — moralnost. V tem pogledu je bil dr. Tavčar naravnost občutljiv. Zaradi Cankarjevih Vinjet sem imel z dr. Tavčarjem neprestane konflikte, bodisi da jih je imel za neumljive, bodisi za predrzne ali nenravne. Ko sem priobčil neko Meškovo noveletko, me je dr. Tavčar zaradi idilske situacije na trati prav osorno oštel, dasi Meško nikakor ni bil lasciven. Očitki, ki so zaradi izsiljenih mi „korek-

tur“ leteli name iz vrst sotrudnikov, so bili upravičeni, toda upreti se dr. Tavčarju nisem smel niti mogel. Nasprotno, tiho sem moral priobčiti vse, kar so po naročilu dr. Tavčarja napisali stari in starejši Narodovi dopisniki, pa če je bilo to Cankarju ali meni, zelenemu tretjemu uredniku, vseh ali ne...

Povest „V kavarni“, ki jo je Cankar poslal ali samo nameraval poslati uredniku Ljubljanskega Zvona Bežku, je morala biti obsežnejši spis, ker jo je Cankar cenil, da je vredna „vsaj trideset forintov“. Ker je Slovenski Narod plačeval takrat feljton po 2 gld, bi bila povest v njem za petnajst nadaljevanj. G. dr. Izidor Cankar pa navaja v Opombah k II. knjigi na str. 354. stavek iz mojega pisma Iv. Cankarju z dne 16. decembra 1897: „V kavarni“ objavim te dni“. Očividno je bil ta meni poslani spis „V kavarni“ tako kratek, da bi bil izšel v Slovenskem Narodu ves naenkrat, torej ne ona zgornja, obsežna, „vsaj 30 forintov vredna“ povest. Zakaj ni izšel niti kratki spis niti dolga povest „V kavarni“, ne vem; mislim pa, da je Cankar izpremenil naslova in objavil oba. Zavreči njegov rokopis bi Cankar ne bil dovolil nikomur.

„Fin de siècle“ se je imenovala dunajska najmodernejša kavarna na Alser-Hauptstrasse, kamor sva s Cankarjem hodila čitat Hermanna Bahra „Die Zeit“, „Neue Revue“ in druge literarne in umetniške zbornike. Tu sem ga pred svojim odhodom z Dunaja pridušal, naj se loti velikega teksta in naj opusti svoje črtičarjenje.

Jaz sam sem že takrat pripravljaj zgodovinski roman iz Napoleonove dobe, ki ga omenja Cankar. Zaradi dela pri dnevniku, hkratu pri gledališču in končno na magistratu pa sem ga mogel napisati le polovico in izdati v knjigi pod naslovom „Svitanje“ šele leta 1921. Vire za ta roman mi je res sestavil Fran Levec.

Uničujočo Cankarjevo kritiko o Funtkovem zborniku pesmi „Smrti“ sem priobčil v Slovenskem Narodu konec marca 1897. in se kajpak ž njo zameril ne le Funtku, temveč vsemu odboru Slovenske Matice...

Novele „o Resmanu“ nisem našel več med odloženimi rokopisi uredništva Slovenskega Naroda.

Kako kruto se je Cankar zmotil, ko je na moje poročilo, da se Kette „buta in pili za maturo“, zapisal, da je zato „tepec...“ je dokazala prihodnost. Kette in moj brat Karel sta se bila v strahu pred vojaškim naborem pripravljala na tako zvani inteligenčni izpit. Toda med pripravljanjem sta omagala, češ, saj naju ne vzemo. Ali vzeli so oba! Sedmošolec Kette je smel kot potrjenec pač še dovršiti osmo šolo in opraviti maturo, a k vojakom je moral kot navaden rekrut. Na vajah na Krasu se je prehladil in začel bruhati kri. Že na smrt bolnega so odslovili. Vrnil se je v Ljubljano in ležal v cukrarni, ne da bi nas obvestil, kako se mu godi. Šele sredi aprila 1899. je pritekel Josip Murn k meni z vestjo, da so Ketteju dnevi šteti. Popolna duševna ubitost bolnikova in pa nerazumljiva resigniranost plahega Murna sta bili krivi, da nismo niti slutili, kako se godi Ketteju. A tudi Cankar nam ni sporočil ničesar, dasi je edini on dopisoval z Murnom in Kettejem. In edino to, da nam ni Cankar ničesar pisal o Ketteju, njegovi bolezni in bedi, edino to sem mu očital, ko sem v ogrambo A. Aškerca zapisal, naj „ne kriči, da bi prikril, da sam za umrlega prijatelja — ni storil ničesar“. (Kaj sva še mogla storiti za Ketteja midva, sem povedal v LZ 1912, str. 511.)

Anton Bončar, jurist, naposled gostilničar na Sv. Petra cesti, je včasih tudi kaj napisal. Kam meri tukaj Cankar, ne vem več. — „Struna“ je bilo ime, ki sem ga jaz dal ženskemu pevskeemu kvartetu. Gospa Ivana Gutnikova, žena magistratnega policijskega komisarja, je bila kvartetu nekaka gardedama. Minka Koširjeva pa je bila v tem kvartetu prva sopranistka prav posebne glasovne izšolanosti in miline. Cankar je z mano vred prav rad poslušal ta kvartet, tem bolj, ker je bila gospa Gutnikova za slovstvo izredno vneta in blaga žena. — O Ivanu Škrjancu glej Slovan 1903, str. 298. — „Jutranja cigareta“ je izšla v Slovenskem Narodu 21. avgusta 1899.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Hlapec Iván, Rus iz Sibirije, je hodil po dvorišču nemiren ko žival, neutešen, brezdomski. Na piščal je igral zategle melodije, ki so navdajale človeka z nedopovedno žalostjo.

Lena je utihnila. Smeh ji je izginil z lic, trudna je vstajala, trudna se je vračala počivat. S strahom je legla v posteljo, čeprav je vedela, da nima več povoda za bojazen. V nočeh so jo plašile zle slutnje, iz katerih so se porajali grozni prividi. Zaman si je prizadevala, da bi se vrnila v mirno sanjarjenje.

Nekega večera je naprosila Marto, da bi se preselila v njeno spalnico. Še v nočeh ni hotela biti več sama s seboj. Marta se je začudila, iz obzirnosti pa je ni izpraševala po vzroku.

In bližale so se gluhe noči, brezdanje kakor ogromna, zevajoča žrela.

III

KDO JE BIL NOČNI SEL

Ozka, trinadstropna hiša s portalom iz sedemnajstega stoletja. Nekoč so tu živeli ponositi plemiški meščani. Pri njih so se shajali izbrani povabljeni k tihim družinskim zabavam v slogu Bachovih sonat. Zdaj prebivajo tu uradniške družine. V pritličju je nameščena trgovina za elektrotehnične naprave, v podzemlju pa velika klet, ki jo je sedanji podjetnik pretvoril v nekak bar. Semkaj je stopil tudi Jurij Jerina. — Dolgo je že bilo od tiste težke noči na Petrinovem.

V megli dima in v težkem vzdušju se stiskajo hrupne gručaste gostov v treh zaporednih sobah; druga leži više od druge. V zadnji je na majhnem, s pisanim pregrinjalom obstrtem odru razvrščen jazz-orkester. Čedalje več gostov prihaja: sumljivi pari so si poiskali tu zavetišče, brezdomci in naveličanci, utrujenci in pustolovci.

me osramotila za besede. Bil sem omamljen. Prepuščal sem se ljubkovanju in sem ga vračal. Potegnil sem jo k sebi na kolena, ni se več upirala.

Šele, ko je zaškrtal ključ v vežnih vratih, sem pobegnil od nje. Odprl sem okno, se nagnil na vrt in vdihaval zrak. Zdelo se mi je, da vdiham življenje. Bil sem sladko razburjen, izčrpan, da sem drgetal, a v posteljo se mi ni mudilo... Na nebu so gorele zvezde...

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

4

Dragi Govékar!

Za „Dram. društvo“ prevajam Grillparzerjevo „Ahnfrau“. —

Ostal sem na Dunaju in ostanem skoz do oktobra. Da bi prišel v Ljubljano, bi mi to prav nič ne pomagalo, vrh tega niti nisem dobil toliko denarja, da bi plačal vse svoje dolgove. Jaz dobro vem, kakó je tam z iskanjem službe; skusil sem to lani; in življenje ni nič ceneje; prej dražje. Glavni vzrok, da ne odpotujem na Kranjsko, pa je moje prepričanje, da če bi bil enkrat tam, bi pač ne prišel nikdar več nazaj.

Zdaj imam malone dovršeno novo knjigo — tri daljše novele pod skupnim naslovom. Kdo jih bo hotel, tega še ne vem; za „Matico“ niso — iz mnogih ozirov. Mislil sem sicer najprvo nanjo, — toda pod peresom so se mi rodile stvari, ki bi jih moral odločno črtati. Ne svinjarske, — ampak nedostojne v splošnem oziru, to se pravi, stvari, ki ne sodijo v čitanke. —

Eno, najkrajšo, pošljem jutri Tebi za „Narod“. Ta je še najpametnejša. (Radoveden sem, kaj si boš potem mislil o družih dveh:) Zavzela bo menda ravno 12 feljtonov = 24 fl. In tukaj je glavna reč. Prosim Te namreč, da mi v očigled najinega starega prijateljstva na kak način izposluješ ta honorar takoj, kadar dobiš novelo. Jaz ne verjamem, da bi dr. Tavčar ugovarjal; reci mu, da je novela dobra — kar je najbrž v resnici — in da sem jaz denarja silno potreben, kar je tudi bridka resnica. Četudi sem se v svojem življenju jako omejil, sem vendar spet v dolgovih in stiskah. Prepričan sem, da mi boš skušal napraviti to uslugo. —

Toda ne svetuj mi, da bi dal novelo „Zvonu“. V „Zvon“ ne pošljem več niti vrstice svoje proze, dokler je Bežek urednik. Kadar ga srečaš, reci mu, da imam pripravljeno zanj zaušnico za karto, ki jo je pisal svoje dni kolegi Prijatelju. —

In še to: — kadar jo prejmeš, prosim Te, objavi novelo „Jesenske noči“ prej ko prej, kajti, kakor sem že omenil, mislim jo potem z drugimi vred oddati kakemu založniku. —

In glede honorarja ponavljam še enkrat svojo prošnjo. — Kaj je s „Cigareto“? —

Več novíc kdaj pozneje.

14. VIII. 99

Tvoj

Ivan Cankar
I. Universität

5

Dragi Govékar!

To torej Ti pošiljam ... In kakor sem Te že prosil: — napravi, da dobim denar že v *soboto*, ker ga nujno rabim. Ako pa ga izposluješ prepozno, da bi pošiljal z nakaznico, — pošlji ga ekspresno ali magari brzojavno; jaz Ti bom hvaležen! Če bo poštnina previsoka, odtrgaj od honorarja! — —

In še nekaj. Prosim, ne popravlja *prav ničesar*. Povedal sem Ti namreč že, da [jo] mislim to novelo z dvema drugimi ponuditi pozneje kakemu založniku; tiskati se bo morala torej potem iz feljtonov, ker je to jedini rokopis. Upam, da mi boš ustregel v vseh ozirih. —

Če ti kak stavek ne ugaja, potrpi z njim! Zaradi enega stavka ne bo nikogar vrag jemal. —

Kadar dovršim tretjo in zadnjo novelo, bom pisal — Bambergu. No, pa bom še videl.

Pozdrav!

Ivan Cankar
Dunaj: I. univerza.

A prav gotovo do sobote!

Jaz nimam niti krajcarja!!

Če ne gre drugače, vzemi denar, na *Zupančičevo* ime, pa mi ga pošlji! — Najbolj Ti bom hvaležen, če storiš to *brzojavno*.

6

Dragi Govékar!

Prosim Te najprvo, ne dajaj moje novele nikomur, najmanj pa Mikušu; on je že takó nervozne narave, ni treba, da bi ga še posebej vznemirjal.

Da „Jesenske noči“ ne ugajajo ljubljanskim literatom, ni nič čudnega; a treba je pomisliti, da jih nisem pisal zanje. Ko bi si želel njihovega priznanja, bi zlezal na Kodrovega ali Detelovega pegaza, kar bi

mi ne bilo ravno težko — vzpričo dejstva, da sem se učil deset let slovenske slovnice. Druzega ni treba. —

Kjé vraga pa si dobil tisto lepo frazo o mojih prašnih čevljih? Pozdravil sem jo kot znanca, toda kedaj bi jo bil rabil se ne spominjam. Naposled je to vsejedno. —

Jedino, kar me je v Tvojem pismu nekoliko iznenadilo — ne užalilo — je bila opomnja, da sta Tavčarjevih mislij o mojih „delirijih“ tudi Aškerc in Zupančič. Kakó lavira Aškerc okoli različnih „struj“, to je že naravnost smešno. Kadar je milosten, napravi koncesijico z visocega prestola dol, — a ob jednom loví na vseh koncih in krajih, kjé bi dobil obrabljeno poleno, da ga vrže v prokleta „dekadenco“. Zadahlo ozračje ljubljanskega filisterskega literatstva ga bo potegnilo naposled popolnoma v malomestno prozo, prav dol v mlako pristno slovenske ozkosrčnosti, — kakor je potegnil Tebe. Jaz ga jako spoštujem in zató mi je resnično žal, če pomislim, da vidi celó on blagor naše literature jedino v realistično-laščanskem mesarjenju in tendencijoznem bobnanju... Prašam Te resno, — ali se Ti ne zdí, da bi [ne mogel] jaz lahko zaslužil[ti] [jaz] svojih poštenih 20 fl. na mesec, če bi se hotel toliko ponižati, da bi se spravil na opisavanje Tavčarjevih Evlalij ali Murnikovih Elz? Ali se Ti ne zdí, da bi spravil na oder brez posebne težave efektno nezvestobo in jokavo zaljubljenost?... Svojih 20 fl. na mesec! In slaven vrh tega! Moje imé bi se lesketalo poleg Tvojega in Meškovega; čez par let bi se morda celó povspel do tajništva „umetniškega društva“ in že prihodnje leto bi prosil lahko z vspehom državne podpore! — Povém Ti odkrito, da bi storil z veseljem vse tó, posebno zaradi mesečnih 20 fl. in zaradi državne podpore. (Na tajništvu mi ni toliko ležeče.) —

Toda v tem me ovira naravnost fizičen gnjus, ki ga čutim pred izdelki naše navadne literature, — pred tem duhomornim „realističnim“ kvasenjem. Prečitam pet „Zvonovih“ strani, a potem mi vlivaj te „povesti“ z žličico v grlo in poginem Ti pod rokami... Dve vprašanji: — ali niste vi vsi zadnjih deset let čisto nič čitali, — čisto nič, razen predpotopnih francoskih romanov? (Niti Maupassanta ne? —) In potem: — ali res mislite, da obstojí naš publikum iz samih advokatov, občinskih svetnikov in družih kuharic? — Ali ne čutiš Ti sam, da je vsa naša povprečna literatura — z redkimi izjemami — na visokem nivóu nemških feljtonskih romanov in da skrbíte celó z združenimi močmi, da ostane tudi poslej, kjer je?! —

Ti si boš seveda mislil, da govorim pro domo, da je ves vzrok te razjarjenosti vaše zasmehovanje mojih „delirijev“. Oprosti! Ti veš,

koliko samozavesti imam, — da je imam celó preveč, in da se zató ne brigam dosti ne za vašo hvalo ne za vašo grajo. Malo mi je tudi mar, da iščete v mojih spisih samó sanjarske vsebine in različnih ekstravaganc in da pri tem ne vidite ne satire, ki je navadno jedro vsega, ne ironije, in najmanj poezije. Če bi me vse to vznemirjalo, bi se moral prepirati z vami o umetnosti in o njenih namenih in sredstvih, — toda to bi bilo v teh okoliščinah neumno in naposled tudi nimam veselja za kaj tacega. —

Glede dr. Tavčarja bi rekel samó besedo: — svoje sanje sem doživel; [jaz sam;] ljudi, ki jih opisujem, sem ljubil in sovražil in študiral; kar je v mojih noveletah izmišljenega, je samó okvir; in kdor ne vidi pol-prikrite satire v mojih spisih, je ali slep ali pa neumen. Toda to je vse postransko. Glavno je, da se opisuje verjetno, četudi se opisuje navidezne neverjetnosti... Tavčar izdaja svoje povesti ravno v tem času, — torej je še zdaj zadovoljen z njimi. In kaj je verjetnega v njih? Dejanje? Osebe? — Ali je vsaj slog naraven? Kdaj je videl Tavčar tiste s črnilom napudrane kontese? Kje govore ljudje v takih bobnečih tiradah? — Jaz oporekam [odločno], da bi pisal neverjetnosti. Toda recimo, da jih pišem. Razloček med mojimi in Tavčarjevimi neverjetnostimi pa je velik: — on ni doživel ničesar, o čemur [kar] je pisal, jaz sem doživel vse, o čemur govorim. Njemu se vidi prvi hip, da si izmišlja stvari, ki jih je videl kvečjemu v zrcalu tujih romanov, — jaz govorim z gorkim prepričanjem o stvareh, ki so mi na srcu... Naj rajši molči o delirijih in če Ti napiše feljton, vrni mu ga. —

Kar si rekel o Zupančiču, ni resnica. Jaz sem prepričan, da ni zinil besede o umetnosti, ki bi je ne mogel podpisati jaz. Da bi se pa kdo v tako kratkem času oblatil z ljubljanskim blatom, tega ne verjamem. Pozdravi ga prav iskreno v mojem imenu; pisal mu bom v kratkem. —

Pozdravi tudi Gangla in sporoči mu, da naj se obesi zaradi svojega feljtona v včerajšnjem „Narodu“. Učitelji, *duhovniki* in — *vojaki*... stebri družabnega reda! Saligaud! — Isto naj stori oni človek, ki je pisal o Pobedonoscevu, — tem reakcionarcu, ki je jedini kriv, da leži na Ruskem vsa kultura na tleh in da se je postavil kitajski zid med narodom in „inteligenco“! — In take feljtone priobčuje „liberalni“ „Narod“! To seveda ni nič „dekadenčnega“. Pri moji duši, to greste navzdol! —

Oprosti, da je pismo takó nenavadno dolgo. Toda govoril nisem že precej časa z nobenim človekom; če bi zgrabil koga na cesti, bi me pogledal malo čudno. — Še enkrat se moram vrniti k svojim spisom...

Iz vseh mojih besed boš morda sklepal, da se mi zdi *moj* slog jedino pravi in jedino prava umetnost moje — kakor bi se izrazil Ti — sifilitično sanjarenje. Nikakor ne! — Pomisliti je treba, da nisem pisal

doslej še nobenega romana, nobene resne drame, — in Ti si vendar ne boš predstavljal, da bi spravil bolečine svoje malenkostne osebe v središče večjega dela, — kakor jih spravim v svoje črtice? — V noveletah sem si vzel večjo svobodo kakor doslej vsakdo drugi, — to je vse, — to je vsa moja krivda! Povedal sem, kar sem čutil jaz in ne, kar zapoveduje Valenčičev „izvir sreče“, da je treba čutiti v dostojni družbi. — Kadar bom slikal to „družbo“, ne bom takó neumen, da bi vrgel na deske deset Cankarjev moškega in ženskega spola. — Da pa ima „subjektivna“ umetnost veliko opravičenost, — da v naših dneh celó daleč prevladuje, — to je znano. Skoro vsi moderni „črtičarji“ so „subjektivistí“. — Popolna „objektivnost“ v umetnosti je sploh nesmisel. —

Kakó sem čakal honorarja te dni! Kakó sem se usedel! Napravil sem si lep načrt, — in šlo bi precej po vrsti; — a zdaj je spet vse razdejano. Zdaj sem spet na cesti. Kadar nimam krajcarja v žepu, hodim namreč brez konca in kraja križem po cestah, — prebredem vseh devetnajst okrajev. — Ako je mogoče, pošlji mi vsaj tiste krone za „Cigareto“ ... Kaj bo z menoj jutri, tega ne vem. V denarnem oziru je moja fantazija že takó prazna kot moj kredit. Ne morem si misliti, kje bi dobil par desetakov, pa če bi zastavil dušo ... Ali nimaš Ti nobene ideje? Če jo imaš, sporoči mi jo nemudoma ... Pravijo, da je treba delati; no — jaz delam, a stvar je ista, kot če bi postopal. Te tri novele recimo — zadnja še ni končana — so gotovo nekaj vredne. Ali jaz jih ne morem porabiti niti za kosilo ... Začel bi pisati dramo — eksempel, kakó se borí individuum z družbo, z „dostojno družbo“ ter v sramoto vse idealnosti imenitno propade, — toda danes mi je vzelo Tvoje pismo vse veselje. Če je bila le senca možnosti, da bi mi na kak način pripravil tisti honorar in Ti se tiste možnosti nisi poslužil, — tedaj Te vzemi vrag ... Še nekaj: v kratkem času bom prosil zopet podpore „pis. društvo“. Če ne zaradi družega, pa vsaj v veselje Perušku in sebi v sladko jezo, da je vendar na svetu še lepo število mamelukov, človeku za škodo in za model. —

Torej pozdravi Zupančiča!

In Ti mi kaj piši, — meni je ljubó, če mi kdo piše. Samó ne svetuj mi, da bi prišel v Ljubljano. Tam me ljudje poznajo, — in jaz nimam ne denarja, da bi pošteno živel in ne dostojne obleke, kar je glavno. Toda če bi zvedel za primerno službo, bi prišel najbrž tja za eno leto. Kdo je zdaj tajnik „dram. društva“? —

Pozdravlja Te

Tvoj

Ivan Cankar.

Dunaj, 24. VIII. 99.

„Jesenske noči“, morda prva daljša novela, je postala vzrok prvega globljega nesoglasja med Cankarjem in mano. Zajeta iz globin dunajskega življenja

in polna velezanimivih avtobiografskih detajlov in značilnih, čisto bohemien-skih izpovedi, je imela dokaj malo dejanja, a mnogo lirike, za središče pa profesionalno vlačugo. Vanjo se je „junak“ novele zaljubil, umoril njenega stalnega prijatelja, železniškega sprevodnika, in „dan pozneje napisal v uredništvu pretresljivo poročilo o umoru na stanovanju očitne grešnice“.

„Okrasil sem to poročilo z različnimi, jako umestnimi opomnjami o propalosti naše dobe... največ nenaravnih dejanj zadnjega časa je izviralo po mojih mislih iz ljubezni in iz blaznosti... O morilcu ni bilo najmanjšega sledu, in ubožica Irma je od strahu obolela... To so mi povedali drugi. A jaz vem, da ni obolela... Vidim jo pri oknu vsako noč in dvoje zelenih žarkov iz njenih oči se ovija okrog moje glave in moje roke se iztezajo proti njej...“

Tako se zaključuje novela. Seveda si je nisem upal objaviti v Narodovem listku. Preveč sem že doživel dr. Tavčarjevih ugovorov proti Cankarjevimi „vinjetam“ in feljtonom, a močno se mi je zapičil spomin na šefovo jezo in grajo, ko sem priobčil leta 1897. v štev. 30. do 33. noveleto „*Repičeva Tonica*“. Fr. Ks. Meško, takrat bogoslovec, mi je bil iz Maribora poslal to zame nesrečno noveleto, in sicer pod pseudonimom „Aleksandrov“. Niti Meško niti jaz se nisva spomnila, da je „Aleksandrov“ Murnov pseudonim.

Pa kaj je tako razjarilo dr. Tavčarja v Meškovi novelci? Takole je opisal kmetiško lepoticco: „Izpod krila so se svetile snežno bele nogavice in prav gospodske nožice. In ko so videli fantje tiste nožice, kako koketno in graciozno se gibljejo, ko so se čudili njenim bokom, povem vam, prav vroče jim je prihajalo tedaj.“

Zaradi tehle nožic in bokov se je razburjal dr. Tavčar in jezni bliski njegovih oči so švigali name, ko mi je očital neokusno pohujšljivost, ker dopuščam, da se tiskajo v njegovem Slovenskem Narodu takile stavki: „Belonogavična, fino zaokrožena nožica v ličnih šolničkih pa je radovedno pogledala izpod krila...“ *Repičeva Tonica* je namreč s svojim fantom sedla v gozdu na tla... Posledica tega sedenja je bil kajpak nezakonski otrok, ki pa je kmalu umrl. Toda fant zapeljivec se je oženil z drugo, bogato, obupana *Tonica* pa je šla na otrokov grob in ondi — zmrznila!

Da se izognem novemu ukoru in da, če pojde po sreči, takoj izprosim za Cankarja zahtevani predujem, sem v uredništvu položil „*Jesenske noči*“ na šefovo pisalno mizo. Dr. Tavčar je spis prečital in ga odločno odklonil. Nato sem novelo ponudil Aškercu za Ljubljanski Zvon, a niti Aškerc novele ni imel za primerne. Hotel sem jo dati še Antonu Mikužu, Zvonovemu souredniku in jezikovnemu „pilatužu“, v oceno, toda Cankar se je moji nameri uprl. Kako je prišel Oton Zupančič s to Cankarjevo novelo v stik, se ne spominjam več. Skratka, „*Jesenskih noči*“ nisem mogel priobčiti niti v dnevniku niti v mesečniku ter sem mu jo vrni.

Da dr. Tavčarjeva in Aškerčeva negativna kritika vendarle ni bila povsem neutemeljena in da tudi moji pomisleki niso bili brez podlage, je priznal kesneje Cankar v svojih pismih sam. V pismu z dne 17. oktobra 1899. mi je pisal, da bi bil spis „lahko boljši. Toda pisal sem *Jesenske noči* v kavarni, od prve do zadnje črke, in v takem položaju, ko nisem imel niti stanovanja“. V pismu z dne 24. novembra 1900. pa mi je poročal: „Životu“ sem poslal nekoliko pregledane in korigirane „*Jesenske noči*“.

Toda tudi zagrebški „Život“ jih ni priobčil. V 3. zvezku Cankarjevih Zbranih spisov pa je na str. 373. urednikova opomba: „Jesenske noči“. Izšlo v „Slovenki“ 1900.

Kar nič ne dvomim, da je Cankar svojo novelo za „Slovenko“ ponovno „pregledal in korigiral“ ...

V pismu z dne 24. avgusta 1899. očita Cankar A. Aškercu, da „vidi celo on blagor naše literature jedino v realistično-laščanskem mesarjenju“. Puščica je bila izstreljena na „Laščana“ Ivana Puclja, ki je priobčeval v Ljubljanskem Zvonu svoje povesti in novelete v letnikih 1898. in 1899.

„Tavčarjeve Evlalijske“ je pač paradija na „*Gospo Amalijo*“, ki je prvič izšla že leta 1867. v „Zori“, „Murnikove Elze“ pa na njegova ženska imena.

Tajnik prvega Slovenskega umetniškega društva leta 1899. sem bil jaz, a „državne podpore“ je naklanjalo avstrijsko naučno ministrstvo avstrijskim, izjemoma pa tudi slovenskim pisateljem.

„Če Ti napiše feljton, vrni mu ga!“ Dr. Tavčar je zagrozil, da napiše feljton proti „delirijem“ moderne, torej tudi proti Cankarjevi beletriji. Napisal ga ni. Kako naj bi jaz predsedniku Narodne tiskarne in glavnemu uredniku Slovenskega Naroda „vrnil“, t. j. odklonil feljton, to mi je Cankar pozabil povedati ...

O „*Pobjedonoscevu* (O zapadni in vstočni slovanski kulturi)“ je prinašal Slovenski Narod leta 1899. listke v štev. 180. do 185. Dolgi spis je izšel brez podpisa in mu avtorja ne vem več. Vsekako je bil mož, ki je znal dobro ruski, ker je v spisu več ruskih citatov v cirilici. Največji južnonemški list, monakovska Allgemeine Zeitung, je prinašal senzacionalne Kirchenpolitische Briefe, ki jih je pisal Spectator, bajè znan katoliški bogoslovec znanstvenik. Ker je Spectator v 46. in 47. pismu (z dne 1. aprila in 1. maja 1899.) razpravljajal o Pobjedonoscevu in njegovi knjigi „*Moskovski Sbornik*“ (iz leta 1896.), je neznani listkar tudi v Slovenskem Narodu poročal o načelih Pobjedonosceva ter vobče o ruskih aktualnih problemih in o moderni kulturi.

E. Ganglov feljton „o stebrih družabnega reda“ je bil ocena knjige Jožefa Valenčiča: „*Vzgoja in omika ali izvir sreče*. Neobhodno potrebna knjiga za vsakega človeka, kateri se hoče sam, lahko in hitro navaditi vsega potrebnega, da more sebe in druge blažiti in prav olikati. Spisal po najboljših virih in navodilih Jožef Valenčič. V Ljubljani junija 1899. Samozaložba.“ — V svoji oceni je E. Gangl citiral iz Valenčičeve knjige sledeči stavek: „Učitelj, duhovnik in vojak so trije glavni stebri držav; ako se podero ti, ne dvigne države nihče več.“ Samo, ker je E. Gangl pristavil besede: „Stavek, ki mu priznavamo popolno resnico“, naj bi se po Cankarjevem nasvetu — obesil!

Dragi! —

7

Hvala, da si objavil moj feljton. — Kdo pa je bil tisti kajon, ki je govoril o moji silni jezi zaradi Levčeve otročarije? Povej mu, da nisem bil jezen, pač pa mi je prišlo slabo, kakor pride slabo vsakemu človeku, če ugleda kaj ostudnega pred seboj.

S tistim denarjem si me grozno mistificiral. Obljubil si mi čisto trdno in jaz sem čakal, da se Bogú usmili. Še zdaj čakam. Čakam namreč na

vse mogoče stvari, — še zmirom v Enzersdorfu. Vrag vedi, kdo se bo vpisal namesto mene. Bambergu sem že poslal — dva dela nove knjige; tretjega še nimam: — hudič vzemi vse pošiljavce! ... Kadar izide (naslov je „Onkraj življenja“; — kako je prišel Prijatelj v zadnjem „Zvonu“ do tega naslova, to sam Bog védi!) si bodo filistri spet ruvali lasé. Posebno v tretjem delu sem prišel takó na debelo z mistiko in najpastoznejšim realizmom, da sem bil skrajno zadovoljen s samim seboj. V prvi povesti („V daljni deželi“) dajem v obliki sentimentalne pravljice klofute na levo in desno; tu pridejo nekatera mesta, o katerih se bojím, da se jih Bamberg ne bo upal natisniti. Škoda bi bilo. Drugi del poznaš; to so „Jesenske noči“. Spisan je bil najprej in bil bi lahko boljši. Toda pisal sem „Jesenske noči“ — v kavarni, od prve do zadnje črke, in v takem položaju, ko nisem imel niti stanovanja. — Nocoj bom napravil kratko črtico za hrvatski „Život“, če bo res izšel; ne vem, kdo ga bo izdajal; podpisov pod vabilom nisem mogel čitati.

Sitno je, da mora biti človek vznemirjen in slabe volje v tako krasnih dneh, kot jih imamo tukaj. Je že tako. Časih mi je pri duši, da bi prijel najrajši vso zemljo ter jo zalučil kamorkoli; ali roke so premajhne. —

Če se mi tá drama res tako posreči, kakor upam, potem bom prosil „dram. društvo“, da mi bo dajalo na mesec neko svoto; morda se bo dalo kaj napraviti. — (Kolikor sodim po „Narodovem“ listku, mora biti Stritarjevo delo silna budalost.) —

Povej mi, če si mi res poslal takrat štiri forinte. Ako jih nisi, pošlji jih zdaj, če si le v stanu. Do sobote ostanem še tukaj (Pukl je na Štarskem). A dotlej morda dobim odkod kaj denarja.

Pozdrav

17. 10. 99.

Ivan Cankar

Maria-Enzersdorf (bei Wien)

Hauptstrasse 9.

„Levčeve otročarije“ se nanašajo na Cankarjev osebni konflikt v dunajskem lokalu v Vladimirjem Levcem, sinom Frana Levca, kasnejšim vseučiliškim profesorjem v Freiburgu. Umrli je 8. oktobra 1904. in ostavil s svojimi spisi najboljši ugled resnega znanstvenika in finega esteta. Glede leposlovja se je pač naslanjal tudi na sodbo svojega očeta. Toda konflikti s Cankarjem so se ponavljali; o tem pa bom govoril še pri nadaljnjih Cankarjevih pismih.

„Život, mjesečna smotra za književnost i umjetnost. Izdaje Društvo hrvatskih umjetnika u savezu sa nekolicinom hrvatskih književnika. Uredio dr. Milivoj Dežman.“ Tako je popolni naslov lista, ki ga omenja Cankar. V prvem letniku je priobčil črtico „Odložene suknje“, v drugem črtico „Mimi“, v tretjem pa „Ob zori“.

Jakob Pukl je bil dokaj imovit Slovenec, rodoljub stare šole, posestnik vile v Enzersdorfu, blag mož tudi do Cankarja.

Stritarjevo delo, ki ga omenja Cankar kot „silno budalost“, je bil „obraz iz domačega življenja v štirih slikah *Logarjevi*“, ki so ga uprizorili prvič na ljubljanskem odru dne 10. oktobra 1899. Tajnik in dramaturg gledališča je bil Fran Milčinski, intendant pa Matej Hubad.

„*Onkraj življenja*“ je naslov povesti Ivana Prijatelja v Ljubljanskem Zvonu, 10. števil., 1899. (Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Jerina ni čutil ne mraza, ne snega, ki se je še vedno vsipal v velikih kosmičih. Iz bližine ga je opazoval stražnik.

Stražnik! se je zavedel Jerina, ubogi človek, ki se mu niti ne sanja, da je v službi smrti, da je v armadi, ki je napovedala neizprosni boj solncu in naturi.

Šel je proti njemu, toliko, da ga ni ogovoril, pogledal pa ga je tako mehko in dobromiselno, da se je celo redar začudil.

In je šel, kamor ga je vodilo. Ni čutil ne časa, ne prostora. Bil je kakor del vse te ogromnosti, ki se ji ne izvije nihče, in se je tega tudi zavedel in biló mu je toplo in mirno, kakor da je pri materi.

Nič več ni čutil spon družbe, vse je bilo njegovo, ni bil več tujec med tujci. Tedaj je zaklical po Leni. In ta klic se mu je zazdel tako naraven, vzpel se je iz tako čistega in lepega razpoloženja, da se ni niti trenotek pomišljal, ali naj se mu odzove.

Takšen, kakor je bil, je odhitel na postajo in se s prvim vlakom odpeljal na Petrinovo.

IV

TIPALKE V MRAKU

Čisto nepričakovano se je sredi tedna pojavila na domu svojih sester Marte in Lene gospa Arija, vdova po finančnem svetniku Pribilu. Zdaj se ni po svoji navadi prismehljala, ampak je nestrpna takoj poiskala Marto, ki je pospravljala, in jo razburjena vprašala, ali je res, da je „zabredla v denarno stisko“, kakor je slišala pri svojih znancih v mestu. Marta je zardela.

Tedaj je vendar res, se je Arija prestrašila in izpraševala dalje.

Marta ji je naposled vse priznala.

Arija se je prijela za čelo. Begala je po sobi in zdelo se je, da jo bo zrušil živčni napad, kakor vsakikrat, kadar se je razburila. Razburila

Več mi otrok ni znal povedati. Spustil sem ga na tla, nisem se več menil zanj. Še opazil nisem, kdaj je izginil iz sobe. Lidiya bolna in nihče mi tega ne pove! V minulih tednih sem se bil že odvadil misli, da sem zadnji v hiši. Lidiyina bolezen me je skrbela.

Stopil sem v spalnico. Gospa Helena se je zavzela nad mojim prihodom, a se nisem zmenil zanj. Žena je ležala v postelji, glavo je imela obvezano. Bila je mrtvaško bleda. V sobi je dišalo po bolnišnici, pravkar je bil odšel zdravnik. S plahim pogledom se je ozrla name.

„Saj ni nič hudega“, je rekla in ustnice so se ji spačile na jok.

„Bolje je, da greste“, se je oglasila mati. „To jo le razburja.“

Lagala je. Lidiya je bila vsa iz sebe le zaradi srčne stiske, ki je takrat nisem mogel slutiti. Saj je lahko videla, da sem se prvič s čisto mislijo zbal zanj. Pesti so mi visele stisnjene ob telesu. Opazil sem, da me tudi ženine oči prosijo, naj odidem. Vdal sem se. (Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi! —

8

Gledé Aškerčevih „Novih poezij“ Te prosim, da me opravičiš. Težko mi je bilo, da si se obrnil baš name. Ti veš, da Aškerca jako visoko cenim in da po mojem mnenju razen Zupančiča zdaj ni pesnika, ki bi se mogel meriti z njim. Ali ako bi hotel biti v svoji kritiki odkritosrčen, bi moral povedati nekaj reči, ki je v sedanjih razmerah boljše, da se zamolčijo. Dokler napadajo Aškerca klerikalni idiotje, bi bilo neoportuno, da bi mu tudi mi prihajali z očitki in mlačnimi ocenami.

V najnovejši njegovi zbirki je nekaj nenavadno krasnih pesmi (n. pr. tista romanca o Ketteju, „Premogarjeva pesem“, nekatere iz „Dnevnika“ itd.), poleg teh pa so stvari, o katerih se samó čudim, da jih je mogel Aškerc sprejeti v svojo knjigo („Moderna balada“, „Pustna balada“ itd.). Vrhutega Ti mora biti tudi znano, da so moji nazori o poeziji in o umetnosti sploh precej drugačni kot Tvoji in Aškerčevi in da bi se torej, če bi hotel biti pošten, ne mogel izogniti besedam, ki bi nikomur ne bile ljube; niti meni ne. In napósled: Aškerc je pisal o meni prelaskavo kritiko; da bi jaz storil zdaj isto, bi izgledalo, kot da mu hočem vračati komplimente za kompliment. — Sitno mi je, da Ti moram to pisati; toda jaz upam, da me boš prav razumel; še enkrat ponavljam, da spoštujem Aškerca kot nobenega družega naših literatov in da nikakor nisem med tistimi, ki mu na tihem zabavljajo, na glas pa mu slavo pojó.

Ako si mu povedal, da si naprosil mene za oceno, sporoči mu *célo* mojo opravičbo in jaz sem uverjen, da mi ne bo zameril. — Vzrok, da Ti v tej zadevi takó pozno pišem, je tá, da sam nisem vedel, kaj bi storil. Naposled sem se odločil in mislim, da je takó najbolje. —

Kaj počnem? Dela imam mnogo. Poslal bi bil „Zvonu“ že te dni dvoje novel, toda posodil sem jih Zupančiču; jutri mi jih vrne in potem jih takoj odpošljem. „Životu“ sem poslal že v ponedeljek nekoliko pregledane in korigirane „Jesenske noči“. — Zdaj imam par črtic že napisanih, ali ne dam jih nikamor; kadar jih bo 15—20 jih izročim „Matici“. — Živim zeló solidno; domov prihajam zvečer ob osmih in ogibljem se vsake družbe; tudi ne pišem nikomur nič.

Radoveden sem, kako bo vspel „Ruda“, če ga bodo igrali. Jaz bi želel, da bi igral glavno ulogo Ineman; škoda, da ni Slavčeve; ona bi igrala Ano. No, — naj napravijo, kakor se jim zdí. — „Dram. društvu“ sem še nekaj dolžan; pisal bom, da naj mi pošljejo, če imajo kako pošteno nemško ali francosko igro, da jo prevedem. — Svojo veseloigro sem na sredi prekinil, toda o svojem času bo že dovršena. — Za svoje tri novele nisem dobil založnika; dve pošljem torej „Zvonu“, a jedno sem poslal „Životu“. Jaz mislim, da dobim od „Zvona“ polovíco honorarja; pisal bom morda dr. Tavčarju o tej stvari.

Novega ni nič.

Pozdravlja

Te Tvoj stari

Ivan Cankar

24. II. 900.

Wien, XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

Svojo prvo dramo, „*Jakoba Rudo*“, je poslal Cankar Milčinskemu; uprizorili so jo prvič šele 16. marca, pol meseca pred zaključkom sezone, ki je trajala takrat vsako leto le do 1. aprila. Pri premieri so igrali: naslovno vlogo Ignacij Borštnik kot gost iz Zagreba, Broža naš tedanji režiser, igralski učitelj in glavni igralec Rudolf Ineman, Ano Ogrinčeva, Marto Avgusta Danilova, Dolinarja Rudolf Deyl, Koželja Danilo in Almo Irma Polakova. Drugič so jo uprizorili šele 13. oktobra z istim osebjem; le Inemana je zamenjal Ivan Kovačič iz Zagreba. Borštnik je bil namreč uprizoril „*Rudo*“ na čast slovenskih gostov, došlih na hrvatsko-slovensko umetniško razstavo, enkrat tudi na zagrebškem odru.

S svojo „veseloigro“ misli Cankar že na svojo novo komedijo „*Za narodov blagor*“.

Dragi Govekar!

9

Jaz še nisem čital „Sl. lista“, a odgovarjam Ti takoj, da nisem z vsemi temi kritikami in feljtoni po klerikalnih listih v nobeni, a čisto nobeni zvezi! Z bratom si dopisujeva poredko, z Mazijem sploh ne; o njem nisem vedel, da je v Ljubljani, a da je moj „protektor“, še manj.

— Ali kar sem rekel o kritikah mojih različnih spisov v „Narodu“, pri tem ostanem; jezil se nisem bogvekakoli ob nobeni, ali človek se vendarle namrdne, če mu kravjek zasmrdi. Sam veš jako dobro, da prinaša „Narod“ vse drugačne „ocene“ o najbolj neslanih burkah, o najplitvejših poezijah Ganglovih, o „izvirih sreče“ in sploh o delih, ki niso baš moja. Jaz odklanjam „somišljeništvo“ Levčevo in moj prijatelj ni bil nikoli; šele Ti si ga krstil za tacega. In ravno to sem Ti zameril — nič drugega! — da izročaš kritike o mojih spisih ljudem, o katerih je znano, da me osebno mrže. —

Da je nekaj veselega na teh čudnih estetičnih kaplanih, imaš prav. Kaj tacega tudi jaz še nisem videl. Doletelo me je v teku mojega vihar-nega življenja že mnogo nezgod, a nisem se kljub temu nadejal, da bi se kdaj takó globoko pogreznil. Veselim se že naprej na imenitno raz-očaranje, ki ga napravim jeseni g. Kalanu — (katerega imam osebno jako rad). Pišem namreč veliko godljo, 1 % romana, 99 % satire in za-bavljanja; zavrzel sem vsako krščansko tehniko in vso ljubljansko do-stojnost, — to Ti bo nekaj groznega! Že pol leta sem si notiral vse, kar mi je prišlo na um debelega, kislega in slanega; en „Vorgeschmack“ imaš v tisti „pravlji“ za lahkomišelnih ljudi, ki sem jo poslal „Zvonu“. A tam je še vse preveč sentimentalnosti. — Schwentner mi je že naprej obljubil, da vzame ta roman v svojo založbo. — Za „Narod“ Ti bom težko kaj poslal, ker te črtice, ki jih imam, izročim najbrž „Matici“; dve sem tako že vzel stran ter sem jih poslal „Životu“.

Če misliš, da se mi godi dobro, se zelo motiš. Ali kakor sem životaril prej, — takó vendar ni več. Delo, ki ga imam pri čifutu Grafu, obstoji v tem, da mu referiram o interesantnih člankih iz slovenskih, hrvatskih in srbskih listov. To mi vzame kako uro na dan. Poleg tega pišem časih par notic za bedasti „Süden“. Honorar — 30 fl mesečno. Iz tega vidiš, da sredi svojih dolgov nisem postlan na rožicah in da se moram od-povedati večerji in vsem drugim nasladam tega svetá, če ne maram de-lati novih dolgov.

Za tisti dve noveli, ki sem jih poslal „Zvonu“, sem zahteval 25 fl; če mi jih dadó, ostane za dolg vendar vsaj še 20 fl. Reci Kopitarju, da naj mi plača vselej polovico in pisal vam bom, kolikor boste hoteli. Tacih sentimentalnih sanj kot so „Jesenske noči“, Ti ne bom pošiljal; tudi jaz sem se jih namreč že naveličal.

Ti vendar ne misliš resno, da bi se jaz poklerikalil? Povej mi, — ali si našel v „Rudi“ le eno besedo, ki bi le količkaj namigavala, da jo je zapisal krščen človek? Jaz se ne spominjam na nobeno. Sploh pa sem od Schwentnerja zahteval, da naj mi pošlje dramo, predno bo tisk zvršen — in napravil bom najbrž neko veliko hudobíjo, če me do tedaj

ne mine razpeloženje. — Maziju sem celó hvaležen, da se je zavzel za moje delo, ga prepisal itd. (kakor mi piše Schwentner), a kaj je pravil v „Sl. listu“, tega še ne vem. Da je Škrjanec to, kar je, sem Ti povedal jaz že davno, a Ti si ga negoval na svojih prsih; jaz ga nisem maral nikoli, zakaj kdor piše takó neumne pesmi, niti pošten človek ne more biti.

Še nekaj za sklep: zadnjič sem pisal zopet — komu? — „pis. podp. društvu“, s svojo trdovratnostjo sem jih takó panal, da mi niti ne odgovoré. Pišem še enkrat; jaz ne vem, zakaj sem se jim takó zameril. Ti si Ganglov prijatelj; ozmerjaj ga; 20 fl. bi mi pač lahko poslali; drugače jim ne bom dal mirú niti v spanju.

Zdajle nimam več časa; hotel sem Ti napisati daljše pismo ter govoriti o nekaterih stvaréh; — storim to v prihodnjem pismu. Kar se tiče tiste revije, o kateri govoriš: — pri listu, čegar urednik bi bil V—c, bi jaz ne sodeloval, a najbrž tudi Zupančič ne. Novega beletrističnega lista pa je treba — zakaj „Zvon“ ni tak, kot bi moral biti. Naj odpravi vsaj svoje „korektorje“.

Z iskrenim pozdravom

2. IV. 900.

Ivan Cankar

10

Dragi!

Danes šele mi je poslal Schwentner Ketteja; oceno prejmeš do sobote, tako da jo boš objavljaj lahko prihodnji teden. — Nekaj pa Ti moram povedati. Schwentner bi ne bil mogel napraviti večje neumnosti, kot da je dal vrediti Kettejevo zapuščino in napisati vvod Aškercu, najnerazsodnejšemu kritiku slovenskemu. Vrejene so pesmi vihravo (celo „popravljal“ se je!) — izpuščenih je nekaj *odličnih* pesmij — (jaz in Zupančič jih pozna na pamet), — a vvod je za Ketteja naravnost *žaljiv* ter je nas pesnikove čestilce *ogorčil*. Aškercu se mora mnogo odpustiti, — te zadnje *pregrešne* nerodnosti pa se mu ne more odpustiti. Kette da je „čeden“, „čitanja vreden“ (lesenswert!) . . . tista bedasta reklama v poslednjem odstavku — fej! In životopis! Takó se ne piše o življenju pesnika, ki stoji ob strani Prešernu, a visoko nad Gregorčičem, Aškercem itd. Sramota je to — punktum! —

Ne boj se, da bi pisal takó za „Narod“; opomnil bom pač nalahko nekatere nedostatke; — Aškerc pa mora vendar vedeti, kakó se sodi o njegovi oceni Ketteja, zató Te prosim, da mu o priliki poveš, kaj sem Ti pisal, da mu pokažeš to pismo. Mogoče je, da bom v kakem drugem listu povedal tisto, kar bom v „Narodu“ zamolčal. Aškerc misli, da ga ne spoštujemo več, da smo ga „vrgli med staro šaro“ (njeg. besede), — a narobe je res! Danes kakor pred leti vemo vsi, da so njegove balade

nedosežne, — toda kar dela v zadnjem času, je globoko pod prejšnjimi njegovimi deli in kdor ga hvali zaradi teh stvari, se hlini in *laže*. Mi pa se nečemo lagati in smo baš zategadelj Aškerčevi boljši prijatelji, kot tisti hinavci, ki plešejo zamaknjen kankan pred njegovimi zasekanimi in zarezanimi umotvori. Naj se pové, kar je.

Mene je bilo sram, ko sem čital „umirajočega Bura“ in rajši bi se obesil kot da bi zapisal svoje ime pod takov zmazek. Prišel je takó daleč, da se drugi ženirajo namesto njega. To kaže, da smo njegovi prijatelji in častilci, ker nam je *težko*, da se zmirom zopet znova osmeši. Pismo, ki ga je pisal te dni Zupančiču, bi mu vzelo polovico slave, da bi biló natisnjeno kedáj v njegovem životopisu. Kaj tako naivnega, neizmerno *otročjega* še nisem čital. O kritiki nima najmanjšega pojma. Ko piše o znanih „kadilnicah“ praša (dunajske literate): „Kaj hočete, da Vas grajamo?“ — Vraga, mi nočemo čisto nič!! Brez prijateljstva in brez sovraštva naj se pové, kaj je stvar v *resnici* vredna, in ne kaj je vredna šele v osebnem razmerju med kritikom in pisateljem. To se je postavil popolnoma na stališče žužnjavega Gangla, ki hvali enkrat (Aškerca) takó, da prime človeka driska; a drugikrat zopet bléde od zavisti (ko je ocenjal „Rudo“).

Kette je mrtev; Aškerc ni imel njegove osebe pred očmi in zato ni vedel, kam bi se dejál. Najkomodneje je v takem slučaju, da se spravi pesnika v tisti predál dvomljivih veličin, ki se hvalijo z najnavadnejšimi in najcenejšimi frazami, a ki ne stojé prav za prav nikjer: — *pod* priznanimi velikani in morda *nad* literarnimi smetmí. Da je imel res o njem nekako take pojme, dokazuje *nečuvvena predrznost*, da je *izpuščal* pesmi, a da je milostno vsprejete *popravljal* (!). Jaz bom v „Narodu“ zahteval, da se tiste pesmi *nemudoma* natisnejo v „Zvonu“ ali kjé drugjé. Vsako črko, ki jo je napísal Prešeren, objavljamo s hropom in truščem, — to je prav! V Ketteju pa se jednostavno črtajo umotvori, čijih eden sam verz ima več vrednosti kot (izvzemši Zupančiča) *vse* tiste „pesmi“, ki jih je priobčil letošnji „Zvon“ in gotovo več kot Ganglovi zbrani spisi. No, upam da izide drugi natisek in takrat se mora Aškerčev vvod jednostavno *izpustiti*, a pesmi naj se vredé, kakor treba! —

Kakor vidiš je res, da zabavljamo; ali jaz mislim, da delamo ob jednom celó *več* (relativno seveda) kot Ljubljančanje. Saj imate zdaj za „Zvon“ dvoje mojih novel; kadar izideta, pošljem kaj družega. Svojo komedijo bom izročil zgodaj, — takó da bo prišla na oder že lahko v oktobru ali novembru. Tudi za Prešernov večer mislim nekaj malega napraviti, a prej moram pisati v tej stvari prof. Levcu. —

Jelovšek mi je poslal „Simfonije II.“; velika pretíranost, ali nekaj je vendarle v njih. —

Zdaj imam v svojem stanovanju mnogokrat precej družbe; Zupančič, Kraigher, Bäßler itd. prihajajo k meni; tako prijetnega kabineta še nisem imel.

„Narodov“ članek o češki obstrukciji je bil jako dober; jaz sem se sicer upiral, a (za denar!) sem moral vendar skvasiti par klobas proti Čehom in za tiste bedaste železnice, ki me čisto nič ne brigajo. Če vse ne vara, ostanemo v šmarnu (z dvema r); kadar se spomnim naših poslancev, dobim krč od jeze in sramote. (V ostalem — združil sem vse skupaj v eno osebo ter jo postavil v ospredje svoje komedije.)

No, Bog Te živi!

Tvoj

Ivan Cankar

Dragi! —

II

V stvari Kettejevih pesmi Ti v „Narodu“ seveda ne bom nič odgovarjal; težko se je prepirati z *urednikom*. Pisal bom v kak drugi list, a čisto molčati ne maram. Očital si mi, da „nisem storil nič za svojega prijatelja“, ko dobro veš, kako je bilo in kako je. Vi ste bili v Ljubljani, — imeli ste torej časa in priložnosti, da zberete Kettejeve pesmi; če s „takimi tiči“, kot je Štefe, tudi v tem slučaju niste hoteli občevati, tedaj je to vaša krivda. — Aškerc je seveda res izpuščal, — saj zatrjuje to sam v vvodu; lagal se menda ni. Čemu tajiš zdaj take reči, — saj je izpustil celó eno sonet, ki je bil že natisnjen v „Zvonu“. Tudi na Kettejeve besede, ki jih je govoril na smrtni postelji, se ni smelo gledati. Prešeren je dal svoje pesmi sežgati, — in nad Kettejevo posteljo je menda visel molek... Priznavaš, da je Aškerčev vvod ponesrečen, a v „Narodu“ ga hvališ. Ste res čudni ljudje! — Če „tam doli“ moja kritika ne vgaja, je pač majhnega pomena; mnogo mojih stvari že „tam doli“ ni vgajalo. Radoveden sem, kako si Ti tako kritiko predstavljaš, — radoveden sem, kaj bi se dalo na Ketteju grajati in kóga naj bi se dandanes hvalilo, če naj se ne hvali Ketteja. V teh rečeh — oprosti — dam več na svojo sodbo, kot na sodbo Tvojo in celó še na Aškerčevo, ki ga *danes* ne cenim višje od Gangla.

„Zvon“ je čisto bankrotiral; poglej zadnjo številko! To je že preneumno! Nič slabši urednik bi ne bil — Štefe. In na uredniku je ležeče! — Pa smo se pritoževali zaradi Bežka! — Posebno pesmi si oglej ravno v tej zadnji številki in potem pomisli, če je človek s takim kriterijem sposoben, da vrejuje pesmi Kettejeve. Noben dijaški list bi ne natisnil stvari Robidovih in Radičevih; te poslednje so naravnost gnusne.

Kako to, da je Zbašnik umaknil svojo igro in da so se vsi „nazaj potegnili“? Zdaj tudi jaz nimam velikega veselja. In Ti nisi nič napisal? — No, vložil bom svojo reč vendarle, in sicer v kratkem; že zategadelj, ker je na nji že nekaj dolgá. Strašno, ne? —

Za „Narod“ Ti pošljem kratek feljton o — Zofki Kvedrovi. Bi ga že poslal, pa mi je neki človek — jurist Varl — odnesel Jelovška in Zofko in jaz zdaj ne vem, kje naj ga lovim.

Pisal si mi, da mi pošljejo honorar obenem s Tvojim pismom. Nisem dobil nič; prosim, izposluj, da dobim te dni, — pred koncem tedna. Deseti je že zdavno, — a desetega sem zmirom že suh.

Pozdrav!

Ivan Cankar

16. VII. 900.

XVI. Lindauer-Gasse 26. II. 19.

Opombe k 8., 9., 10. in 11. pismu. Od 7. pisma (z dne 17. oktobra 1899) do 8. je velika vrzel, ker je, žal, izgubljenih več pisem. A tudi med 8. in 9. pismom ni zveze. Zaradi E. Ganglove ocene Cankarjeve prve drame „*Jakoba Rude*“ je bil „*Slovenski list*“ dne 31. marca 1900 objavil nepodpisan feljton z naslovom „*Kartel mej našimi modernimi literati*“. V njem nekdo med neokusno in zlobno osoljenimi zafrkacijami opisuje nastanek Ganglove kritike zgolj iz svoje hudobne fantazije. Očividno so se neznanci trudili, da Cankarja z lažnimi izmišljotinami nahujskajo proti Ljubljančanom. Žal, da je Cankar poročal o hudobnih spletkah pač svojemu bratu, ne pa tudi meni ali Aškercu. Šele iz citatov Cankarjevih pisem na Karla Cankarja v Opombah k Zbranim spisom (n. pr. 1. zvezek, str. 326.) sem torej zvedel za ves dialog, ki ga nisem nikdar imel z Vladimirom Levcem. Ta dogodek v uredništvu ali oni v Perlesovi gostilni (3. zvezek, str. 346. in 347.) je podla laž v celoti in posameznostih.

Jaz sem prvi prigovarjal Cankarju, naj izda svoje izbrane pesmi („*Erotika*“), jaz sem povedel Cankarja prvi k Lavoslavu Schwentnerju in posredoval, da je izdal njegove „*Vinjete*“ in jaz sem o teh dveh knjigah, kakor o „*Rudi*“, v „*Narodu*“ kar najbolj laskavo poročal. Ponovno sem pisal o njih „slavospeve“, kakor pravi dr. Izidor Cankar. Da pa spričo premnogih dnevnih uredniških poslov nisem utegnil pisati sam še kritike (saj sva ves list dan na dan morala napolniti skoraj sama z M. Malovrhom), mora razumeti vsakdo, ki je kdaj delal pri dnevniku v enakih okoliščinah kakor jaz. Mnogo časa mi je jemalo tudi dopisovanje z dopisniki in konferiranje s sodelavci za razne stroke. Dragotin Jesenko, Engelbert Gangl, Vladimir Levec, Anton Aškerc, Fran Milčinski in še drugi so mi bili po svojem delu, znanju in značaju dovolj kvalificirani in zato vedno dobrodošli stalni sodelavci. Kar so napisali, so podpisali ali signirali ter so torej za svojo sodbo tudi moško odgovarjali. Vplivati nase ali pustiti, da jim urednik sodbe črta ali izpreminja, prav tako ne bi dovoljevali, kakor ne dovoljuje nihče!

Vladimir Levec in Ivan Cankar sta vedno, mnogo in prijateljsko občevala, dasi se v vseh nazorih — kakor se nihče z nikomer — nikoli nista zlagala. Šele iz citata v 1. zvezku Zbranih spisov (str. 326.): „Gov. ni naročil Zupančiču

ničesar, pač pa L(evcu), o katerem je vedel, da me ne more videti, odkar sem ga v neki dunajski kavarni osebno razžalil, ker sem mu razkril, da je tepec“, sem zvedel za incident. Zakaj vseh neštevilnih osebnih razžalitev in vseh „tepcev“ po dunajskih kavarnah resnično nisem zasledoval; bili so tako navaden pojav, da se zanje nismo več brigali in jim nismo mogli pripisovati nobene važnosti. Cankar je bil pač žaljiv vsak trenotek in v psovkah neizbirčen, a vse je naglo pozabil ter bil z opsovanci zopet ljubezniv in prijazen, kakor da se ni nič zgodilo. —

Izmed dveh novel, ki ju je poslal Aškercu za „Zvon“, je izšla ena: „Smrt kontrolorja Stepnika“ v 6. številu 1900. Naslova druge novele ne vem. — Josip Kopitar je bil vodja vseh upravništev listov, ki so se tiskali in izdajali v Narodni tiskarni. Resnični upravnik pa je bil Ivan Lavrenčič, član upravnega sveta delniške družbe, ki pa se je tudi moral ravnati po željah predsednika dr. Tavčarja. Preden je torej urednik kateregakoli lista dosegel, da je Kopitar res odposlal kakemu sotrudniku honorar, zlasti pa predjem, je potekel včasih tudi ves teden ali — v primeru, da odločilnih gospodov ni bilo v Ljubljani — še več časa.

Mazi Josip je bil kot bivši realec v Ljubljani ožji tovariš Cankarjev, ostala sta si prijatelja tudi na Dunaju. Mazi, bivši načelnik banske prosvetne uprave, je danes direktor gimnazije v Ljubljani. Spisal je več učnih knjig za srednje šole.

Vihar, ki je nastal zaradi „Jesenskih noči“, se je unesel, in Cankar sam piše, da se je „takih sentimentalnih sanj tudi že naveličal“ ... na svoj grom in tresk z dne 24. avgusta (glej 6. pismo) pa je docela pozabil. —

Da bi se Cankar „poklerikalil“! Mesto se nanaša na sumljivo hvalisanje „Jakoba Rude“ v „Sl. listu“ in „Slovincu“, na kritike, ki jih je v pismu na Aškerca sam označil kot „ugodne samo iz postranskih, farizejskih namenov“ (gl. 3. zvezek Zbr. sp., str. 351.).

Ivan Škrjanec, jurist, pesnik in črtičar, mi je začel pošiljati za „Narod“ nenadoma daljše novele, ki jih zaradi njih lirične zmedenosti, vsebinske praznote in stilne okornosti vzlic vsemu svojemu trudu, s katerim sem jih pilil in prirejal, nikakor nisem mogel objaviti. Užaljen se je Škrjanec umeknil k „Slovincu“, napisal 23. marca 1900 za ta dnevnik kritiko o Cankarjevih treh knjigah in ostal „Slovenčev“ dopisnik pod šifro I. Š-c do svoje zgodnje smrti. Na Škrjančevo samoljubno, iz tuberkuloznosti potencirano maščevalnost se nanaša Cankarjeva opazka. Res je, da sem Škrjanca z dijaško dunajsko „Vesno“ uvedel v književno delovanje, mu ocenjeval in popravljaj rokopise v stihih in prozi in priobčil tudi v „Narodu“ včasih kak njegov leposloven feljton.

List, ki naj bi mu bil urednik V-c, je menda Dragotin Hribarjev „Slovan“. Morda pa se motim.

Afera s Kettejevimi Poezijami je bila ena izmed najmučnejših. Sam Kette in vpričo mene na smrtni postelji *naprosil* Aškerca, naj uredi in izda njegove *izbrane* in tudi že vsaj približno *urejene* pesmi. Schwentner ni torej napravil nobene „neumnosti“, ko je sprejel za urednika Kettejevih Poezij Aškerca z istim zaupanjem in spoštovanjem, s katerim je Kette odlikoval dolgoletnega svojega urednika in mentorja. Kette je želel, da se izdajo le njegove izbrane pesmi, ki jih je izročil Aškercu vpričo mene v malem zaboju; Aškerc in

Schwentner pa sta po poetovi smrti sklenila, da naj se Kettejev izbor kolikor možno popolni še s pesnitvami, ki jih je bil Kette sam izpustil. Obrnila sta se na vse znane jima osebe, ki bi utegnile prispevati za razširjeno zbirko, in sta res dobila nekaj prispevkov. Med temi tudi varijante. Zakaj nista Cankar in Zupančič poslala „nekaj odličnih pesmi“, ki sta jih „poznala na pamet“, a jih Aškerc ni poznal in jih ni od nikoder prejel, tega že davno ne vem več. Še danes pa dvomim, da bi si bila Cankar in Zupančič tako točno zapomnila več ostalih pesmi, da bi jih bil Aškerc lahko uvrstil med docela avtentične Kettejeve tekste.

Dogovorno s Schwentnerjem je Aškerc hoté izpustil Kettejeve mladinske pesnitve, ki jih je bil Kette objavil pod psevdonimom „Siluška“. V uvodu je Aškerc to povedal z besedami: „Te (otroške) pesmice se za sedaj niso sprejele v zbirko. Če bo treba drugega natiska, sprejmejo se tačas.“

Kette da je „čeden“ — piše Cankar. Ali Aškerc je zapisal: „Kette je spesnil nekaj prav čednih balad in romanc. Vendar je naš pesnik pretežno lirik. In med njegovimi lirskimi pesnitvami leže pravi biserji, ki delajo naši literaturi vso čast. Na vrhunec pa se je popel Kette s svojo liriko v svojih sonetih... zato moramo soditi našega mladega Ketteja posebno po njegovih duhovitih, globoko občutenih sonetih.“

Kje je našel Cankar „žaljivosti“ in povod za „ogorčenje“ nad „pregrešno“ Aškercovo nerodnostjo? — V tisti „bedasti (!) reklami v poslednjem odstavku“ (uvoda)? Kako pa se glasi ta stavek, ki ga je Cankar kvitiral s „fej!“ —?

„Jaz sem s tem izpolnil obljubo, ki sem mu jo bil dal na smrtni postelji,“ — je zapisal Aškerc — „da uredim njegovo književno zapuščino, če bo treba; rojaki pa se našega prerano umrlega pesnika sedaj ob obletnici njegove smrti ne morejo lepše spominjati, kakor če si omislijo njegove čitanja vredne poezije.“

„Čeden!“ „Čedne balade in romance“... Kranjec in Štajarec se nista razumela. Zakaj beseda „čeden“ pomeni po Pleteršniku na vzhodnjem štajarskem in v Slovenskih goricah — lepo in bistrumno! In to je Štajarec Aškerc pač hotel reči...

Kako težko je bilo zame, ki nisem mogel Aškercu zaradi Ketteja ničesar očitati, saj sem videl, s koliko vnemo je urejal in zbiral ter kako nesebično se je trudil, da izidejo *Poezije* v čim lepši obliki. Da sem zato občutil krivico, ki jo dela Cankar Aškercu, je pač uvidel Cankar sam. Kruto užaljenemu Aškercu sem bil za Cankarjevo kritiko dolžan zagovor. In napisal sem ga po opombah urednikovih in založnikovih. Da je Aškerc na založnikovo željo izpremenil v „*Pesmici o pisarju*“ verz: „Ko k ljubi legel je“ v „In ko objel jo je“, res ni bilo vredno takega hrupa. Zakaj je v VII. gazeli izpustil po vsakih dveh stihih ponavljajoči se vzklik: „Jaz bom pop!“ in v 5. kitici zamenjal „Jaz bom pop“ v „Jaz bom mašnik“, nisem menda vedel in ne vem. Morda je imel Aškerc več različnih prepisov; vsekako je ta VII. gazela v drugi izdaji izšla izpopolnjena. „Čez vse mere predrzna pregreha“, ki jo je Cankar očital Aškercu zaradi te nesrečne, dasi tako ljubko humorne gazele, pa le ni bila; popraviti bi se bila dala lepše z — enakim humorjem. Le spomnimo se izpuščajev, zmot in napak v Pintarjevi izdaji Prešernovih *Poezij* (Bamberg, 1900)! Luka Pintar je bil pedanten pikolovec, Aškerc pa — samo poet...

Cankar je v „*Slovenki*“ pravilno sodil: „Govekarju se je Aškerc *smilil* in s svojim feljtonom ni nameraval drugega, kot dati izraza svojim vse hvale

vrednim prijateljskim občutkom.“ — Da sem pa Cankarju očital, da „ni storil ničesar za svojega prijatelja“, sem bil polno upravičen: niti slutili nismo, da je Kette bolan, dokler ni naposled pritekel k meni rajni Muren z vestjo, da strada in umira v cukrarni. Cankar, ki je bil vsa leta njegov prijatelj in si je ž njim in Murnom dopisoval, je moral o tem vedeti. A ni nas opozoril! Da tudi nobene pesmi ni prispeval za Kettejev zbornik, sem že povedal. Ponavljam: le to dvojce zamud sem očital Cankarju. Misliti na „denar“ ali „kruh“, ki naj bi ga bil Cankar poslal Ketteju, pa bi bilo po vsej najini korespondenci več ko bedasto ...

Res je, da je Cankar pretiraval in se posluževal tona, ki je celó meni pokvaril živce. No, prijateljski mi je dopisoval dalje, Kraigherju pa je pisal: „Ali sem se Ti kaj smilil, ko mi je v „Narodu“ Govekar pokazal svojo zadnico? Grda je bila zeló!“ itd. (Glej Cankarjev Zbornik!) Ne rečem z Buffonom: „Le style c'est l'homme“, nego s Cankarjem: „Brez prijateljstva in brez sovrastva naj se pove, kaj je stvar v resnici vredna!“ Pove se lahko vse s kulturnim taktom. N. pr. tako, kakor Oton Župančič: „Misli o Kettejevih poezijah“ ali dr. Ivan Robida: „Dragotin Kette: Poezije.“ (Ljubljanski Zvon, 1900, 8. zvezek.) In človek mora biti dosleden. Ako pa zapišem danes, da „spoštujem Aškerca kot nobenega družega naših literatov“, da ga „visoko cenim“ in da „razen Župančiča ni pesnika, ki bi se mogel meriti ž njim“, v isti sapi pa zapišem, da so „Aškerčevi nazori o poeziji in umetnosti precej drugačni“ kakor moji ter že jutri zakričim, da je Aškerc najnerazsodnejši kritik slovenski“, da je „pogrešno neroden“, „bedast“ v reklami, „naiven, otročji, da nima niti pojma o kritiki — sramota in punktum!“ — potem pač poreče vsak hladen objektivnež, da je bila zelo prenagljena ali moja prva, laskava ali pa druga, čisto zanikujoča sodba ... Obe ne držita.

Sicer pa bodi o tej čisto nepotrebni, v posledicah le žalostni aferi tudi že — punktum!

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

V

SREČANJE V SOLNCU

Sneg in samota preko sveta.

Petrinovo, Žaga, Jelovnik, Polesje, Podboršt, Mlin, Šmartno — kje so? Oko vidi vsepovsod samo ščemečo belino, nabreklo v lahne vzpetine, ki se grmadijo v gričaste kope, raztezajo v položno planjavo. Nad vsem visi solnce, mrzlo ko steklena plošča.

Vse miruje. Ves svet je bel okrasek, sestavljen iz čipk, zastorčkov, kopren, razprostrtih po široko zleknjeni zemlji na ogled odpočivajočim se očem.

Samo gledati, rasti v brezčasje, biti otrok, ki se poigrava z okraski, in ničesar več vedeti.

verovana v neko misel, da me ni takoj opazila. Nato me je bolj zaslutila kakor zagledala. Široko je razprla oči in si položila desnico na prsi.

„Kako sem se vas prestrašila!“

Tedaj sem pozabil na Lidijo. Vsa pozornost, vsa mržnja se mi je obrnila na to žensko. Nisem vedel, kaj bom storil, če vstopim. Toda vstopil sem.

Nekaj trenutkov sva se nepremično gledala. Ne vem, kaj je bilo močnejše v njenih zenicah, strah ali sovraštvo.

Preden sva utegnila spregovoriti, se je vrnila Lidiya. Bila je videti upehana, kakor da je pritekla od daleč, na ustnicah ji je počival nasmeh. Ko me je zagledala, ji je nasmeh v trenutku ugasnil. Obstala je, še vrat ni zaprla za seboj. Ni me pričakovala.

Mržnja se mi je razdelila med mater in med njo, a bila je še vedno neznano globoka. Če sem si prej stokrat zagotavljal, da mi je umrlo vsako čuvstvo do Lidiye, ni bila resnica. Šele tedaj, sem čutil, mi je z muko umirala vsaka nežna misel do te ženske. Zagnusila se mi je. Vsa notranjost mi je tako prekipela, da sem občutil telesno bolečino. Hotel sem izbruhniti vso usedlino zadnjih mesecev. Že po prvih besedah mi je vzelo glas. Tašča je nekaj kričala, a njene besede so se mi zavijale v čimdalje gostejšo temo... Bruhnil sem kri in se zgrudil, nihče me ni prestregel na roke.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

12

(Odlomek.)

pol otrok. Popravljati je ne mislim. Če naj zaradi površnega tretjega dejanja izgine, — naj izgine! —

Nove drame zdaj še ne bom pisal, — pač pa bom napravil do Velike noči novo komedijo „Moralni ljudje“. Bo poskočnejša kot je „Za narodov blagor“. —

Za „Matico“ sem napisal kratko povest, ki so mi jo deloma že plačali. —

Zofka Kvedrova mi je pisala, da je z založništvom Alberta Langena v dogovoru zaradi celotne izdaje mojih „Vinjet“. Toda *vseh* jaz ne pustim prevesti. „O človeku, ki je izg. prepričanje“ je prišla doslej že *štirikerat* v nemškem prevodu. —

Novega ni na Dunaju prav nič. O praznikih bi se bil dolgočasil, ko bi ne bil imel kupe dela. Sploh se pa živi, če tudi ne baš po knežje. Solidnost me še zmirom ni minila; zdi se mi, da se je bom privadil. —

Piši mi o priliki kaj o ljubljanskih stvareh.

Bog Te živi!

Tvoj

Dunaj, 31. XII. 900.

Ivan Cankar

Od 12. pisma se mi je ohranil le zadnji list.¹ Katero žensko osebo je mislil Cankar s „pol otrokom“, zaradi katere je imel *tretje* dejanje za „površno“, ne vem več. Dr. Izidor Cankar opozarja v Opombah k III. zvezku *Zbranih spisov* (str. 353.), da je Ivan „po predstavi (Jakoba Rude) v gledališču sicer sklenil, da bo *tretje* dejanje ‚morda malo popravil‘ (CZ 91), a je delo dal tiskati, kakršno je bilo“. V tem 12. pismu je Cankar izjavil, da ne misli popravljati in „če naj (drama) zaradi površnega *tretjega* dejanja izgine, — naj izgine“. Menda gre torej tu za *tretje* dejanje „*Jakoba Rude*“ in za Ano...

Nove komedije „*Moralni ljudje*“ (v 13. pismu jo označuje Cankar kot „glumo“) ni napisal; mogoče da se mu je snov mnogo kasneje izpremenila v „*Pohujšanje v dolini šentflorjanski*“.

Glede izdaje „*Vinjet*“ v nemškem prevodu Zofke Kvedrove po založništvu Alberta Langena govori Cankar obširneje v svojem pismu z dne 19. decembra 1900, ki ga je pisal Zofki Kvedrovi.

Ker mi je pokojnica tik pred svojo nenadno smrtjo prepustila tudi vsa doslej neobjavljena Cankarjeva pisma, naj jih priobčim prvič tukaj hkratu z njegovimi meni naslovljenimi pismi, saj prinašajo marsikaj novega in literarno-zgodovinsko važnega. Žal, da tudi Zofka Kvedrova ni ohranila vseh Cankarjevih pisem.

Prva tri ohranjena Cankarjeva pisma Zofki Kvedrovi se glase:

I

Velecenjena gospodična!

Vašo ljubeznivo karto sem prejel in Vam seveda z veseljem dovoljujem, da prevedete iz mojih stvari kar Vam je drago. Toda, oprostite, — kateri jezik pa prav za prav mislite in katere moje stvari? Lepo Vas prosim, pustite pesmi pri miru. Ne sramujem se jih ravno, toda če mislite kaj prevajati, vzemite mojo prozo. —

Čital sem, da ste se klatili že po Švici, — Vaša pisma v „*Narodu*“ so bila imenitna; zakaj ste prenehali z njimi? Povejte mi, prosim Vas, velecenjena gospodična, ali imate res še toliko idealizma na razpolago, kakor se vidi iz vsake Vaše črke? Bog Vas blagoslovi, jaz zavidam vse take ljudi kakor ste Vi, kakor je Zupančič, kakor je par mladih pesnikov

¹ Popravi! V zadnji številki (6.) na str. 333. popravi med korekturo nastalo zmedo v imenih: *Valentin* (ne Josip) Kopitar in *Josip* (ne Ivan) Lavrenčič.

v Ljubljani. Odkod imate to veselje do življenja? Jaz še nimam sive brade in vendar me je že vse minilo, kar me je vznemirjalo in navduševalo še pred par leti. — —

Kakó je z Vašo literaturo? Zdaj se oglašate poredko („Slovenke“ ne dobim v roko) . . . Jaz pišem mnogo, odkar sem postal soliden. Očitali so mi časih, da sem zapeljal tega in onega nadebudnega mladeniča; ali zdaj je vse zapeljávanje pri kraju in jaz sem postal soliden. Tako se spreminjajo časi. Zame je to jako veselo, ali žalostno je za naš mili narod in za našo literaturo. Kar je namreč razposajenosti, hudobnosti, škodoželjnosti in družih takih reči v meni, gre zdaj vse na papir, ker ne najde družih izhodov. Prej sem dajal knjigarnarjem in redakterjem samó ostanke, drugo sem zažível; zdaj je narobe. In še nekaj. Prej sem se zaletával v naše politike, literate in druge klepetulje iz svete navdušenosti in iz rodoljubja; zdaj nimam več nobene navdušenosti in nobenega rodoljubja in kar delam, delam iz same čiste, nepokvarjene hudobnosti. Popolnoma nedolžno in nevedé sem škropil s strupom upornosti svoje dolge perijode, a zdaj zlívam ta strup vanje in vem dobro, da je strup. Napraviti mislim namreč trgovino en gros s strupom upornosti, ne- uvaževanja vseh avtoritet, cerkvenih, državnih i. t. d. Kaj mislite o tem načrtu? Jaz sem za tako trgovino sposoben kakor nihče drugi. Vsi ljudje vedó, da sem čisto pohujšan, nič vreden in zanikern človek, ki je napravil vse svoje lepe darove; zató imam proste roké in ne morem več izgubiti dobrega imena. — — —

Pisali so mi danes, da je moja drama lepo vspela. To je tolažba mojemu srcu v teh žalostnih dneh. Ako mi aplavdira celó takó zabit publikum, kakor je ljubljanski, potem vendar še nisem čisto pri koncu s svojo „dostojnostjo“. Vendar me je ta uspeh nekoliko ženiral, ker prav za prav nisem pisal svoje drame za ljubljanske kuharice in bojím se, da se mi je res ponesrečila. Kakó bi jo drugače aplavdirali? —

Zdaj sem pričel pisati dolgo istorijo; vanjo izlijem ves svoj žolč in vso svojo žalost nad neumnostjo in lopovstvom, ki se razprostira brez konca in kraja po naših lepih slovenskih pokrajinah. Pripravljam ob jednom burlesko, kateri pa najbrž ne bodo takó ploskali, kot so pred-sinočnjem mojemu sentimentalnemu prvencu. — —

Pardon! Torej prevajajte po svojem srčnem razpoloženju. Jaz, kakor sem rekel, Vam dajem k temu svoj blagoslov. — —

A kaj počnete v Pragi? Tam je menda tudi L—., moj nekdanji znanec. Kadar mi je dolgčas, se spomnim nanj, in takoj me mine slaba volja. Naposled, — zdaj morda ni več tako smešen. — Zupančič študira

in lumpa; lumpa sploh vsa „Slovenija“, ki imá zdaj blizu 80 članov. Pomislite si to osemdesetero pijanost! —

Murn bo izdal svoje pesmi, izmed katerih so nekatere jako lepe. Vendar ne seže Zupančiču niti do kolén. — Aškerc bo postal v Ljubljani popolen filister; Govekar je to že zdavno storil. Takó bo vsa ljubljanska lituratura spet v genljívem soglasju.

Bog Vas živi!

Ivan Cankar

Dunaj, XVI. Lindauergasse 26. II. 19

Oprostite! — Ali bi mi ne mogli Vi poslati tiste „Politike“, v kateri je izšel moj „Čl. s prepričanjem“? Jako bi Vam bil zahvalen.

Prvo pismo Zofki Kvedrovi je datirano 26. II. 19, in Zofka si je na to pismo zapisala datum 16. II. god. 1901. Mislim, da je ta datum zmoten. „Pisali so mi danes, da je moja drama lepo vspeła“, je pisal Cankar, in nato še: „... kot so predsinočnjem (ploskali) mojemu sentimentalnemu prvencu“. Cankarjevega „*Jakoba Rudo*“ so igrali prvič v Ljubljani dne 16. marca 1900. Cankarjevo pismo Zofki je torej z dne 18. (ali 19.) marca 1900. Zdi se, da je to pismo sploh prvo, ki ga je Cankar pisal Zofki poln radosti, da je pravkar žel „Jakob Ruda“ uspeh pred „zabitim“ ljubljanskim publikom. Dolga „istorija“ so menda bodoči „Tujci“, a pripravljana „burleska“ bodoča komedija „*Za narodov blagor*“. Zofka je bila od avgusta 1899. v Zürichu in Bernu do novega leta 1900. in se nato nastanila v Pragi.

II

Velecenjena gospodična! —

Moram brž popraviti, kar sem morda zagrešil. Ko sem Vam pisal, sem imel knjigo Jelovškovo ravno pred seboj in zató sem povedal par besed o nji; tega bi Vam ne bil smel storiti. Pišem Jelovšku samemu, a prej pregledam Simfonije še enkrat. Ne vem, kakšni so bili moji izrazi, a povem še enkrat, da ga cenim višje od naših kranjskih literatov. — Ker sem predvčerašnje pismo zaključil, ne da bi ga završil, sem Vam pozabil omeniti, da vlada med ljubljanskimi in „dunajskimi“ literati zeló napeto razmerje. Nam to ni na škodo. Motite se namreč, če mislite, da smo mi prav takó filisterski in „überlegen“, kakor oni „drugi“. O tem Vam moram sploh več pisati. Tam doli ni zdaj niti enega, a niti enega samega talenta. Govekarjeva zadnja novela je bila šund, a Aškerc se je docéla pootročil. Z Zupančičem sva mu pisala nekaj grenkih, in to ga je spravilo čisto iz sebe, da ne pozná več ne sebe in ne nikogar...

Ali ste že videli pesmi Kettejeve? To je nekaj čudovitéga. In kakšen vvod je napisal Aškerc? To je škandal. Tako se torej piše o pesniku, ki stoji poleg Prešerna ali nad njim, — a vsekakor gotovo nad Gregorčičem, Aškercem i. t. d. O Ketteju pišem za „Narod“ nekaj daljšega. —

Kar se tiče dekadence, bi Vam moral razložiti svoje nazore tudi bolj obširno, da bi me ne razumeli napačno. Jaz sem jo dihal toliko časa, da sem se naposled utrudil. To je mestni prah, mestna nervoznost; vsi najmanjši, komaj čutni čuti se pretiravajo v neizmernost; pesnik nima drugega dela, kot da brska po samem sebi; on je egoist, ali egoist tiste vrste, ki je najneumevnejša in na prvi pogled čisto brezsmiselna. Kaj hoče doseči — záse namreč? Na koga in *zakaj* hoče vplivati z razkrivanjem in razlaganjem tistih čutov, ki jih čuti in razume komaj on sam, a ki nimajo za druge ljudi nobenega pomena?

Da Vam povém na kratko: mogoča in *smiselna* se mi zdí samó ali tista *tendenciozna* umetnost Gogola, Tolstega i. t. d., ki hoče uveljaviti socialne, politične ali filozofične ideje s silnimi sredstvi *lepote*, — ali pa umetnost starih Grkov, Shakespeareja, Goetheja i. t. d., ki imá samó [velike] estetične in etične smotre . . . Umetnost nekaterih dekadentov pa je *mučenje samega sebe* in pri nekaterih sploh nič drugega kot igranje z izrazi . . .

Na vsak način pa je dekadenca mnogo koristila; vsled njenega vpliva je postalo čustvovanje globokeje in fineje in izražanje nijansirano in *izvirno*. To zadnje je njena največja zasluga, *zakaj* — posebno pri Slovencih in Hrvatih, — je postal zadnje čase pesniški in pripovedni jezik grozno šablonski. — Še nekaj, — in to je glavni vzrok, da so mi *izrastki* takozvane dekadence postali zoperni. Pri nas tam doli je potreba reformacije in revolucije v *političnem, socialnem, v vsem javnem življenju*, in tej reformaciji mora delati *literatura* pot. Vse je v blatu pri nas domá. Tista stranka, ki se imenuje liberalna, je korumpirana do nohtóv in nazadnjaška nič manj kot farška druhál. Kliče v politiki in literaturi. Časih me to ni skrbelo, ali danes Vam povém, da mi je zelo težko pri srcu, če pomislim, kakšna prihodnost se pripravlja našemu kmečkemu narodu. Ta namreč gineva in izumira. Na Dolenjskem so nekatere vasí že skoro brez *moškega* prebivalstva; — vse gre stran ter se izgublja za zmirom. Na Gorenjskem bo ob letošnjem ljudskem štetju trikrat več Nemcev kot jih je bilo pred desetimi leti. Samo na Štajerskem in na Goriškem se ljudje za silo držé, ali tudi tam je uboštvo veliko, narodnega ponosa pa ni čisto nič. Ako pojdejo stvari dalje kakor gredó, nas čez dvesto let sploh ne bo več. Na Hrvaškem je skoro še slabše. Tam je narod popolnoma neizobražen in demoraliziran celó bolj kot pri nas. In uboštvo! Tudi Hrvatje — posebno v Slavoniji, v Primorju in v Krajini — se selijo in izumirajo. —

Zdaj pa pogledjte naše časopise in našo literaturo! Tisti resnični narod je navezan sam nase, — spomnijo se ga kliče šele ob volitvah.

Posebno na Hrvatskem nima niti edna stranka najmanjše zveze z narodom samim. Kadar sem čital o kakem shodu, mi je bilo hudó; ti shodi so karikature; narod ne razume niti pravaške, niti nagodbene politike, ne razume sploh ničesar. Živí in umira kakor živina; politiki in literatje *se igrajo z njim*, zlorabljaajo njegovo ime. — Glejte, kadar se torej spomnim na razmere tam doli, se mi zdí naša naloga takó težka in velika, da nimam niti časa niti volje, ukvarjati se s — Przybyszewskim! —

To je tudi vzrok, da imam tako silno jezo nad ljubljanskimi literati. Aškerc je čisto navaden tepec. On misli, da je prorok kakih novih idej — kjé so tiste ideje? V eni sami št. „Arbeiterzeitunge“ jih dobim izražene vse skupaj lepše in preciznejše. Aškerc je tisti literat, ki ga čitajo *zdaj* (o njegovih prejšnjih krasnih baladah ne govorim) *najmanj*, zakaj on je vse prej kot *slovenski* poet. Gre iskat sujete in ljudi za svoja dela na — Rusko!! Boga mi, prijel bi ga za ušesa. Taki ljudjé *nimajo dóma*; pišejo samó *zató*, da pišejo, a to ni nič. *Človek piše, ker imá ljudem kaj povedati!* To je stara fraza, pa je prokleta malo znana. —

Veselim se že vnaprej svoje komedije, ki jo pišem v tem času; iz njé boste videli, kakó *zdaj* jaz mislim o literaturi. —

Ali ni bilo preveč? Zagrizel sem se in takó se je pismo zavleklo. — —

Ej, na Vašem lepem življenju Vam čestitam. Živim kakor starec, a sam ne vem zakaj; pretrgal sem vse srčne zveze po Ljubljani in drugod, — in verjemite mi, samotarenje je pusto, posebno če ga človek ni navajen. Sploh pa ženske! — jaz nisem poznal nobene, da bi v štirinajstih dneh ne zapazil kaj smešnega in zopernega na nji, — kar me je v enem samem hipu ohladílo in celó razjarilo povrh. Eno samo sem imel morda resnično rad, — njen značaj in njeno imé najdete v „Rudi“; ali zaradi ene same smešne kretnje sem jo pustil in *zdaj* mi je jako žal; hotel sem ji pisati, a ko sem zvedel, da je jokala pri premijeri moje drame, sem to stvar opustil. — —

Zakaj pa niste Schwentnerja energično prijeli? Če stvar vzame, jo mora natisniti v šestih mesecih, — to bi bili zahtevali, da se zapiše v pogodbi. Jaz napravim vselej takó. —

Na Dunaju življenje ni bogve kakó drago. Izhaja se (no sitno izhaja) z dvema kronama na dan. Stanovanje se dobí (v predmestjih seveda) za recimo 10 fl. Že grè, — pomagamo drug drugemu. Jaz, kakor sem že rekel, se ukvarjam z žurnalistiko in to me drží nad vodo, da nimam zmirom tistih prokletih skrbí, ki so me morale tri leta ter mi vzele vsaj polovíco krvi in veselja. Če pridete dol, Vas sprejmemo z zastavami. Tukaj je malo poštenih ljudi in vsak prirastek nam bo na radost. Saj Vas bo kedaj videti — samotarili vendar ne boste preveč? In tedaj boste

tudi spoznali, da nazori naši in Vaši ne hodijo navskriž; navskrižja so krivi pač samó nerodni izrazi.

Z odl. spošt.

Ivan Cankar

Pozdrav g. Jelovšku!!

(Wien 8. 5. 00. poštni žig na kuverti)

Drugo Cankarjevo pismo Zofki se nanaša na afero zaradi Kettejevih „Poezij“, na komedijo „Za narodov blagor“ in na Jelovškove „Simfonije“. Vladimir Jelovšek, medicinec v Pragi, mož Zofke, je izdal dva zvezka svobodnih pesnitev z naslovom „Simfonije“. Cankar jih je ocenil v „Literarnem pismu“ v tržaški „Slovenki“ leta 1900.; Jelovšek pa se je nato povsem odtegnil leposlovju, se posvetil medicinski vedi in pisal le še zdravstvene razprave. Kakor je znano, je Zofka svojo zakonsko zvezo z Jelovškom razdrla, ker ji je postala neznosna in ker je upala, da najde v novi zvezi več sreče...

Moja novela, ki jo je Cankar označil kot „šund“, je bila „Suzana“, sprti od številke do številke spisana stvarca v „Ljubljanskem Zvonu“ leta 1900.

Da je Aškerc prvi uvedel v „Ljubljanski Zvon“ „Socialni pregled“ in prvi posvečal svojo pozornost raznim aktualnim vprašanjem splošnoslovenskim in posebej ljubljanskim (n. pr. novemu posredovalnemu uradu za delo in službe ter novi rešilni postaji, novemu zavodu za gluhoneme), da je pridobil domače in zunanje esejiste, ki so se strokovno bavili tudi z važnimi tujimi, z umetnostjo in vobče z modernim življenjem tesno povezanimi problemi (n. pr. Osemurni delavnik v rudnikih, Smrtna kazen, Marksizem po svojih socioloških in filozofskih temeljih z ozirom na T. G. Masarykovo ogromno študijo „Otázka sociální“), da je Aškerc prinašal obširne referate o važnih tujih literarnih novostih, o prvakah hrvatskega realizma, o najmlajših poljskih novelistih in H. Sienkiewiczzu, da je pridobil za revijo dvojce študij Ivana Prijatelja: „Ruski roman in moderna francoska književnost“ ter „Tolstoj in njegov roman Vstajenje“ itd. — vse to ni pomagalo nič. Cankar je dalje trdil, da „Ljubljanski Zvon“ ni vreden počenega groša, da se je njegov urednik „pootročil“ in da je — ker je v svojih romancah, baladah in popotnih pesmih uporabljal tudi motive iz tujega življenja in tuje zgodovine, kakor so in bodo delali literati vseh narodov — „čisto navaden tepec“! Z možem, ki je sodil tako in s takimi izrazi o A. Aškercu, je bilo težko, dà, nemogoče harmonirati vzlic njegovi genijalnosti. Da je zaradi takih in enakih psovk in neutemeljenih napadov moralo zavladati med ljubljanskimi literati in Cankarjem čim dalje bolj „napeto razmerje“, se pač nihče ne more čuditi. In še danes sem prav tako „filisterski“ in „überlegen“, kakor sem bil v tistih letih, ko sem od vsakogar in tudi od Cankarja zahteval, naj se z nami vred trudi, da ostane v svojih polemikah celó v največji jezi dostojen in takten. O nas lahko rečem, da smo se trudili, in žal mi je za vsak, tudi najmanjši spotikljaj...

Iznova se vrača Cankar tu k svoji komediji „Za narodov blagor“, ki jo je v prvem pismu Zofki označil kot burlesko, in drastično razlaga njeno tendenco. „Stranka, ki se imenuje liberalna, korumpirana do nohtov in nazadnjaška nič manj kot farška druhal“, je bila objekt njegove komedije. In ta stranka je vzdrževala gledališče in ga vodila! Ta stranka se je borila z vsemi sredstvi proti nemški vladi, Dunaju, Nemcem, nemškutarjem in SLS za naša

mesta in trge, za nacionalnost in svobodno napredno kulturo: tisti „kmečki narod“, ki je po Cankarjevi trditvi „gineval in umiral“, je bil popolnoma zaslužnjen Slovenski ljudski stranki, „farški druhali“ ... Pa je šel Cankar in napisal izvrstno komedijo, a ne proti SLS in „farški druhali“, nego proti „liberalcem“! In zahteval je celo, naj „liberalci“ uprizore to njegovo protiliberalno komedijo. „Liberalci“, ki so imeli ves ljubljanski občinski svet in ves odbor Dramatičnega društva, so — pravilno razumeli Cankarjevo komedijo in kajpak njeno uprizoritev odlagali, dokler so mogli. Ali o tem bo treba govoriti še pozneje.

III

Velecenjena gospodična! —

Oprostite, prosim, da Vam odgovarjam takó nemarno. Ni lenoba, — vrag védi kaj je! —

Veseli me Vaše sporočilo gledé „Vinjet“ in *svoje* dovoljenje Vam dajem seveda brezpogojno. Toda *pisati morate na vsak način tudi Schwentnerju*; po neumni pogodbi je namreč knjiga njegova popolna lastnina in njegove so vse pravice. No ne dvomim, da Vam dá tudi on brezpogojno dovoljenje. —

Ali svetujem Vam, da ne prevedete vseh črtic, temveč samó sledeče: „Tisti lepi večeri“, „O človeku, ki je izg. pr.“, „Na večer“, „Poglavje o bradavici“, „Nina“, „Mrtvi nočejo“, „Čudna povest“, „Matilda“, „Liter. izobr. ljudje“, „Ena sama noč“, „Julija“, „Iz samotne družine“, „Moja miznica“, „Epilog“. — Vse drugo je več ali manj šund. —

O Veliki noči izide morda nova zbirka mojih novel; to bo vse nekaj drugega. Nekaj stvari je že v rokah Schwentnerjevih. Vse bodo nove; — stvari, ki so bile že tiskane, je namreč neumno zbírati. —

Te čase pride v svet moja komedija. Jager je narisal zeló slabo naslovno stran; drugič bom sam napravil to reč. — Od začetka je hotela intendantca vprizoriti komedijo kakoršna je. Zdaj se menda kuja; dobila je najbrž migljaj „od zgoraj“. Vprizorjena bo stvar seveda kljub temu in sicer brez vsakega črtanja. Ali že dejstvo sámó, da se kujajo, je „znamenje časa“. Komedija je naperjena proti najbolj korumpiranemu sloju našega naroda: proti znanim, takoiimenovanim „liberalnim“ politikom, proti njih politiki in njihovim „nazorom“. Prihaja mi vroče kadar pomislim, koliko ti ljudje škodujejo. —

Pred nekaterimi dnevi je bil Jelovšek na Dunaju, ali nisva se srečala. Škoda! —

Jaz samotarim; razbil se je celó naš najožji krog. Naposled je prav takó.

Vi ste strahovito pridni. Neprestano vidim Vaše ime v „Edinosti“ in v „Agr. Tagblattu“. Toda vse stvari niso enako dobre. Kadar napravite kaj srednje dobrega, se podpišite rajši s pseudonimom. Škoda Vašega imena! —

Morda se vidimo januarja meseca v Pragi. Če bo mogoče, pridem tja za par dni. Zdaj sem nekako bolan in pust.

Iskreno Vas pozdravlja

udani Vam

Na Dunaju 19. XII. 900.

Ivan Cankar

Tretje pismo Zofki ponovno jasno izpoveduje, da je Cankar naperil svojo komedijo „proti najbolj korumpiranemu sloju našega naroda: proti *znanim*, takoimenovanim *liberalnim* politikom, proti njih politiki in njihovim nazorom“. O tem, da bi bila njegova komedija objektivno naperjena na vso slovensko politiko brez ozira na stranke, tu ni govora. Šele pet let kasneje je Cankar označil tendenco „*bistveno drugače*“ (kakor pravi dr. Izidor Cankar v *Zbranih spisih*, III. zvezek, str. 361, v Opombah): „— sem rajši udaril na obe strani, na ves ‚narod‘ in njegov ‚blagor‘ ...“

Ivan Jager je bil slovenski tehnik na Dunaju, po absolviranju študij se je izselil v Ameriko, kjer deluje kot ugleden arhitekt.

13

Dragi! —

Ti kar precej odgovarjam! — Dolg je še presneto velik: — če se vse odšteje, ostane še zmirom nad 40 fl. — Grozno! — „Zvonu“ pošljem v kratkem novelico, in tudi „Narodu“ kaj. Meseca oktobra bom namreč rabil denar, — pridem v Ljubljano za par dni, — na rendezvous! Moja nevesta je jako lepa ženska! V „Slovenko“ ji pišem „literarno pismo“, kjer opomnim tudi Tebe in Tvojo oceno moje ocene. — Dramo ima Schwentner že v roki; célo; dejál sem mu, da naj mi pošlje honorar takój — rabim ga zdaj neizmerno, si lahko misliš! — ali ta živina se nič ne gane. Naj Ti pokaže mojo komedijo, če jo hočeš videti; pisana je zeló radikalno; toda mislim, da je najboljše, kar sem sploh kdaj napravil. Emancipiral sem se tiste stare tehnike še mnogo bolj nego v „Rudi“. Glavnega junaka sploh ni. — Obenem pa se že spravljam na novo delo, — na jako resno in jako sentimentalno dramo. — Milčino-viça imam, toda Ostojiça ne. Zakaj pa mi nisi dal svoj čas Tuciça in Nikoliça, ali „Knjigo Boccadoro“ od Begoviça v oceno? — Priprav-ljam se še zmirom da bi napisal nekaj o Zofki (ki mi — izvzemši nekatere pretirane črtice, n. pr. 1. in 3. — jakò ugaja) in o Jelovšku, pa ne pridem do tega. — Tvoje „Rokovnjače“ sem pač čital, toda sam jih nimam. Jaz se bojim, da nisem za take stvari, za kuplete namreč; ali če ravno

želiš, Ti napravim tisti dve kitici. Sporoči mi samó, kakšen je bil dosedajni kuplet, da se bom vedel ravnati. —

Meškovih povesti nisem čital; če jih V—c res tako navdušeno hvali, kakor praviš, tedaj ne morejo biti bogve kakšni umotvori. V—c je največji literarni analfabet, kar jih poznam. —

Za „Matico“ ne pišem nič; saj sem komaj za „Zvon“ in „Narod“ dovolj dostojen. Ali daljšo povest sem mislil že zdavna pisati; ne morem je začeti prej, dokler ne pridem enkrat vsaj za par mesecev v domovino: na Dolenjsko, Notranjsko in v Istro. Torej ne bo napisana kmalu. — No, zdaj imam itak posla dovolj; ta nova drama me je takó okupirala, kakor doslej še nikoli nobena ideja. Mislim napraviti res nekaj poštenega. — Še nekaj o tisti komediji, ki sem jo bil izročil Schwentnerju. Zdaj, ko sem jo dal iz rok, se bojím, da jo bodo nekateri napak razumeli. Morda bo treba, da vrinem tu pa tam par stavkov, — za komentar; Tebi seveda jih najbrž ne bo treba, ali treba jih bo morda filistrom. Naperjena je proti frazam in frazerjem, ki imajo danes pri nas vso oblast v roki. Izraženo je pa vse skupaj takó rezko in jasno, da se bo gotovo marsikdo zgražal, — na moje veliko veselje. — To je najbrž moje zadnje zafrkujoče delo! — Potem se bom spravil na stvari, kjer zafrkavanja ni več treba, temveč vse kaj drugega. —

Najboljše bo (tudi v mojem interesu), da greš k Schwentnerju, pogledaš moj opus, ter mu *priporočiš*, da ga vzame. Zahteval sem 200 fl, — malo dovolj; izročil sem mu *vse* pravice. Če sta si kaj znana, poskrbi tudi, da ne dobí stvari kak *filister* v roko; — če bi se to zgodilo, je Schwentner niti natisnil ne bo; Ti si namreč ne moreš predstavljati kakšna je! Pisal sem Ti nekoč, da sem povedal v nji vse, kar se je nabralo v meni tekom par let; in to sem v resnici storil! Ako torej občuješ z njim in če pojdeš k njemu — ne da bi hodil ekstra zaradi tega! — reci mu, da naj mi pošlje denar précej! Moja nevesta gre v soboto stran, — pri moji duši, jaz ne smem biti suh; imeti moram do tedaj vsaj sto forintov. — Sploh pa, toliko renoméja imam vendarle, da ne more biti umazan v tej stvari. —

No, drugega nič. Povej mi torej tisti kuplet in pošlji mi Ostojića! — Izroči Murnu moj pozdrav, če govoriš z njim. Naj mi kaj piše! — Na Dunaju ni nikogar, in jaz prav za prav nikogar ne pogrešam. Moja nevesta je tista Minka, ki sem ji posvetil že „epilog“ v „Vinjetah“. Traja torej dolgo! — Pozdrav — *Ivan Cankar*.

(Brez datuma.)

Z vso odločnostjo izjavljam, da nisem niti rokopisa „*Za narodov blagor*“ niti rokopisa „*Knjiga za lahkomiselne ljudi*“ niti sploh kakega drugega založnikom poslanega Cankarjevega spisa čital pred natiskom, ker tega nisem nikoli utegnil.

V „*Rokovnjačih*“ mi Bojčev kuplet ni bil všeč in sem želel, da ga Cankar izboljša, držeč se Parmove glasbe. Teksti vseh pevskih vložkov so namreč vzeti iz pesnitev raznih avtorjev, kar je v knjigi tudi navedeno. Seveda Cankar kupleta ni napisal in je ostalo Severinovo besedilo.

Med tem in naslednjim (14.) pismom je velika vrzel. Da jo vsaj nekoliko izpolnim, naj sledita še dve pismi Zofki iz te dobe. V obeh pismih govori žopet o prevodu „*Vinjet*“; z izdajo pri Langenu ni bilo končno nič.

Zanimiva je opazka, da se pripravlja „pisati tragedijo našega umirajočega naroda, našega kmečkega ljudstva“. Žal, da je ni napisal.

Govori tudi o svojih „*Tujcih*“ in krasno označuje sebe ter tiste „sanjarske reformatorje, ki ne dosežejo nikoli ničesar“, a ustvarjajo umetnine...

Pismi se glasita:

IV

Velecenjena gospodična! —

Odgovarjam Vam takoj, da Vam prav od srca gratuliram. In Vladimiru. To ste srečni ljudje, Bog Vas blagoslovi! Tudi jaz bi bil rad tako vesel. Nekako grenko mi je bilo, ko sem prečital Vaše pismo. Spoznal sem, da je treba dveh in treh in da sem že vse skupaj zamudil, lahkomiselno zapravil. Jaz sem namreč egoist, zato sem mislil nase, ko ste mi Vi pripovedovali o sebi. Poezija in literatura — stare babe, če nima človek življenja, če ni samega sebe vesel.

Tako postane grenak in pust. In vino ki pride iz take posode, ne more biti sladko in čisto. — Pridem Vas na vsak način pogledat in Vašo malo; ali še ne takó hitro. Nimam denarja (moram skrbeti za družino; ne svojo). Za dalj časa ne pojdem nikoli več z Dunaja; to mesto se mi je zelo priljubilo, posebno naš okraj s svojimi poldrugstotisoč delavci in svojim uboštvom. Tukaj se čutim domačega. Ostanem vsaj še štiri leta; a v pokoj pojdem potem v Ljubljano.

Pogrešal bi drugod zelo gledališča, razstav i. t. d., posebno pa tingl-tanglov. Ta zabavišča ljudje (literati) zelo podcenjujejo; časih se vidi na teh odrih več umetnosti, najčistejše umetnosti, kot v „Burgu“. Zadnjič sem videl Saharet — pesem sama! Slišal sem v Jantschevem gledališču v Pratru gospo Pierny iz Pariza — nekaj čudovitega. Namesto da bi krokal si poiščem s finim nosom najlepše zabave — in na Dunaju jih je veliko! —

Prav ste imeli, da „Epiloga“ niste preveli. No, jaz se bojim, draga gospodična, da se z „Vinjetami“ — ako sploh izidejo — blamirava obadva. Rajši bi bili čakali na kaj poznejšega, boljšega! —

Misel na novo farso sem za zdaj pustil ter sem se spravil z globokim navdušenjem na študij naše žalostne zgodovine. Že sem dobil snov, načrtal glavne poteze ter ustvaril ljudi. Pisati mislim tragedijo našega umirajočega naroda, našega kmečkega ljudstva. Tisti naši veliki pisatelji, ki so se ukvarjali doslej s pravim našim „narodom“, so napravili iz njega karikaturu, kratkočasen original. —

Torej zbogom in še enkrat moje najlepše čestitke.

Na Dunaju, 21. III. 901.

Ivan Cankar

V

Velecenjena gospodična!

Zakaj pa mi nič ne pišete? Kakó se imate? Odkar sem Vam bil poslal svojo komedijo, molčite kot da bi se Vam bilo kaj pripetilo. —

Pred nekaterim časom je bil Milčinović tukaj, ko se je vračal iz Prage. Meni je bil jako simpatičen, samó o nekaterih stvareh se mi je zdelo, da imá čudne pojme. Takó sodi o Tolstem nekako podobno kot jaz o našem Kodru. Pozneje sem o stvari premišljeval ter sem spoznal, da take sodbe hrvatskih „modernih“ niso nič čudnega ...

To je bila slaba stran vtisa, ki ga je napravil name tá posebni človek, — ali zaradi tega ne cenim nič nižje ne njega ne njegovih del.

Tudi o Zupančiču misli podobno kot n. pr. jaz o — Preradoviću. Zdí se mi, da ga ní natanko bral, ali pa da ga razumel ní.

Zdaj sem ostal na Dunaju sam; — vse je šlo v domovino. Ukvarjam se z mnogimi deli — ravnokar sem bil poslal „Matici“ kratek roman, ki sem ga vesel. Pisal sem o naših „tujcih“ — o tistih naših ljudéh, ki nimajo domovine. In to smo mi vsi. Večjidel sanjači, vseskozi pasivni ljudjé, ki se sčasoma povagabundijo, zgodaj umró na tuberkulozi, ali pa postanejo pesimisti, kritiki, nemočni sanjarski reformatorji, ki ne dosežejo nikoli ničesar. O teh ljudéh sem pisal in o onih drugih, ki *imajo* „domovino“. In ti so še žalostnejši! —

A zdaj se spravljam zopet na dramo. —

In kaj delate Vi? Kaj dela Jelovšek?

Še nekaj: to sem Vas mislil vprašati že davno. Kaj je s prevodom „Vinjet“? Najbrž jih je Langen vrnil, drugače bi mi bili sporočili. Mislim sem si to že naprej, ker „vinjete“ nazadnje res niso — vsaj večjidel ne — za nemški publikum. Škoda je bilo samó Vašega truda: morda jih spravite na kak način v javnost, če tudi ne kot knjigo, da se Vam trud nekoliko poplača.

V rokah imam Murnove pesmi: nekaj nenavadno lepih je med njimi, posebno iz zadnjega časa. Zupančič je prevel nekatere na nemško ter jih

pošlje najbrž v „Fremde Zungen“. Čudili se boste Murnu, kadar izide njegova zbirka.

V Prago nisem mogel in tudi zdaj ne morem. Nimam denarja. Od „Matice“ sem dobil naprej 300 kron — komaj teden dni sem jih imel! Ne, jaz ne pridem nikoli do popótovanja, — to je že usoda moja, popotnikova! —

Pišite mi kaj in pozdravite Jelovška!

S pozdravom

Ivan Cankar

Dunaj, 10. VII. 901.

Dunaj XVI. Lindauergasse 26. II. 19.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Ne bodi žalostna, Lena!“ je šepnil in počasi odtegnil svojo roko njeni. Visoko se je vzravnal, da je stal pred njo kakor varuh ob strani. Dekle je začutilo, kako je ves krotak. Začudeno ga je pogledala, kakor da ni mogla verjeti v to izpremembro. In navdala jo je tako globoka hvalježnost do tega človeka, ki se ni varala v njem (prvi je bil, ki mu je res sledila), da ni našla izraza za svojo pomirjenost.

„Glej, Lena, do jutra ostaneš tu, jaz pa si poiščem prostor v hiši. Saj ti ni hudo?“ Po tem otroškem pomirjevanju ga je spoznala močnega (o, ta mirna moč je bila čisto drugačna od palečega ognja tiste jesenske noči!) in priznala za vrednega, da se mu zaupa.

„O, vedela sem, da si tak ... da si dober, lep človek ...“ je šepetala in mu gladila roko. „Saj nisem več žalostna, nisem, nisem. Jutri pa se vrneva k nam! K nam, oba!“

Od tega trenutka dalje je Jurij Jerina prenehal biti brezdomec. Tiho se je ločil od dekleta in odšel iz sobe.

Krčmarica mu je pripravila ležišče na klopi ob kmečki peči v gostilniški sobi, kjer je pričakal jutra svojega prvega novega dne.

VI

VEČNI POPOTNIK

To leto je bila nenavadno zgodnja pomlad. Naglo so se zvrstili deževni, vetrovni in topli dnevi in že se je zemlja razkrila v mladem zelenju. Še pred časom so veje pognale liste in cvete, in živali se je lotil velik nemir.

raziti, kakor da je že dolgo pripravljala besede. Globoko se mi je zasmilila. Bila je prvi človek v življenju, s katerim sem občutil gorko, skoraj bolešno sočutje. Toda nisem je znal tolažiti.

Povedala je do konca, nato sva molčala. Kaj naj bi si bila še rekla? Mislila sva. Le zdaj pa zdaj sva se spogledala in se grenko nasmehnila. Občutil sem željo — še nikoli tako živo — da bi se tudi jaz izpovedal. Sramoval sem se. Ko sem opazil, da počiva moja roka v njeni, se nisem začudil. „Nič ne maraj“, mi je rekla. Saj nič nisem maral. Nežnih občutkov se nisem več sramoval. Menda me je ona naučila dojemati nekatere stvari tudi s srcem. In vendar mi je še danes nekam čudno in tuje, če pomislim na to.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi Govekar!

14

Čakal sem, da dobim obljubljeni francosko glumo v prevod, — toda do danes nimam še ničesar. Pošlji; prevedem kmalu (kar se tiče „površnih“ prevodov mojih, poglej v arhiv, kako prevajajo drugi!) ker imam zdaj nekaj več časa; dovršil sem bil namreč ravnokar daljšo povest za „Matico“. —

Nekoliko iznenadilo me je, ko si mi povedal, da ne vprizorite letos komedije „Za nar. blagor“. „Pretežka“ praviš, da je za ljubljansko gledališče. S tem si razločno povedal, da se to gledališče ne more ali noče spravljati na resne naloge in da torej ni skoro več drugega nego šmira. Zdi se mi, da igralci niso toliko krivi in da se da z njimi nekaj napraviti, če se režiser potrudi; tudi „Rudo“ so vprizorili v Ljubljani menda čisto dobro. Vzroki morajo biti kjé drugje. — Takih stvari, kot so tiste takoimenovane „narodne igre“ („narodne“ le vtoliko, da se po kmečko kolne v njih) pa jaz nikoli ne bom pisal. Ne le mene, celó mojega peresa bi bilo sram. To se ne pravi, občinstvo zabavati, — pravi se, ljudém okus kvariti, s surovimi špasi in s kodrovsko sentimentalnostjo smešiti in skruniti poezijo in dramatiko. Če nameravate potisniti gledališče tako globoko: — jaz vam pri tem delu ne bom pomagal. —

Glume zdaj ne mislim pisati, morda kdaj pozneje. Pač pa dovršim morda že do oktobra ali novembra novo resno dramo. — Tudi veliko zgodovinsko dramo nameravam napisati, toda moram še prej precej študirati. Začnem jo najbrž šele pozimi.

Za „Narod“ pošljem nekaj v najkrajšem času. Doslej nisem mogel; imel sem toliko opravil, da se nisem mogel geniti.

V Ljubljano najbrž še ne pridem takó kmalu. Za stalno celó ne; ostanem na Dunaju morda še štiri leta. Samó da bi dobil kak dostojen popravek, da bi človek pošteno izhajal! Takó pa zmirom: — človek piši, piši, piši! — Vsaka ideja pride vsaj za mesec prezgodaj na svet! —

Pošlji mi torej glumo, ki si jo bil omenil. V štirinajstih dneh, če ne prej jo prevedem. —

In vzemi si k srcu, kar sem Ti bil povedal o gledališču. Tožiti o ubožtvu, o nedostatku moči, — to so fraze. Treba je hoteti — in vi vsi skupaj nočete! Honorarji za „narodne igre“ so ubili v Tebi poeta in menda celó okus. — Na zdravje!

Ivan Cankar

Dunaj, 1. VII. 901.

15

Dragi! —

Najprvo mi oprosti, da Tvoji zahtevi glede prevoda „Viljema Tella“ ne morem vstreči, kolikor tudi mi je žal. Pred tednom dní sem pričel pisati dramo, ki mora biti novembra meseca dovršena, in torej razumeš, da ne morem niti drugih stvari delati in niti prekiniti za teden, dva, ker bi prišel iz toka. Časa imam sicer več, toda postal sem tako nervozen, da ne morem delati na dan dalj nego kvečjemu tri ure. — Če nimaš doli nikogar, prašaj Valenčiča na Dunaju (Fran Valenčič, I. Universität), ki dela gladke verze in bi mu jaz, če bi bilo treba, kako nerodnost popravil (on misli pisati celó izviren libreto, menda „Krst pri Savici“). Ako nimaš namreč drugega nikogar!

Umolknil sem bil zategadelj, ker me je razjezilo, da ste mi po neprestanem dvomesečnem prosjačenju poslali namesto zahtevanih dvajset — deset forintov. In še druge reči so bile, degutne, umazane, ki sem jih slišal iz Ljubljane. Kontrolirati seveda ne morem takih vestí, ki mi jih polagajo na mizo, ne da bi jih prosil. Vendar pa bi bil nadaljeval z dopisovanjem, ko bi bil dobil Tvoje pismo od 24. avg.

V svojem pismu praviš, da boste igrali, „če bo mogoče,“ mojo predzadnjo dramo. S tem misliš menda mojo komedijo. Jaz v resnici želim, da jo vprizorite, ker drugače ostane mrtva. Spotikate se nad njeno tendenčnostjo, — ali to ni znamenje, da je drama slaba, temveč da ste vi tesnosrčni in da vas bolj ženira krepko zabavljanje nego brezmiselno kvantanje (Coralie & Comp.). *Popolnoma* bi se vam ne bilo treba ukloniti okusu občinstva!

O Tvojih podlistkih „Pred sezono“ in „Sad greha“ sem mislil pisati — in storim morda kdaj pozneje, da razložim, kakó se Ti debelo motiš

v pojmu „narodne“ literature. Ganglove drame še nisem bral. Nekateri, ki so brali Tvoj feljton „Siratka“, so mislili, da meni zabavljaš.

Prosim Te, odgovori mi na vprašanje, če si bil res *Ti* tisti, ki je Schwentnerja nagovarjal, da naj izpusti to ali ono iz moje nove knjige „— za lahkomišelné ljudi“. Ne verjamem, da bi se bil Sch. pričel sam kujati, ker je bil prej zadovoljen; zato ga je moral nekdo nagovarjati in dejali so mi, da si se bil *Ti* potrudil. — Knjiga izide seveda, kakor je.

Na Dunaju je spet malo bolj živahno, odkar so prišli študentje gor in so gledališča odprta. Dosedanje novitete so — razen „Schatten“ od Delle Grazie — vse za nič. To prelepo dramo so bedasti kritiki (ki niso tukaj nič boljši od naših doli) zelo mesarili, pa je le razumeli niso. Jaz se zdaj ne zanimam toliko za literaturo, nego za risanje in risbe in kupujem take reči namesto knjig.

O „Kneginji Jeleni“ (ki mi ugaja) *Ti* pošljem nekaj, pa še ne precej. Začetkom prihodnjega meseca bom pisal več kratkih novelic za „Narod“, ker jih mislim spomladi zbrati za Gabrščka.

S pozdravom

Tvoj

Ivan Cankar

Dunaj 15. X. 1901.

Moja nova drama še nima naslova.

O p o m b e k 14. in 15. p i s m u. Glede „površnosti“ v Cankarjevih prevodih sem mu pisal pač le na željo režiserjev, ki so zahtevali dobresednosti in popolnosti ter so sami črtali, kar jim je bilo odveč. Cankar pa je s prevodi kajpak čim bolj hitel in izpuščal, da je bilo treba — kakor še marsikomu izmed prevajalcev za honorar — dostavljati ali popravljati točno po besedilu originala. Kakor je videti, mu s prošnjo, naj bo vestnejši, nisem storil krivice.

S sezono 1898/1899 sem na povabilo intendanta, odvetnika dr. Frana Tekavčiča, postal tajnik Dramatičnega društva, hkratu dramaturg, učitelj slovenščine, nadziratelj skušenj in sploh faktotum pri gledališču. Razen blagajnika zvečer se ni prikazal v gledališki pisarni ali pa celó na odru skoraj nikdar noben odbornik. Intendant in odbor sta vodila gledališče le po meni, ki sem se zaradi želja in odredb moral vsak dan javiti po obedu v kavarni Narodnega doma. Repertoar je določala intendantca. „*Za narodov blagor*“ je vsak odbornik razumel kot ostro, zelo radikalno pisano satiro na politike narodno-napredne stranke, na znane dame pa na znanega novinarja in celó name. Sam Cankar se je že vnaprej bal, da bo njegova „rezka in jasna“ komedija „proti frazerjem, ki imajo vso oblast v rokah“, izzvala odpor, da se bo „gotovo marsikdo zgražal“ nad njo, ker „je povedal v nji vse, kar se je nabralo v njem tekom par let“. Dà, bal se je celó, da mu Schwentner komedije „sploh ne natisne“.

Razumljivo je torej, da si intendantca ni postavila komedije na repertoar; res pa je tudi, da njena uprizoritev ni lahka in so zlasti prizori z veliko družbo, Ščukova epizoda z zavezovanjem Grozdovega čevlja itd. za velik ansambl z večino diletantov zelo kočljivi. Intendantca je vedela, da se sčasom odpor poleže, da v nekaj letih vse ostrine otopé in preostre barve obledé, a da

se tudi ansambl popolni. Komedija je bila torej odložena, a ne na Cankarjevo „veliko veselje“, nego na njegovo veliko jezo. S svojimi pismi na razne osebe (ne le name!) je neprevidno sam opozarjal, proti komu je komedija naperjena, vsa Ljubljana je bila polna posmeha, pa se zato ni čuditi, da je — pet let pozneje v izpremenjenih razmerah — žela senzacionalen uspeh, ki pa ni bil — samo literaren ... Do takrat smo bili že izpremenili vse bivše naše igralske diletante v prave, poklicne igralce, ker smo jih angažirali z gažami, da so lahko povsem opustil svoje obrte, in sem jaz angažiral razen drugih prav dobrih igralcev tudi odličnega režiserja Taborskega. Tako „je res, da slovensko gledališče še ni stalo tako visoko, kot stoji letos (okt. 1906) pod vodstvom Taborskega“, je pisal profesor Kobal na Dunaj Cankarju, in — lahko so uprizorili „*Za narodov blagor*“ ...

Da naše gledališče „torej ni skoro več drugega nego šmira“, mi je pisal Cankar v tem 14. pismu, ker nismo smeli in nismo še mogli uprizoriti njegove komedije. Pa je bil zopet krivičen! Kaj so pa igrali n. pr. v sezonah 1899/1900 in 1900/1901? Ali so imeli res šmiro? — V drami: Langmann: Jernej Turazer, Vrchlicky: V Diogenovem sodu, Stritar: Logarjevi, Raimund: Kmet milijonar, H. Ibsen: Strahovi, Gogolj: Revizor, Aškerc: Izmajlov, Linhart: Županova Micka, Cankar: Jakob Ruda, Raimund: Zapravljivec, Schiller: Razbojniki, Shakespeare: Hamlet. Pa seveda tudi veseloigre, burke in igre s petjem. V operi pa: Glumači, Cavalleria, Čarostrelec, Prodana nevesta, Dalibor, Faust, Norma, Večni mornar, Netopir, Jamska Ivanka (Vilhar-Šantel), itd.

In v sezoni 1900/1901: v drami: Grillparzer: Sappho, Anzengruber: Dolski župnik in Četrta božja zapoved, Cankar: Jakob Ruda, Schiller: Marija Stuart, Sudermann: Čast, Hauptmann: Hanice pot v nebesa, Mrštika (brata): Maryša, Oton Ernst: Flachsmann vzgojitelj, dr. Fran Detela: Učenjak, itd.

V operi pa: Aida, Rigoletto, Trubadur, Zrinjski, Puščavnikov zvonček, V vodnjaku, Lepa Galatea, Favoritinja, Smiljana (Vilhar), Carmen, Židovka, Tannhäuser, itd.

Res je, da so semtertja zaigrali tudi burke in spevoigre, pa celó „Rokovnjače“. Iz prav istih razlogov in še iz obupnejše finačne stiske, kakor so letos uprizorili „Veseli vinograd“ ali — „Turške kumare“.

„Ne le mene, celo mojega peresa bi bilo sram“ — pisati „narodne“ (prav „ljudske“) igre, je pisal Cankar. Mene ni bilo in me ni sram. Fran Milčinski, zelo bister in objektivno kritičen mož, je leta 1900. kot dramaturg napisal v „Slovenskem Narodu“ (19. maja):

„Gre nam ne za blagajno, marveč za občinstvo, ki sedaj, v dobi, ko se mu pripravlja občna volilna pravica, — tudi na našem polju, v zadevi gledališkega repertoarja ne bodi *brezpravno!* Za ostalo literaturo nismo zavezani se brigati in ni nam na mar, če tam odloča literarne kurze *par literatov*, — ali *naše gledališče in naše občinstvo odločno branimo tega literarnega trinoštva!* Ni Vaša Talija, — *nas vseh bodi!*“

Dr. Fran Zbašnik pa je pisal v „Ljubljanskem Zvonu“ (1899, str. 256. i. n.):

„Misel o dramatiški osnovi Rokovnjačev je menda tako stara kakor roman sam. Znano je, da je *Kersnik sam namerjal dramatizovati Rokovnjače in tudi pisec* teh vrst se je bavil s to mislijo, toda slavo, da je Rokovnjače spravil na oder, si je osvojil Govekar ... Priznati moramo, da je G. razpredelil snov v dejanja vobče z jako srečno

roko... Kako veliko pozornost je vzbudila v vseh krogih G-jeva drama, to se ne kaže samo v tem, da *dozdaj še nobena izvirna drama ni napolnila tolikokrat gledališča*, temuč tudi v tem, da se je kritika bavila z njo bolj, nego se pri nas navadno bavi z izvirnimi deli... Istina je, da imamo po zaslugi g. G. zdaj dramo, ki se bo *ponavljala lahko v vsaki sezoni* in bo brez dvojbe še dolgo let javila svojo *privlačno silo*" itd.

Vse to navajam v utemeljitev, da me ni bilo treba biti leta 1901. sram „Rokovnjačev“. Dramatiziral sem jih pa izzvan po besedah odbornikov Dramatičnega društva v kavarni Narodnega doma, da „ni sposoben prav noben slovenski literat napisati dramo, ki bi jo bilo možno uprizoriti vsaj štirikrat pred polno hišo!“ — In napisal sem „Rokovnjače“, da sem to trditev ubil, da sem napolnil gledališče ne štirikrat, nego v Ljubljani, na Dunaju, po vsej Sloveniji, v Ameriki in letos — po 34 letih! — celó v Zagrebu, skupaj prav gotovo že nad štiristokrat! In glejte, celó zagrebška kritika gg. Zdenka Vernića in Žige Hiršlerja je bila leta 1934. za moje delo, ki se mu danes le še smejem, izredno laskava...

„Honorarji za narodne igre so ubili v Tebi poeta in menda celo okus“, piše Cankar. Kako se je zmotil! Tantijem za prvi dve sezoni sploh nisem zahteval niti prejel, saj se jih nisem upal prositi. Šele nato me je pregovoril g. dr. Tekavčič, da sem izročil zastopstvo uprizoritev „Rokovnjačev“ in vseh svojih dramatizacij in iger gledališki agenturi dr. Eiricha na Dunaju, da je zbiral tudi moje tantijeme kakor za vsako drugo igro, opero ali opereto. Najboljše do tedanje literarne umetnine, najslavnejše naše romane sem priredil za oder: Jurčič-Kersnikove „Rokovnjače“, Jurčičevega „Desetega brata“ in Fr. Levstikovega klasičnega „Martina Krpana“. Vsa kritika mi je priznavala, da sem v splošnem dobro opravil svojo dolžnost. Marsikdo pozna navedena dela le po mojih igrah. Neštetokrat sem ž njimi do stropa napolnil naše in še marsikatero drugo gledališče, zlasti pa napolnil blagajno Dramatičnega društva v Ljubljani: s tem sem bistveno pomagal, da smo lahko točno in redno vsakega 1. in 15. v mesecu izplačevali gaže in poravnavali sproti račune. Ali delajo danes tudi tako? — V nobeni mojih iger „se po kmečko ne kolne“, v nobeni ni „sirovih špasov“, s „kodrovsko sentimentalnostjo“ pa Jurčič, Kersnik in jaz nismo imeli več skupnega nego Cankar, ki se je je otreasal, a ne otrešel, kakor noben Slovenec.

Valenčič Fran iz Ilirske Bistrice je bil jurist na Dunaju in stalen pesnik „Ljubljanskega Zvona“ v dobi 1901 do 1905. Kot odvetniški koncipient v Gorici je bil mobiliziran in je septembra 1916. padel pri Jamlju. Njegove erotske in filozofski globoke pesnitve so ga postavile med najboljše naših lirikov.

„Coralie & Comp.“ je francoska veseloigra, o kateri je sodil kritik „Ljubljanskega Zvona“, dr. Fr. Zbašnik, da „priča, da je avtor znan s kulisnimi skrivnostmi“, da je igra „preračunjena samo na efekt in veselo zabavo, ker je polna debelo-komičnih prizorov, zbujaajočih smeh. A ker je smeh koristen našemu zdravju, in ker je zdravje pogoj človeške sreče, zato so take burke celo socialne važnosti... Kajpada se je ta igra izvajala gladko, saj imamo za komične vloge dovolj sposobnih moči.“ Tako je sodil kritik, ki je imel smisel tudi za humor! O „kvantanju“ pa nobene besede...

„Kneginja Jelena“ je zgodovinska drama, ki jo je spisal dr. Milivoj Dežman-Ivanov, vodja hrvatskih „mladih“, novelist, dramatizator Šenoe „Zlatarevo zlato“ itd.

„Dvomesечно prosjačenje“ ... Že mogoče, ali bodi pri tej priliki povedano tudi to: zaradi neprestanih predjemov, akontacij, poračunavanj za nazaj in za naprej, ki jih je želel v svojem gospodarstvu do skrajnosti neredni Cankar, se se je upravnništvo „Slovenskega Naroda“, „Ljubljanskega Zvona“ in kesneje tudi „Slovana“ skuvalo in izjavilo: „Nič več, dokler se dolg ne poravna in se račun ne uredi!“ — Zaman je posredoval urednik, dosegel kvečjemu še majhno vsoto, naposled pa niti vsotce ne več ... Knjigovodje niso pač prav nič sentimentalni ljudje! Krivec pa je bil v Cankarjevih očeh vendarle urednik ...

Tu se dotika Cankar prvič tudi intrigantov, ki so prinašali „degutne, uma-zane reči iz Ljubljane“ na njegovo „mizo“. Že takrat je bila Ljubljana slovita po svojem zlobnem opravljanju in hudobnem zavijanju. Po tridesetih letih sem v korespondenci Zofke našel pismo svojega neprestano se šalečega in krohotajočega intimnega prijatelja, kesnejšega zelo visokega gospoda politika. Sporočil je bil Zofki svoj lastni, v kavarni izrečeni dovtip na njeno ljubezen z Jelovškom, a tako, kakor bi ga bil izrekel jaz kot najpodlejšo žalitev njene ženske časti. Žal, da je bil takrat presladki dovtipnež že mrtev. Prav taki prijatelji so delali zgago tudi med Cankarjem in mano. Kdo so bili, nisem nikoli zvedel, a mislim, da se v svojem sumu ne varam.

Z vso odločnostjo izjavljam, da nisem niti rokopisa „*Za narodov blagor*“ niti rokopisa „*Knjiga za lahkomiselne ljudi*“ niti sploh kakega drugega, založnikom poslanega Cankarjevega spisa čital pred natiskom, ker tega nisem nikoli utegnil.

Cankar omenja tudi, da se „zanimava za risanje in risbe“ ter da „kupuje take reči“. Cankar je bil resnično tudi sam dober risar in zanimivo bi bilo zbrati njegove risbe. Mene je na Dunaju portretiral naravnost izvrstno in zelo mi je žal, da mi je risbo s svinčnikom nekdo iz posojenega „Slovana“ izmaknil. Cankar se je pod svojim delom podpisal, torej jo je imel za vredno sebe in svoje risarske umetnosti.

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Lena je bila sama doma. Marta in Plevnar sta odpotovala na oddaljenejšo posestvo na Breg.

Prvi mesec tega čudnega sožitja je že mineval. Lena je živela ko nema tujka ob onih dveh.

Le doklej, doklej ...

Plevnar se je vedel do nje, kakor je ona izsilila: vljudno, pa mrzlo. Ogibala sta se drug drugega.

Lena je pravkar odložila Arijino pismo.

„... strašna stvar se je zgodila pri vas ... to je prevara, vnebovpijoča prevara. In mene ste kar izobčili ... Vsi moji znanci se zgražajo nad tem ... Vse meje pa presega dejstvo, da si je Marta že zdaj morala pri tebi izposoditi denar ... In ti vse to mirno gledaš? ...“ Itd.

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dodatna opomba k 15. pismu. V 15. pismu je omenil Cankar feljton „Siratka“ v „Slovenskem Narodu“ dne 12. oktobra 1901 in pripomnil: „Nekateri so mislili, da meni zabavljaš.“ Pripisoval ga je torej meni; če bi ga bil sam čital, bi vedel, da podlistek niti po slogu niti po miselnosti ni moj in da se njega prav nič ne tiče, čeprav omenja njegovo komedijo in jemlje priimek „Siratka“ iz igre „Za narodov blagor“.

„Siratka je mlečna, bledezelena tekočina ne kislega ne sladkega okusa“, čitam v tistem feljtonu, ki ga je zagrešil danes ne več znani mi „Nepok Licani“. „Literat Siratka — saj ga poznate iz Cankarjeve komedije — takisto ni za nobeno rabo. Zato so pometali njegova ‚dela‘ v pomije uredniki vseh slovenskih leposlovnih listov, saj so obupali, da bi mogel brez pomoči spisati kdaj kaj pametnega. Siratka pa dolži zdaj beletristiške urednike, da so ‚zavidni paše‘. Da je imeniten? Ker je spisal komično tragedijo ‚Umirajoči‘, ki jo je intendantca zavrnila? Ker je bil v ‚Soči‘ ožigosan kot reporter klerikalcev v Gorici? Ker igra na Dunaju in v Ljubljani ulogo duhoviteža? — Prepuščamo ga prijatelju Engelbertu, da ga porabi kot junaka tretje drame.“

Tako je pisal Nepok Licani o tem (ne Cankarjevem) Siratki. Koga je mislil osmešiti, se ne spominjam več. Da pa ne Cankarja, je očitvidno. Tisti „nekateri“ na Dunaju, ki „so mislili, da njemu zabavljam“, so se pač iznova trudili, da nahujskajo Cankarja proti meni. Takrat pa se jim še ni posrečilo.

Med 15. in 16. pismom zija zopet velika vrzel: vsa Cankarjeva pisma meni od 15. oktobra 1901 do 26. januarja 1903 so izgubljena. Da izpolnim vsaj deloma to vrzel, naj priobčim nekaj pisem Zofki Kvedrovi iz leta 1902.

VI

Velecenjena gospodična!

Z Jelovškom sem se seznanil in sem tega znanja zelo vesel. Samo jezilo me je, ker ni hotel v krčmo.

O Veliki noči sem mislil v Prago, ali ne pojdem. Mnogo reči je, ki me žalosté in vznemirjajo in tudi Jelovšek me je dobil dolgočasnega. Takó ostanem tukaj in se napotim poleti v domovino.

Rad bi, da bi brali mojo povest, ki je izšla v „Knezovi knjižnici“. Meni so poslali samo en izvod, drugače bi Vam enega podaril. Zdaj napišem dolg roman.

Jelovšku sem rekel, da je tukaj življenje prijetno; ali to ni res — zelo dolgočasno je, zmirom bolj pustó in ostudno. Kje drugje bi bilo morda še slabše, nego je na Dunaju. Srečni so ljudje kakor Jelovšek: vidi nesramnosti in zató misli na reforme in je zdrav in krepak. Človek pa vidi isto in se samo grize in ubija. Če govori o kakšnih načrtih, govori samo tja v en dan in ve dobro, da nikoli ne bo nič iz njih. Življenje je polno laži.

Druga izdaja mojih pesmi je v delu pri tiskarju. Kadar izide, Vam pošljem knjigo, da boste videli, kako lepo sem jo preobrazil.

Potem pa pojde takoj v tiskarnico moja nova drama, ki bi posebno rad, da bi jo Vi brali. Na ljubljanski oder tudi v prihodnji sezoni najbrž ne pride in se nič ne jezim zaradi tega.

Zupančičevih pesmi druga knjiga še ne pride za Veliko noč: prelen je bil, da bi zbral stvari. V kasarni bi tudi jaz ne zbiral ničesar.

V zadnji št. „Slov. Přehleda“ so menda izšle nekatere moje pesmi v češkem prevodu. Ali bi mi mogli morda to številko prikomandirati? Zelo bi vam bil hvaležen.

Vašo dopisnico sem dobil in me je jako razveselil prijazni obrazek na nji. Zdaj morate imeti pač prelepo življenje.

Zato sem Vam zdajle pisal, ker mi je bilo zelo dolgočas in nerodno in sem se hotel malo pogovoriti. Ob takih urah se spomnim zmirom na Vas in bi od srca rad, da bi Vas videl pred sabo.

Z lepim pozdravom

Ivan Cankar.

Na Dunaju 20. III. 1902.

VII

Draga gospá!

Dobil sem danes Vaše pismo in sem se ga razveselil, posebno zato, ker pravite, da Vam je dobro in da ste veseli; lepo je bilo, da ste se spomnili v svojem veselju tudi name, ki uživam zdaj tukaj strašni, moreči dunajski dolgčas. Neusmiljeno mi opisujete tisto ljubeznívo lepoto naših vasí, tisto ljubeznívo lepoto svojega veselja in meni se toži dol, tako toži, pomislite, kakor starcu po mladosti.

Jaz mislim, da bi bilo vse, vse drugače, če bi bil že enkrat doli, če bi bil že enkrat tako vesel, kakor ste Vi veseli. Zakaj, verjemite mi, to življenje ni lepo. Vse, vse bi moralo biti drugače. Meni se zdi, kakor da bi se oddaljeval polagoma od samega sebe, kakor da sem se že zeló, zeló oddaljil in to, kar je ostalo, je samo še žalosten spomin. Saj sem bil tudi jaz časih vesel, ko sem bil še doli, čisto po slovensko, čisto otročje vesel. Zdaj pa sem mislil v svojem srcu, da sem se spametoval, pa sem se le postaral, posuhoparil, zelo že izpraznil. Ali mislim, da bo še vse drugače. Če bi se bil že čisto izpraznil — odkod pa potem tisti lepi načrti, ki jih mislim izvršiti z močno roko in ki so čisto moji? Zato se mi toži dol in po Vašem veselju se mi toži.

Resnično nisem bil še nikoli tako sam. Zdaj, ko niti samega sebe nimam več dobro in se skoro ne morem pogovarjati, kadar ležim na zofi.

Čakam zelo težko, da pridem malo dol ali Bog vedi če pričakam.

Tako sem napisal pismo, pisal pa Vam nisem nič. Mislite si, da je to samo prijazen pozdrav. Prihodnjič Vam pišem kaj drugega.

Vaš

Ivan Cankar

Dunaj 24. VII. 902.

VIII

Draga gospá!

Tudi meni je pisal Govekar o resurekciji „Slovana“. Kedaj prične izhajati, ne vem, a obljubil sem mu svoje sodelovanje. Velikega upanja nimam. Iz takih tal, kakor so tam doli, iz tiste družbe ne more vzrasti tako kmalu kaj blagopridnega. Sploh pa bomo videli. Bolj me je razveselilo, ko mi je pisal, da prične izhajati tudi humoristični list, ki mu bo urednik Miljutin Zarnik. Zdi se mi, da je Zarnik duhovit človek.

Vi me nekoliko tolažite — čisto brez potrebe. In celo malo smešno se mi zdi to — jaz imam tako fin čut za smešne stvari. Seveda je smešnost vsa na moji strani — pogledajte me, jokavega otroka, ki se cmeri in ga tolaži ljubezniva starejša sestra. O, starejša sestra! — Ne, draga gospa, ni me treba tolažiti, drugače bi se smejal ob vsi svoji jokavosti.

Povem Vam torej bolj po fantovsko in brez vse sentimentalnosti: prokleta je dolgčas tukaj, prokleta je dolgčas povsod! — Vi pravite, mlad si i. t. d. — no, dolgčas je, basta! Kakor se ne morem otresti samega sebe, svojih rok, svojega nosa — tako se ne morem otresti tistega ostudnega pesimizma, ki je legitimni sin moje sentimentalnosti. K oblakom in k solncu gledajo najrajši tisti, ki stoje v mlaki.

Pisati sem Vam mislil samo o literaturi — ali prišlo mi je do grla. Nič drugega nego literatura, celo življenje literatura — o Bog, celo življenje nič drugega nego kup papirja! In jaz in moje življenje ni za vse ljudi na svetu in ne bo nikoli nič drugega nego kup lepo popisanega papirja. To je strašno!

Kadar pridem v Prater med neznane ljudi, pravim, da sem krojač in veselo mi je pri srcu. Nazadnje sem krojaču celo malo podoben.

Jaz mislim, da ne pridem dol pred septembrom. Rad bi Vas videl in tudi gospo Dolinarjevo in vse tiste dobre ljudi, ki jih je tako malo tam doli in ki jih tukaj sploh ni.

Ali veste, kaj me drži v tem gorečem prahu? Jaz sem tako slab — z desnico bi vzdignil Semernik in kar je gorâ tam okoli ter povezal vse skupaj v robec, levica pa je tako slaba, da bi se niti s kanarčkom ne skušal. Ah, gospa, in jaz sem levičen!

Posebnega Vam res nimam nič pisati. Ali naj se lažem?

Z najlepšim pozdravom udani Vam

Ivan Cankar

3. avg. 1902.

Lep pozdrav tudi gospej Dolinarjevi.

O p o m b e k VI., VII. in VIII. p i s m u. Povest, ki je izšla v Knezovi knjižnici, VIII. zvezku, je imela naslov „Tujci“. O nji sem poročal v „Ljubljanskem Zvonu“ št. 8. 1902. „Dolgi roman“, ki ga je pravkar pisal, pa je bila povest „Na klancu“, ki je izšla tudi v Knezovi knjižnici v IX. zvezku, 1903. O nji je pisal v „Ljubljanskem Zvonu“ št. 7. 1903. dr. Ivan Merhar: „Ako hočete, vam predstavim v osebah z novimi imeni in iz novih stanov stare znanca... Radi tega opazimo na prvi pogled veliko podobnost, ki je med Cankarjevimi „Tujci“ in osebami, ki nastopajo „Na klancu“... to so naši slabiči-sanjači.“ — Prijazni obrazek na dopisnici je fotografija Zofkine prve hčerke Vlade.

Dragotin Hribar se je bil s svojo tiskarno preselil iz Celja v Ljubljano; da pokaže najvišjo tiskarsko kvaliteto svojega podjetja, ki mu ga je vodil takratni nedvomno najboljši strokovnjak in obenem slikar Srečko Magolič, je začel izdajati „Slovana“ decembra 1902. Za urednika je povabil mene, ilustracije pa sva pridobivala in nabavljala Magolič in jaz v najlepši harmoniji. Uredništvo sem sprejel z velikim nezaupanjem v bodočnost „Slovana“. Za troje slovenskih mesečnikov ni bilo v tisti dobi pričakovati dovolj dobrih sodelavcev, a zlasti ne dovolj redno plačujočih naročnikov. Nabavljanje novih, izvirnih, po slovenskih in slovanskih slikah, kipih in drugih umetninah naročenih klišejev (med njimi tudi takih za več barv) je bilo zvezano s troški, ki jih mesečnik ni mogel dolgo prenašati. A celó dobavljanje tujih, deloma že rabljenih klišejev je bilo drago, in zahvaljeval sem se zlasti kavalirski dobroti Koste Hörmanna, ravnatelja deželnega muzeja, pisatelja in urednika bivše bosanske „Nade“ v Sarajevu, da je „Slovan“ v dobi mojega urejanja lahko izhajal s tolikerimi in često velikimi reprodukcijami umetnin po klišejih najboljšje kakovosti. Takih klišejev, kakršne je imela „Nada“, ni imel doslej noben naš list. Mnogo finih klišejev mi je takisto brezplačno posodil „Hrvatski salon“, ki je bil leta 1898. izdal štiri krasne albume z dovršenimi reprodukcijami hrvatskih slik in kipov, a celo vrsto tro- in večbarvnih velikih klišejev mi je dala prav tako brez vsakih stroškov na uporabo Matica Hrvatska (iz albumov „Kolo hrvatskih umjetnika“ leta 1906. do 1908.). Osrednji odbor „Česke Matice Školske“ v Pragi, uredništvo „Nove Iskre“ v Beogradu (Rista Odavić), uredništvo zagrebškega „Života“ i. dr. so mi uslužno posojali mnogoštevilne klišeje, da je bila v „Slovanu“ hrvatska, srbska, češkoslovaška, poljska, ruska, francoska in nemška upodablajoča umetnost zastopana prav častno. Le tako je bilo mogoče, da je bil „Slovan“ najbogateje ilustrovan mesečnik, kar smo jih imeli dotlej.

Seveda sem se za sodelovanje pri listu obrnil s prošnjo na vse znane in ugledne naslove, pred vsemi pa na Cankarja. In Cankar je že v 1. letniku sodeloval s tremi črticami: „Pozdrav iz domovine“, „Izpoved“ in „V temi“. Toda takoj po 1. številki „Slovana“, v kateri sem priobčil njegov „Pozdrav iz domovine“, sva si že skočila v lase. Ako bi bil praznoveren, bi zdajle za-

pisal, da je bil že ta najin prvi spopad zaradi „Slovana“ žalostno preroški omen, da se naposled prav grdo spreva in ločiva. Zakaj resnica je, ki jo lahko potrdi „Slovanov“ sourednik Srečko Magolič, da sva se s Cankarjem ločila le zaradi „Slovana“ oziroma zaradi honorarja, ki ga ni bil prejel pravočasno. Seveda nisem imel jaz s honorarji nobenega drugega posla, kakor da sem jih točno vsak mesec po izidu številke nakazoval knjigovodstvu. Kdaj so bili honorarji resnično izplačani, za to je bilo odgovorno le izdajateljstvo in založništvo. Ali o tem bomo govorili še pri drugi priliki.

Gospa Dolinarjeva, takratna najbolj intimna prijateljica Zofke Kvedrove: Elvira Dolinarjeva, slovenska feministka „Dánica“, dopisovalka „Slovenke“, „Edinosti“, „Slovenskega Naroda“, Zofkinega „Domačega prijatelja“ in Minke Govekarjeve „Slovenske gospodinje“. (Glej knjigo „Slovenska žena“, ki jo je izdalo Splošno žensko društvo v Ljubljani leta 1926.!)

Humoristični (in predvsem politično satirični) list „Osa“ je urejal ter deloma sam pisal in ilustriral dr. Miljutin Zarnik, duhovit humorist in satirik ter imeniten risar. Najboljše in največje risbe v „Osi“ so bile Zarnikove. Žal, da se „Osa“ zaradi prevelikih troškov ni mogla vzdržati.

16

Dragi!

Vračam Ti konec svoje črtice; spopolnil sem ga po Tvoji želji za tiste ljudi, ki jim je sploh vsaka umetnost rebus. — Če bo noveleta nerazumljiva, pripiši to sebi; ako črtaš tisti „vse...“ itd., ki je pravzaprav najvažnejša poteza junakovega perverznega značaja, napraviš njegovo blaznost nerazumljivo in neopravičeno; ista je z njegovim „prisluskavanjem“. — Da te stvari nisem *smel* jasno pisati in da je poetična le tedaj, če jo postavim za parfumiran pajčolan, to je nerazumljivo pač samo Tebi.

Ali kaj bi govoril! Povem Ti naravnost, da se mi studi Tvoja decentnost mnogo bolj nego tebi moja „indecentnost“. Spotikal si se, o krvavi Govekar, nad prenedolžnim stavkom: „In moje roké so se igrale po svoje...“! *Morale* so se igrati, ker drugače bi jaz ne bil ugle dal svetinje, ki je bila pod bluzo! Ti si napravil reč nerazumljivo! — Lahko si misliš, da po teh pol smešnih in pol zopernih izkušnjah ne morem več pisati za „Slovana“, kolikor tudi mi je žal. Jaz nisem navajen da bi mi kdo črtal po svoji volji. Podpišem se pod svoje stvari in odgovarjam zanje. Menda me poznaš in torej veš, da ne morem svojega pisateljskega značaja na zapóved (ali pa tudi na prijateljsko prošnjo) spreminjati ali ga celo akomodirati kanálji občinstvu. Če si se moral *Ti* ponižati, Te pomilujem; jaz se nočem.

Mislim, da mi oprostiš, toda sam gotovo razumeš, da ne morem drugače. Napósled — dela imam zdaj itak dovolj za založnike in mi ni treba lenáriti.

Nakaži mi po prejemu priloženega rokopisa še ostalih 15 K, tako da jih ta teden dobim in da imam s „Slovanom“ čist račun. Upam, da nisem računil preveč za obedve črtici. Pošlji na univerzo.

In nazadnje še prijateljski svēt: ne cincajte preveč, da ne obsedite med dvema stoloma. Tega sem se bal že koj od začetka in zdaj vidim, da jadrate resnično na veliko zeleno morje bojzljivosti in breznačelnosti. Jaz Ti povem, da bi na Tvojem mestu nikoli ne bil stopil na tako barko.

Pozdravlja Te

Tvoj

Ivan Cankar

Dunaj, 26. jan. 1903.

Pismo se tiče Cankarjevih dveh črtic v 1. letniku „Slovana“: „Izpoved“ in „Pozdrav iz domovine“. „Vse... itd. najvažnejša poteza junakovega perverz-nega značaja...“ Cankarjevo noveleto „Izpoved“ sem objavil v „Slovanu“ leta 1903., str. 169 do 174. Povedati moram njeno vsebino: Gimnazijski učitelj Grižar(!), razuzdanec, je sovražil svojo ženo, ker jo je goljufal in ker ga je bilo sram njenih pogledov, njenih solz, njenih upadlih lic. Oskrunil se je in zato je koprněl, da bi oskrunil tudi njo, ki je bila čista. Udaril jo je v obraz, beraštvo in pritepenost ji je zalučil v lice, odprl duri in — šla je... (Nekdo) pa ji je prišel naproti, blag in sočutja poln, in kakor je bila trudna, se mu je zgrudila v naročje... Grižar je vedel, ali ni prašal nikoli; spalo je v njegovem srcu. Po dolgem izprehodu lepega dne pa sta se v mraku vračala Grižar in žena domov. Zopet sta bila srečna. In ko je bila noč tako čista in sveta, je vztrepetalo v njenem srcu, vzbudil se je greh in zahrepenela je, da bi se očistila pred njim in pred Bogom. Nagnila se je k njemu, govorila, in že v besedah samih, v samem glasu je bilo kesanje. Od tedaj je silil vanjo neprestano: „Kako je bilo?... Vse, vse, vse! Vsako besedo... jaz vaju moram videti, slišati, vaju oba; jaz moram biti zraven! Le vse po vrsti, vsako kretanje. Vse!“ Ponoči jo je zbujal: „Zdaj, ko je temà... Jaz moram imeti tisti večer, moj mora biti... Povej mi!“ — Tako se je zgodilo, da se je (zopet) izprehajalo dvoje senc po večernem parku: ona in nekdo. Grižar pa je blazno gledal doma skozi ključavnico, in sunkoma so mu sople bolne prsi.

Navajam vsebino točno s Cankarjevimi besedami. Kako je bilo prvotno, kajpak danes ne morem več vedeti. Očividno nisem črtal ničesar, kar bi noveletki količkaj škodilo.

A že v 1. številki „Slovana“ sem moral črtati en sam stavčič, in sicer v Cankarjevi črtici „Pozdrav iz domovine“ (Slovan, 1902, str. 37—39). Moral sem ga črtati iz strahu založništva za naročnike; zakaj „zeleno morje bojzljivosti“ je bilo v Slovencih do svetovne vojne pri vseh založništvih listov prav tako ogromno, kakor pri vseh intendancah našega gledališča. Kapitan na barki lista ali gledališča je bil v tistih časih zase lahko ostudno decenten ali najbolj apetitno indecenten; na krovu barke je moral kakor vsak „plačan hlapec“ parirati ali pa demisionirati!

Tako sem torej črtal Cankarju „prenedolžni“ stavek: „*In moje roke so se igrale po svoje...*“ V črtici pripoveduje pisatelj, da je, „bolan, domovine željan“, zašel na lepo mesto, kjer je bilo samo veselje: razposajena godba, ves zrak poln luči, poln parfuma. Čudovit vonj je dihal iz teles, komaj prikritih s pohotno obleko. Lepa ženska z gosposko našminkanim veselim obrazom je vzdignila pisano krilo in zaplesala kankan... Ozrl sem se tja dol, kjer je bilo veselje na prodaj, da bi si poiskal prijetno tovarišico. In komaj je zaklicalo moje srce, že so zaškripale stopnice na verandi, in prišla je devica(!), nagelj v levici, v desnici pa košarico rdečih rož. Odkod si, Dorilis? Položila mi je roko okoli vratu, se zasmejala, zažvrgolela lepo slovensko kletvico, dolgo in pristrčno kletvico. Prisedla je in pila sva. Tam nekje blizu Trsta je bila nastopila svojo pot. Njen glas je bil že raskav, in ne samo na ustnicah, tudi na besedah, očeh, na licih so se ji poznali ostudni poljubi debelih, pijanih, penečih se ustnic... Zagrebiva spomine in bodiva vesela! Smejala se je devica in je vzdigala poln kozarec... (Tukajle sem črtal tisti stavčič o rokah, „ki so se igrale po svoje“. Razumljivo je bilo čitatelju vse dejanje doslej in razumljivo mu je tudi dalje, ko čita še danes lahko): „... Ali takrat sem se sklonil, moje oči so se razširile od začudenja in radosti... Na beli koži, pod njenim vratom, se je mahoma zasvetilo — na pohlevnem rožastem traku je visela srebrna svetinjska Matera Božje na Brezju...“

Cankar se je po mojem pojasnilu pomiril in mi poslal črtico „*V temi*“, ki je izšla v „Slovanu“ 1903 na str. 269 do 275.

Dragi Govekar!

17

Mislim, da je dovolj za to številko. Že tekom prihodnjega tedna dobiš konec. Kaj res ne moreš Hribarju dopovedati, da ne zahtevam denarja na račun, temveč za rokopis, ki je že v uredništvu?! —

Prihodnji teden pričnem pisati nov roman za Schwentnerja. Dopravljen mora biti še pred Veliko nočjo.

Prosim Te, opravi glede denarja kolikor in kolikor nujno mogoče.

Z lepim pozdravom!

Ivan Cankar

25. II. 904

P. S. Za prihodnji „Listek“ Ti že pošljem kakšno malenkost.

Dragi!

18

Tako Ti torej pošiljam konec!

Vesel sem, da je reč pri kraju! Sproti ne bom pisal nikoli več! Še čudim se, da se je tako posrečilo; lahko bi bilo slabše. — Referat o dunajski razstavi pošljem. Morda o priliki tudi kaj o secesiji in Hagenbundu, ki sta pravkar otvorila.

S pozdravom

Ivan Cankar

Dunaj, 23. marc 904.

581

O p o m b e k 17. i n 18. p i s m u. Za letnik 1903/4 „Slovana“ (ki je izdajal 1. številko vedno 1. decembra in 12. številko zmerom 1. novembra) sem bil pridobil Cankarja, da mi je pisal uvodno novelo: „*Novela doktorja Grudna*“. Pisal jo je sproti. S 5. številko je bila novela zaključena in nato mi je poslal novo, „*Sreča*“, zopet za petero številko, a končno še črtico „*Na Golgato*“. Ker pa je živel tako rekoč iz roke v usta in ni mogel skoro nikdar počakati, da bi številka izšla z njegovim natisnjenim nadaljevanjem, je zahteval zmerom honorar naprej na temelju pravkar poslanega rokopisa. Iz tega dejstva so se porajali konflikti, ki so postajali zame vedno nevarnejši. Cankarju nisem mogel dopovedati, da založnik zaradi urejenega knjigovodstva ne more in noče pristati na neurejeno plačevanje honorarjev. Ponavljalo se je torej isto, zaradi česar sem imel otepavanje že prej z upravništvom „Slovenskega Naroda“. Iz istega vzroka se je kasneje do grda sprl ne le z menoj, temveč leta 1914. tudi z „Ljubljanskim Zvonom“: novelo „*Ottakring*“ je pač začel v 1. številki, a jo nadaljeval šele v 4. številki; nato je zahteval, naj urednik odstopi, in, ker mu založništvo ni ugodilo, „*Ottakringa*“ sploh ni več poslal. Tako je spis ostal v „Ljubljanskem Zvonu“ brez zaključka.

Med 17. in 18. pismom je vrzel. Cankar mi je navdušeno poročal o velikem uspehu slovenske umetniške razstave na Dunaju, ko sem ga naprosil, naj mi za „Slovana“ pošlje nemudoma poročilo o nji. Ker pa Cankarju nisem zaupal, sem prosil obenem za poročilo tudi Otona Župančiča. (Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

IX

M R E Ž A

Plevnar je po cele dni in tudi preko noči izostajal z doma. Marta, ki se je trudila, da bi mu v vsem ustregla, čeprav se še ni mogla prav sprijazniti z novim življenjem, je že v kali zatrla najrahljejši dvom ali pomislek, ki bi zadeval njenega moža.

Če je že prej kar bolešno vestno izpolnjevala vse, kar ji je nalagal zakonik družbe in Cerkve, je zdaj izgubljala še tisto malo samostojnosti, kolikor je je ohranila v dolgotrajni osamljenosti.

Po vasi so se širile različne govorice in čenče o Plevnarjevem življenju. Nekateri so celó trdili, da mora vzdrževati dva nezakonska otroka, drugi so ga baje videli, kako se je shajal z neko malopridnico, ki jo je bil zapodil šofer, tretji so slišali nekje, da je še kot ravnatelj poneveril veliko vsoto, ki da jo zdaj misli plačati z Martinim posestvom. Najsi so bile govorice osnovane ali ne, vaščani so se ga ogibali, čeprav so ga pozdravljali celó nekam spoštljivo. S posli in služinčadjo je bil

Zaključujem. Tenor mojih izvajanj je največ ta, da je snovanje ljudskega obrazovališča zelo resna, težavna in največje odgovornosti polna zadeva. A temu se ne bo čudil, kdor ve, da je to vobče lastnost pedagoških vprašanj, če jim gremo do dna. Saj te vrste vprašanja niso v najglobljem jedru nič manj negoli iskanje *centralnega smisla* življenju in njegovim pojavom. Zato pa se mi za delo, ki ga zahteva pravo ljudsko obrazovališče, zdijo poklicani samo ljudje s *pravo miselnostjo*, hočem reči taki, da jim je ljubše nič kakor pa kaj polovičarsko plitvega in površnega.

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi!

19

Jutri dobiš konec. — O slovenskih umetnikih Ti pošljem o *pravem času daljšo* stvar (za kakih 5 strani). Ob tej priliki bom precèj apeliral na Tvojo neodvisnost. Povedal bom nekaj stvari, ki jih je treba povedati. —

Še nekaj! Če se spominjaš, sem pisal v noveli „Sreča“ o razstavi slov. umetnikov. Ako Ti je prav, pošlji mi novelo še enkrat v pregled; vrnem jo *v dveh dneh*. Stvar (da namreč *ne bodo* razstavili) bom pustil, kakor je; le v formi, mislim, bi bilo treba popravila. —

Še enkrat Ti povem, da sem očaran od trifolija Jakopič—Grohar—Jama. Govoril sem z ljudmi, ki doslej niso vedeli o eksistenci slov. umetnosti in ki so naravnost „paf“. Jakopič je nekatere ljudi — med njimi mene — očitno hipnotiziral. Kaj tako dovršenega, kakor je njegov „Svetnik“, še nisem videl; da bi imel kaj denarja, bi kupil vsaj njegovo pokrajino „Pod brezami“. Tudi Grohar in Jama bi bila na čast vsaki dunajski razstavi; večji del „imenitnih“ Dunajčanov jima ni niti do rame. Ljubljánčane opravičuje morda to, da Grohar svoje „Spomladi“ in „Rafolško polje“ tam ni razstavil.

Kar se tiče reprodukcij, so bili naši fantje tako naivni, da so dali *izključno* pravico dunajski reviji „Kunst“, ki jim posveti celo številko. Tekst bo pisal Jakopič. —

Jama je bil tako neumen, da je postavil svojim stvarjem nesramno nizke cene. (Za sliko, ki jo je kupilo ministrstvo — 400 kron!) Veseli me tudi, da je deloma propadel ošabni V—l; Ž—k pa je popolen dile-

tant! — Bernekerju je naročilo ministrstvo, da naj se osebno predstavi „wegen event. zukünft. Aufträge“. Bog jim daj srečo!

Lep pozdrav Tebi in gospej!

Ivan Cankar

(Brez datuma.)

O prvi razstavi slovenskih umetnikov (Grohar, Jakopič, Jama, Strnen, Vesel, Žmitek in Berneker) pri Miethkeju na Dunaju sta mi pisala za „Slovana“ oba naprošenca: Oton Župančič: *Naši slikarji v tujini* (1904, str. 182—184) in Ivan Cankar: *Slovenski umetniki na Dunaju*. Cankarjev članek je datiran: 12. aprila 1904 (priobčen pa v „Slovanu“ na str. 185—187).

Iz tega časa je naslednje Cankarjevo pismo Zofki Kvedrovi, ki je prevzela uredništvo „Domačega prijatelja“ v Pragi in povabila k sotrudništvu tudi Cankarja. Mesečnik „Domači prijatelj“ je bil reklamski družinski list in so ga dobivali odjemalci Vydrove žitne kave brezplačno deset let, prav do vojne.

Ko je bil Cankar v Ljubljani, je v kavarni podaril moji ženi zbirko pesnitev Silvina Sardenka „V mladem jutru“. Zbirko je bil prejel od nekega uredništva v oceno. Na ovoj se je podpisal. Knjižica je polna s svičnikom vpisanih Cankarjevih vprašajev, klicajev, obrobni črt, podčrtanih naslovov in prečrtanih besed, verzov ali celih odstavkov, celó naslovov. Očividno je Cankar knjižico temeljito prebiral. Ali pa je ocena v „Ljubljanskem Zvonu“ (4. zvezek, 1904, na str. 250. in 251.) njegova (signirana je s črkama R. E.), ne morem trditi, dasi se njegovi znaki s svinčnikom precej zlagajo s to oceno, in je prav mogoče, da jo je bil napisal marca, da je nato lahko izšla v aprilu.

Pismo se glasi:

IX

Draga Zofka!

Mea maxima culpa — in nič izgovorov!

To veš, da sem bil v Ljubljani in da sem pobegnil spet na Dunaj. Kaj je doživelo tam doli moje patriotično srce, si lahko misliš! Edino tolažbo sem našel v dobrem dolenjskem cvičku in tako nisem počel tam vse tri dolge mesece nič drugega, nego da sem se neprestano tolažil.

Vrnil sem se na Dunaj, ker bi mi bilo žal mojega patriotizma. Edini dobiček, ki sem ga prinesel seboj, je ideja za lep roman.

O Tvojem listu so mi že pravili, predno si mi pisala. Stvar se mi zdi nekako čudna; pošlji mi, prosim, prvo številko. Tudi jaz Ti napišem nekaj že te dni, danes že morda; toda z mano ne boš zadovoljna. Saj veš, da ne znam pisati popularno. Tebi na ljubo bi zajahal tudi pegaza, čeprav se mi smili betežna žival. Pošiljam Ti hkrati tudi svojo novo knjigo. Preberi jo in bodi obzirna.

Drugače pa je to življenje žalostno, verjemi, Zofka! Resnično, godi se mi slabo kakor malokdaj. Morda je to tudi vzrok, da ne pišem niko-

mur. Tožiti je človeka sram in poslušalec se dolgočasi. Prazne besede delati pa ni lepo in ne pošteno; a premalo sem duhovit, da bi lagal. Življenje tam doli me je bolj potrlo, nego bi si kdo mislil; in še drugih bremen je na meni toliko, da sem že ves truden. Zmirom bolj me muči misel, da je vse delo zastoj in da se bo to moje čisto Donkišotsko življenje tako smešno končalo kakor je teklo.

Poročati bi Ti imel mnogo posameznosti, ali za danes mi oprosti.

Obenem s pošiljateljico za list Ti napišem še kaj — zanimivega pač ne veliko.

Vesele praznike Tebi in tvoji družini.

Z lepim pozdravom

Ivan Cankar.

Dunaj 27. III. 904.

20

Dragi Govekar!

Pošiljam Ti hkrati prevod „Mladosti“. Nekoliko sem moral stvar lokalizirati, kako malenkost izpustiti i. t. d. Drugače pa mislim, da tista prekrasna štimunga, ki je v tej drami, ni trpela preveč. Prenarejal sem kolikor le mogoče malo. Zaradi naravnega jezika je bila reč sitna. Prevel sem tudi vse opombe — le scenarija ne spredaj, kar bi bilo pač nepotrebno. *Nisem* pa vedel, kaj je to „Teschin“ — ali je pištola, ali je puška. Pač prvo. Da nisem pustil luknjo, sem napravil „puška“. V ostalem pa sem napisal par opomb tudi pod črto v rokopisu.

Delo je torej v redu in prosim Te, naroči, da mi nakažejo *takoj* 60 kron na dom (Dunaj, XVI. Lindauergasse 26. II. 19.) Saj veš, da sem zmirom v zadregah. In zdaj iz različnih vzrokov še celó rabim. Ne bodi torej len in ne odlašaj. V torek pričakujem. —

Pošljam Ti za „Slovana“ par sličic, ki jih nameravam nadaljevati, če bo namreč „Slovan“ v prihodnjem letu še izhajal. Moja predplačila pri listu so menda zdaj že vsa pokrita. Poprašaj! — Nekaj honorarja bom želel spet na manuskript, če ni Hribar medtem že faliral. —

Kaj drugače? Žalost! Časih, če pomislim, se mi res zdi — čemu hudiča se človek ukvarja?

S Tabo je drugače, Ti imaš družino! To je vsaj cilj! Resnično Ti povem, ne bom se devetkrat premislil, pa se kar na lepem oženim in se skrijem kam v kakšno službo. Se pravi, če jo dobim. Nevesto in službo!

„Matica“ ima že spet en moj roman za prihodnje leto. Honorar je že zdavno z vsemi vetrovi. Največ ga je pri upnikih. Vrag jih vzemi!

Kaj pa Ljubljana? Jaz jo imam tako od srca rad kakor ona mene!

Zdaj še slovenskih listov ne berem več. Ne izgubim prav nič! Kaj me brigajo sokolske komedije in druge maškarade! Tudi me ne briga, koga je gad pičil. In drugega tako ni!

„Gad pičil!“ — dà, to je signatura za vso slovensko družbo, politiko, žurnalistiko, literaturo i. t. d.

V ostalem pa Te Bog živi!

Poklon tudi gospej!

Tvoj

Ivan Cankar

XVI. Lindauergasse 26. II. 19.

In — takoj pošlji novce!

Dragi Govekar!

21

Danes sem dobil novce od „Dram. dr.“ Hvala Ti, da si se potrudil.

Pošiljam Ti za „Slovana“ troje črtic; te slike mislim nadaljevati (dasi morda ne baš v „Slovanu“), dokler jih bo kakih dvajset. Vse ne bodo pripovedne in tudi se ne bom pretesno vezal na predmestje.

Prosim Te, izposluj mi pri „Slovanu“ 40 kron (honorar za skize bo nesel nekaj več). Toliko bo Hribar pač premogel. In sicer Te prosim, vsaj do prihodnjega torka, da poravnam stanarino. S tem, kar sem danes dobil, sem si moral kupiti obleko.

Gledé „Mladosti“ še omenim, da ne mojega imena imenovati na plakatu. Ako društvo še kaj rabi, bi mi ustregel, če mi preskrbiš se kak prevod.

Tekom sezone izročim *naravnost* gledališču novo dramo; vršila se bo na kmetih.

Ali bodo igrali letos „Za narodov blagor“ ali ne? Jaz bi želel, da se igra. Da bi komedija propadla, je precěj nemogoče.

Schwentner dobi v kratkem nov roman od mene (ki sem mu ga dolžan). To bodo šele gledali naši moralisti!!

Prosim Te torej, izposluj mi (pri) Hribarju te male novce. Zdaj sem se nekoliko izrezal pa bom imel tudi jaz več prilike in časa, da Ti kdaj ustrezem.

S pozdravom

Tvoj Ivan Cankar.

Dunaj 25. avg. 904.

PS. Pošiljajo naj se mi novci *zmirom* na dom (XVI Lindauerg. 26. II. 19.) I. C.

O p o m b e k 20. in 21. p i s m u. Maksa Halbeja „Mladost“, dramo ljubezni v treh dejanjih, smo lahko uprizorili šele, ko smo premagali ugovore ljubljanske cenzure. Na lepaku je bil kot prevajalec naveden A. Gradar. Vzlic

krasnemu Cankarjevemu prevodu in izvrstni predstavi (igrali so rajni O. Bo-
lešek, Dobrovoljni in Tišnov, pa še živeči O. Spurn in H. Nučič) smo jo mogli
igrati samo dvakrat — za abonente A in B. Več jih takrat ni bilo. Pred mo-
derno, psihološko resno dramo so takratni Ljubljančani bežali kakor mrčes
pred Zacherlinovim praškom! Cankar je bil po tem neuspehu pač silno ogor-
čen, a priporočal mi je taktiko, s katero bi Ljubljančane *prisilil*, da bi začeli
posečati take resne drame. Pisal mi je (žal, da se mi je pismo izgubilo!):
„Uprizarjaj take drame tako dolgo, makar pred prazno hišo, da bodo začeli
prihajati na predstave!“ — Njegov predlog sem odklonil z vprašanjem, s čim
naj redno plačujemo gaže in druge troške, ako naj pri praznih hišah še dopla-
čujemo? Toda odnehal seveda ni in mi je čez nekaj let ob svoji prekrasni
„*Lepi Vidi*“, ki jo je na mojo prošnjo sam pomagal režirati, taktiko s praz-
nimi hišami priporočal z vso resnobo iznova.

Sličice, ki mi jih je poslal za „Slovana“, so bile: „*Edvard in Kunigunda*“,
„*Gospod svetnik*“ in „*Študija v gledališču*“; izšle so v III. letniku „Slovana“
leta 1904/5. Dodal sem jim še založeno in pozabljeno Cankarjevo satirično
črtico „*Čisto navadna, znana stvar*“, signirano z „*kot*“ in napisano med
borbo za novo literarno strujo...

V tej satiri govori slovenska pisateljica:

„— Od vseh strani pljuskajo v nas gnusni valovi nemorale in propalosti. Kar
bi morali zavijati skrbno v tesne halje in pokrivati s črnimi kapucami, — to postav-
ljajo predrzno na visoke odre, da odpirajo otroci nedolžna usta, da zarudevajo mla-
denke... Prašam vas, — če ima kdo izmed vas garjev nos: ali ga bo kazal lju-
dem?... Nikakor ne! In koliko garjevih nosov so nam odkrili!... In stali smo nagi
pred vsem častnim občinstvom... Ali mi jih kuriramo, te svinje! Uničimo jih...
Naša parola se glasi: — greh je privatna stvar! Bog gleda v knjižnice in nikakor ne
v srca. Strup leži v knjižnicah in ne v krvi!“ (itd.) Lahko je razumeti, da je „v krvi“
pomenilo v „V krvi“. (Glej „Slovan“, str. 237 in 238, letnik III.)

Seveda mu nisem verjel, da se oženi in da je Ljubljano, ki jo je imel
neskončno rad, naenkrat zamrzil. Ne, mislil je baš nasprotno, kakor mu je
pisalo pero.

Saj še danes ne verjamem, da „sokolske komedije in druge maškarade“
Cankarja niso „brigale“; v Ljubljani se je 16. do 18. julija vršil II. vsesokolski
zlet. O tem zletu je bil za „Slovana“ (str. 280) napisal poročilo dr. VI. Ravni-
har, ki je zaključil svoj članek „Prazniki slovenskega Sokolstva“ v popolnem
nasprotstvu s Cankarjevo le zatrjevano nebrižnostjo s temile besedami:

„Tako so minili prazniki slovenskega Sokolstva v čast vsega naroda; minili so, a
zapustili v nas eno, t. j. osrečujoče čustvo, da so spoznali bratje Čehi, Rusi, Poljaki,
Hrvatje, Srbi in Bolgari, kako živo jih ljubimo in da smo spoznali sami, kako nas
ljubijo naši gostje! *Ideja sokolska* se je utrdila iznova, z njo pa se je manifestirala
pred vsem svetom ideja vseslovanske vzajemnosti, ki je naš up in naš spas!“

„Maškarada“... Seveda nihče, niti Cankar, ni takrat slutil, da bo sokolski
kroj že čez trideset let najsvečanejši kraljevski kraj! Čigava domišljija pa je
mogla že takrat videti jugoslovanskega kralja v sokolskem kroju korakati v
sprevodu zastopnikov evropskih držav? Kdo je takrat mogel upati, da bomo
gledali po uradih in šolah portret našega vladarja v sokolskem kroju! Še bolj
ko pred 30 leti pa se zavedamo danes, da je res „naš up in bo naš spas vse-
slovanska vzajemnost“.

„Gad pičil!“ — Cankar, ki slovenskih listov sploh ni več bral, kajpak ni mogel opaziti, da je bilo med rojaki vendarle mnogo „gadov“, ki so „pikali“ po jasnem, prav nič tajnem programu, vse po sokolski vseslovanski in kajpak posebno še po jugoslovenski ideji . . . Cankarjevi pismi sta bili napisani meseca avgusta, a niti mesec nato so se uspehi ljubljanskega vsesokolskega zleta že pokazali v Beogradu.

Baš tiste dni, ko smo bili na slavnostih kralja Petra I. Karagjorgjevića v srbski prestolnici, je pisal Cankar Zofki naslednje pismo:

Draga Zofka!

X

Ali imaš kaj denarja? Če še izhaja Tvoj list, mi pošlji petak za priloženo črtico, ki mislim, da ni preobširna za „Prijetelja“. Ampak pojdi takoj v administracijo in mi istotako takoj pošlji v navadnem pismu na dom. Rad bi, da pride Tvoje pismo že jutri, v sredo, na večer. —

Iz tega vidiš, kako mi gre. Ein Hundeleben! Jaz sploh ne vem, kaj še počnem tod okoli! Ne misli, da Ti nisem pisal — kakor sploh nikomur ne pišem — zategadelj, ker sem bil morda pozabil nate. Toda kaj? O čem naj Ti pišem? O sebi, tem človeku, ki mi je zopern do srca in ki mu je življenje tako pusto, da bi se ga korajžen krojač ali kidavec snegu že zdavnaj rešil? O literaturi, ki jo sovražim tako iz vse duše, kakor na svetu samo še literate? Konec je; tudi Galgenhumorja nimam več!

Ponudili so mi uredništvo „Domovine“. Tudi tajnik gledališča in član „Narodovega“ uredništva bi bil lahko. Fej! Vse skupaj!! Rajši momljam na Dunaju neslan krompir! — Edino, kar me še veseli na tem svetu, je zmožnost, da lahko povem ljudem časih kaj grenkega. Kmalu Ti pošljem novo knjigo. („Gospa Judit“.)

Tudi „Matica“ izda spet moj roman. („Križ na gori“.) — Takole čez mesec dni, okoli vseh svetih, bom videl, kako se bo zasukalo to klaverno življenje. Morda na boljše, kdo ve! Takrat Ti bom pisal.

Dotlej pa prisrčen pozdrav!

Ivan Cankar.

Dunaj 20. sept. 904.

Da bi bil kdo Cankarju kdaj ponudil tajništvo gledališča ali članstvo „Narodovega“ uredništva, ne vem; pač pa mi je v „Slovanovi“ dobi pravil Dragotin Hribar, da je pridobil svojega osebnega prijatelja ravnatelja ljubljanskega finančnega ravnateljstva, menda dvornega svetnika Lubeca, za Cankarja, ki naj bi dobil pod njim računsko službo. Zakaj se načrt ni uresničil, sem pozabil; zdi se mi, da je ponudbo odklonil Cankar, ker se mu je upiralo, da bi sedel v duhamorni kanceliji med akti in številkami . . . To je morda razvidno tudi iz njegove opombe v 22. pismu, da je bil „že čisto pripravljen“, a ga je „obšel kar nekak strah“ . . . „kakor da bi se odpravljaj v ječo“ . . . Zavedal se je pač, da bi bila zanj „ječa“ vsaka, kakršnakoli služba.

(Dalje prihodnjič.)

ROMANCA O SREČI

MARIJAN FUCHS

*Kmalu bom sam,
izgubil se bom v hram
neizmernosti,
kjer ni teh muk, kjer ni teh ran,
kjer žitja zadnji je pristan!*

*Jaz pa bom kmalu čisto sam
med daljnimi svetovi onkraj mesečine!
Brez žgočih utripov blazne bolečine!
O, jaz se bom dvignil k vam!
... tiho bom stopil čez prepad —
in se potopil v blagi hlad ...*

*In meni bo sladkó
sredi te prostranosti,
meni bo lepo
sredi te razvalovanosti
večne noči!*

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi!

22

Če bom kaj napisal za „Almanah“, Ti še sporočim; posebno me veselí, ker bo menda, kakor sem čul, družba nekoliko mešana. —

V Ljubljano ne morem; zdaj vsaj še ne. Bil sem že čisto pripravljen, pa me je obšel kar nekak strah — kakor da bi se napravljal v ječo. Za zdaj — sem se vrnil k „Informaciji“, da imam vsaj stanarino plačano. —

V kratkem — ta teden — Ti pošljem še nekaj malega za „Slovana“, Hribarju pa bom pisal za par forintov. —

Ali bi mi ne mogel napraviti usluge? Poskrbi mi, če mogoče, od „Dram. društva“ kak prevod. Morda Havelnovo „Mater Skrb“ ali kaj podobnega. Jaz tičim zdaj tako globoko v dolgovih, da mi je vsak zaslužek dobrodošel. Najboljše bi bilo, zame namreč, če bi mi mogel pripraviti kak prevod še pred prvim. —

V Belgradu so se menda jako postavili naši ljudje. To sem vedel. Ampak — daj, — daj se portretirati z ordnom pa mi pošlji sliko... Nazadnje pa ima stvar vendarle tudi drugo stran: avstrijskega ordna pač ne boš dobil nikoli in Franc Jožef tudi slovenskih slik ne bo kupil! —

O Gregorčiču in Gjalskem si si lahko sam mislil, da ne bom pisal. Gregorčič je od svojega 2. zvezka dalje senilen in je zato najboljše, da se molči o njem; Gjalskega pa premalo poznam. —

Zdaj je pri Schwentnerju v tisku moj roman „Gospa Judit“ in izide najbrž že prihodnji mesec. Veseli me, da sem bil tako grob kakor se spodobi.

Z dramo gre počasi dalje, ker imam drugega dela in pa skrbí preveč. No, ne mudi se nikamor. Apropos — kdo je dovolil Kvapilu mojo dramo „popravlјati“? Konec res ni veliko prida, ampak 1. dejanje se lahko igra kakor je — to sem videl — zadnje dejanje pa je (in mora biti) tako, da ga sploh ni mogoče „popravlјati“, razen posameznih malenkosti. Pisal bom Kvapilu. Saj mi itak ni veliko na tem, če pride reč na oder ali ne. —

Včeraj smo demonstrirali. Prav čedno je bilo. Vse skupaj je bila prava dunajska „Hetz“ in efekt je bil ta, da nisem videl še nikoli ob ponedeljkih toliko pijancev na cesti nego danes. —

Zdaj je Zupančič tukaj — vsaj eden človek! Doslej sem bil vendarle preveč sam in to napravi človeka čemerneга. —

Ta teden torej Ti nekaj pošljem in sicer to pot stvar, ki bo „za ljudi“; prišla mi je namreč na misel — kriminalna zgodba! —

Z lepim pozdravom

Dunaj 24. okt. 904.

Tvoj

Ivan Cankar.

23

Dragi Govekar! — Pravkar mi piše Zupančič, da si se bil Ti izrazil, da sem Ti izročil črtico „Javna resnica“ *brezpogojno* za „almanah“. Prosim Te, poišči moje pismo in ga preberi. Izročil sem to črtico izrecno v prvi vrsti „Slovanu“, ki jo je tudi plačal, a šele v drugi vrsti almanahu (menda z besedami: „če hočeš, pa jo daj“ ... i. t. d.). *Vendar pa sem tudi jasno omenil, da hočem biti med „mladimi“*. Saj nisem vedel (in še danes ne vem!), kako mislite reč pravzaprav grupirati, le to vem,

da hočejo biti nekateri „mladi“ skupaj. Da bo stvar jasna, izjavljam: *Kjer bosta Zofka in Zupančič, tam in nikjer drugod hočem biti jaz.* Drugače pa vzamem svoj spis nazaj in naj ga objavi samo „Slovan“.

Z lepim pozdravom

Ivan Cankar.

Dopisnica z dne 17. 12. 1904.

O p o m b e k 22. in 23. p i s m u. Na proslavo stoletnice prvega in zmagovitega ustanka srbskega naroda in obenem na proslavo kronanja kralja Petra I. so bili v drugi polovici meseca septembra 1904 v Beogradu kongresi srbskih, hrvatskih, slovenskih in bolgarskih akademikov, zdravnikov, naravoslovcev, umetnikov in literatov. Na vseh kongresih smo bili aktivni in inicijativni tudi Slovenci! — Sijajna podoba žive jugoslovenske sloge v tistih časih je bila *prva* jugoslovenska umetniška razstava v beograjskem vseučilišču z blizu 600 umotvori 110 jugoslovenskih slikarjev, kiparjev i. dr.

Jugoslovenski umetniki, književniki in časnikarji pa so tiste dni sklenili, da „se izda (citiram lastne stavke iz članka „Jugoslovanska kulturna vzajemnost“ v „Slovanu“, 12. šte., 1904) tekom prve polovice leta 1905. *almanah* z vzornimi reprodukcijami v Belemgradu izloženih slik in kipov, hkratu pa naj jugoslovanski pisatelji brez razlike izpolnijo 40 pol, t. j. člani vsakega naroda po 10 tiskanih pol.“

Vodstvo uredništva literarnega dela je prevzel literarni estēt in zgodovinar univ. prof. Jovan Skerlić, organizacijo literarnih prispevkov Slovencev pa jaz. Sklical sem v Narodni dom sejo, ki so se je udeležili urednika „Ljubljanskega Zvona“ in „Doma in Sveta“ in nekateri književniki vseh treh takratnih leposlovnih in znanstvenih mesečnikov. Na predlog urednika dr. Evgena Lampeta smo udeleženci sklenili, da zbere vsak urednik prispevke svojih sodelavcev in jih odpošlje čimprej dr. Skerliču. Vsi prispevki naj bi bili kratki, da skupno ne presežejo 10 tiskovnih pol. Iskali smo torej le črtic, pesmi in kratkih esejev.

V februarski številki „Slovana“ 1905 sem poročal:

„Slovenski pisatelji so poslali početkom t. m. v Beligrad svoje literarne prispevke pod naslovi ‚Slovan‘, ‚Lj. Zvon‘ in ‚Dom in Svet‘. Sodelujejo skoraj brez izjeme vsi naši najboljši starejši ter mlajši in najmlajši literatje, t. j. okoli 50 pisateljev. Bolgari, žal, so tako nesložni med seboj, da se do zaključka našega lista sploh še niso odzvali ljubeznivemu povabilu srbskih tovarišev. Iz Belegagrada odpotuje zategadelj redakcijski odbor v Sofijo, da poizkusi razkol med Bolgari odstraniti. Kakor Slovenci, bodo tudi Srbi in Hrvatje v almanahu prav dobro zastopani.“

Almanah pa je bil pokopan že v zarodku, a ne le zaradi med seboj nespravljljivih Bolgarov, nego zlasti iz gmotnih razlogov. V Beogradu smo pač sklenili, da „se izda“ almanah, ne pa tudi, kdo je ta „se“ ... Ogromni album z najmanj 100 polami, med temi 60 pol „z vzornimi reprodukcijami slik in kipov“, bi tudi veljal ogromno; kdo naj bi ga založil in kdo kupil? — A Srbija je potrebovala denar za svoje hujše „gade“, — saj se je že pripravljala prva balkanska vojna proti Turčiji ...

Jaz osebno sem imel s ponesrečenim almanahom samo velikanske sitnosti in neznosna otepavanja: pisatelji so zahtevali neprestano ali honorar ali spis nazaj. Pisal sem rajnemu Skerliču nešteto urgenc, a ostal brez vsakega odgovora. Končno mi je Skerlić vendar vrnil ves zavoj rokopisov brez pripombe.

Škoda za almanah! Toda če se je z denarjem, ki naj bi se bil porabil za papir, rajši nakupilo nekaj sto pušk, ki so pomagale zmagati pri Kumanovem, pa že lahko rečemo, da je bilo za bodočo Jugoslavijo bolje tako. Saj je v naših dušah ostala živa ideja, ki je končno vendarle zmagala!

Tudi Cankar se je je oklenil, postal njen glasnik in prav zato kasneje med vojno tudi mučenik ...

Da zaključim leto 1904., naj priobčim še Cankarjevo pismo Zofki:

XI

Draga Zofka!

Seveda dovoljujem socialistom vprizoritev moje komedije „Za narodov blagor“. Tudi s tantijemami sem zadovoljen. Samo da bi bil prevod dober; in pa izpuščati se ne sme ničesar. Dovoljujem tem rajši, ker v Ljubljani te komedije nečejo igrati: napadena je rodoljubna buržuazija; tako je izključena s slovenskega odra vsaka satira! —

Trdno Ti tudi obljubljam, da Ti napišem vsaj krajšo stvarco za knjigo, ki jo nameravaš darovati otrokom. Prosim Te pa, potrpi vsaj do praznikov. Tudi Zupančiču porečem; morda ima kaj. Zdaj je na Dunaju.

Draga Zofka, nikar mi ne zameri, da tako trdovratno molčim. Ko bi vedela, kako mi je pri duši, bi razumela, zakaj ne morem dopisovati z nikomur, zakaj ne maram nobene družbe. Celo z Zupančičem se srečava le redkokdaj, komaj vsak teden. Jaz se le čudim, da ne gre z mano tudi duševno zmirom bolj navzdol — takó pa vidim v svojo tolažbo, da je moje pero še zmirom gibko in ostro dovolj.

Saj bi življenje ne bilo tako ostudno, če bi si ga človek sam ne napravil takega. Kaj bi tajil — jaz sem sam kriv! Solnce ni krivo, če ga ne vidi človek, ki gleda v tla. — Časih se mi zdi, — in resnica je pač! — da ostane vsa moja moč na papirju, po neumnosti darovana vetrom, razdana brez hvaležnosti, siloma ponujena ljudem, ki je niti ne marajo. In za to bore življenje ne ostane nič več. —

Nekaj veselega Ti moram povedati. Zadnjič sem bil po naključju (ker sem moral biti; drugače bi itak ne bil prišel) pri „Vesnanih“, mladih slovenskih umetnikih. To so fantje! To je življenje! Stradajo kakor turški psi — pa še ne vedó ne tega! Delajo neprestano, sanjajo, študirajo in so sami sebe veseli! Med njimi par izvrstnih talentov: Birolla, Smrekar, Gaspari i. t. d. Tam sem se za par ur sam pomladil in najbolj vesel sem bil, ko sem videl, da so tudi oní dobili veliko od mene in da so mi hvaležni.

Ali Ti nisem pisal zadnjič zaradi vprizoritve „Kralja na Betajnovi“ v Pragi? Bral sem v „Slovanu“, da je Kvapil (kdo je to?) z mojim do-

voljenjem „popravit“ prvi in tretji akt. Jaz nisem *nikomur ničesar dovolil*, že zategadelj ne, ker me nihče prašal ni!

Prvega akta *sploh* ne sme nihče spreminjati, ničesar v njem črtati. Če pa misli kdo „popravlјati“ 3. akt, mora mi prej sporočiti, kakšne spremembe je ukrenil. Ni mi toliko ležeče na vprizoritvi, da bi si pustil svoje delo, pa naj bo še tako slabo, kaziti od kogarsibodi. Kaj bi ne imela Ti priložnosti, da bi to reč sporočila dramaturgu? Če imaš priložnost, Te izrecno ovlaščujem. — Da bo stvar še bolj jasna, Ti povem, katere spremembe bi dovolil; nobenih drugih nego te-le v 3. aktu: Sodnik se mora s Kantorjem tikati, govoriti z njim prijateljski; uloga adjunkta *odpade popolnoma*; dalje *odpade* vzklik nekega kmeta: „Uklenjenega ženejo!“ — To je *vse*. Te spremembe imá ljubljansko gledališče pisane; nanj naj se torej obrne praški dramaturg. Jaz ne občujem z njim, dokler ne bo sam toliko evropejski, da mi piše. —

Preveč sem govoril o tej malenkosti; oprosti! Prišla mi je bila baš na misel. —

Drugače — nič veselega, nič žalostnega. Kakor jesensko jutro — vse sivo, pust, dolgočasno. Še umrl ne bi človek v taki puščobi. — Prihodnji teden izide pri Schwentnerju moja knjiga „Gospa Judit“. Radoveden sem, kaj porečeš. Grenak in grob sem bil, ker sem *hotel* biti. Prišlo mi je vse naravnost iz srca. Kadar jo prejmeš, mi sporoči, kako Ti je pogodi karakter Judite; narisal sem ga z ljubeznijo. In res je: ena sama ženska, ki je *zares* ženska, je več vredna, nego ves tisti gnili moški zarod. Mislim na domovino. Jezili se bodo pač, a to mi bo na veliko rádost. —

Še enkrat, draga Zofka, bodi dobra in usmiljena in odpusti mi vse moje grehe: molk, neslani pesimizem, dolgočasno samopomilovanje, prezigodnjo starost, profesionalno literatstvo, sentimentalnost, talent i. t. d. i. t. d. Tako, kakor Ti tudi jaz odpuščam Tvojo srečo in Tvoj optimizem. In piši mi kaj: vselej sem vesel Tvojega pisma.

Lep pozdrav Tvoji mali in Tvojemu možu.

Bog Te živi!

Ivan Cankar.

Dunaj o sv. Miklavžu 1904.

„Kralj na Betajnovi“ in „Za narodov blagor“ v Pragi. Bivši naš igralec Karel Hašler je „oskrbel prevod“ Cankarjeve drame „Kralj na Betajnovi“, ki jo uprizorí Narodní divadlo v Pragi. Tako sem poročal v „Slovanu“ (na str. 350., II. letnik) bržčas po kakem praškem listu ali pa po kakem pismu iz Prage; po istem viru sem tudi zabeležil: „I. in III. dejanje pa je na pisateljevo željo deloma popravil dramaturg Jaroslav Kvapil.“

V pismu name dne 24. oktobra in na Zofko o sv. Miklavžu (6. decembra) 1904. omenja Cankar to beležko v „Slovanu“; iz obeh omemb je vidno, da

Cankar Kvapilu ni dovolil „popravlјati“ in da sploh dotlej ni bil ž njim v dopisni zvezi. Meni je Cankar omenil, da bo pisal Kvapilu, a od 24. oktobra do 6. decembra tega še zmerom ni storil, ker je o sv. Miklavžu pisal Zofki, naj posreduje pri Kvapilu v njegovem imenu. Kako je bilo dalje s to afero, se ne spominjam...

O praški uprizoritvi komedije *„Za narodov blagor“* pa sem poročal v „Slovanu“ (str. 157, III. letnik):

„Karakteristično za naše literarne razmere in za stališče, ki ga zavzema napram izvirnim slovenskim dramatskim delom slovensko gledališče — v katerem ne odloča literarna, nego le gledališka vrednost igre — je zopet dejstvo, da je doživela Cankarjeva socialnopolitična satira šele po 4 letih svojo premijero, a ne v Ljubljani, nego v Pragi v malem Pištčkovem gledališču. O tej slavnosti je pisal „Čas“: «Vse v tej igri je v posmeh: osebe, prizori in dialog. Posmeh, ki čuti potrebo, biti ekskluziven in napraviti iz ljudi najpohablјenejše kreature. Mnogo ponižanja in ljubosumja je čutila duša, iz katere je izšel ta posmeh. Mogoče je res videla, kako so nadarjeni in bistri ljudje Ščukove vrste morali kot sužnji vezati čevlje bedakom, pijanim od svoje slave! Mogoče živi pisatelj v deželi, kjer se drzna in intrigantna podjetja posebno dobro posrečajo. V slovanskih deželah je pač res tako. Ako bi bila komedija Cankarja proizvajana na večjem odru v podrobnejšem, svežejšem in ugodnejšem naštudiranju, potem —! Satira spominja mnogo na Gogoljevega „Revizorja“. — Iz Prage nam poročajo: «Dne 28. februarja se je igrala v Pištčkovem divadlu na Kral. Vinogradih v Pragi Cankarjeva igra „Za blagor naroda“. Gledališče je priredilo cel ciklus socialnih iger, domačih in tujih; kot tretja se je igrala Cankarjeva. Gledališče je bilo razprodano. Igro je prestavila s pisateljevim dovoljenjem Zdenka Hásková: „Pro blaho naroda“. Dasi igralci niso posebni umetniki, se je občinstvo vendar smejalo satirični duhovitosti in veselo ploskalo perečim resnicam. Veseli nas, da se Čehi zanimajo za naša dela, in uspehi Z. Kvedrove, A. Aškerca in A. Funtka na tujih odrih kažejo, da bi bilo tudi pri nas lahko drugače.»“

Menda mi je poslala to poročilo Zofka Kvedrova; da sem ga priobčil, čeprav sem bil odbornik Dramatičnega društva, dokazuje, da se s stališčem repertoarnega odseka Dramatičnega društva v marsičem nisem strinjal, a sem se mu moral uklanjati ali pa izstopiti. Res je, „napadena rodoljubna buržuazija“ gledé satire *„Za narodov blagor“* ni popustila. Stališče se je šele izpremenilo, ko je bil izvoljen nov odbor z novo upravo gledališča; iz osebnih razlogov sem bil prostovoljno in do skrajnosti naveličan borb in spletk odstopil tudi jaz iz vodstva.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Tisto popoldne je ležala nad Petrinovino čudovito mirna jesen. S široko zleknjenih polj med mehko zelenimi holmci je šlo v svetlo prostorje med nebom in zemljo neko tako spokojno dihanje, da so morali še ljudje, ki so polni sebičnih misli in brig, občutiti to sveto tišino odpočivajoče se prirode. Kar igračkasto neznatni so se zazdeli ljudje s

Izvrstnega medija je odkrila v brezdomskem petindvajsetletniku, ki jo je pred nekaj meseci obiskal, da bi kaj zvedel o svojih starših, ki jih je baje ona poznala. Že na prvi pogled jo je mladi človek presenetil. Če si ga gledal od daleč in površno, se ti je zdelo, da vidiš nekaj plavajočega, tavajočega, usmiljenja prosečega, in ne bi mu mogel odbiti kakršnekoli prošnje. Pozornemu opazovalcu pa se je odkrilo, da živi v tem sanjaču ledeno mrzli sodnik, s katerim se ni varno spuščati v pogovor.

„Ta je resnični Kvirin, zmožen trpljenja!“ je vzkliknila teta, ko ga je prvič zagledala. Bil je otrok ljubezni. Njega mati in oče, pregnana in osamljena v svetu, sta umrla skoraj drug za drugim. Kot dediščino sta mu zapustila žejo po ljubezni, osamljenost in strast po resnici. S tako zapuščino res ni smel ta samotni človek pričakovati sijajnega življenja. Kot študent je živel bolj od zraka kakor od zemlje. S težavo se mu je posrečilo, da si je priskrbel neznatno službico na pošti, v kateri se je zdelo, da bo usihal do konca svojih dni. Srečanje z gospo Anatolijo pa je preusmerilo njegovo življenje. Kadar je le utegnil, se je pripeljal k svoji novi dobrotnici na kmete, kjer je ostajal tudi čez praznike.

Med staro gospo in Kvirinom — to je bilo poslej njegovo ime — se je razvilo neko posebno razmerje, v katerem je mladi mož postal nekakšen varovanec bogate samotarke. Čeprav so nadzornikovi in drugi ljudje iz soseščine imeli dovolj priložnosti, da so se bliže seznanili z novim gostom, vendar ni nihče slutil, da bi Kvirin utegnil biti nevaren nasprotnik. Nihče se ni kdo ve kako zanimal za njegove pogovore in seje pri teti, češ, oba sta čudaka. Kvirin pa se ni mudil samo v zgornji sobi starega dvorca; ure in ure je hodil po okolici, se pogovarjal z ljudmi, posedal v hišah sosedov in se vsemu čudil kakor otrok, ki je šele začel odkrivati svet.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Cankarjevo dopisovanje z Zofko in z mano v letu 1904. sem v lanskem Ljubljanskem Zvonu zaključil z 11. pismom z dne 6. decembra, ki ga je pisal Zofki, in s 23. pismom z dne 17. decembra, ki ga je pisal Cankar meni. Ker so vsa meni poslana Cankarjeva pisma do 24. oktobra 1905. žal izgubljena, naj spet izpolnim to vrzel s pismi Zofki.

Iz tiste dobe so, ki je bila za Cankarja posebno obupna, polna skrbi, „ki ne bije v glavi, temveč grize v srcu, v srcu, brez prestanka, vso noč, da sliši človek škrtanje njenih zob“. Takrat je Cankarju zopet prihajala misel, „da bi ubežal...“. Toda ubežal ni, ampak mi je napisal črtico „Na otoku“. Toda o tem kesneje.

Tu naj slede pisma:

XII

Draga Zofka!

Nisem Ti mogel pisati prej, ne zameri!

Veselilo me bo, da Te spet enkrat vidim. Morda dobim jutri dopisnico od Tebe, ob kateri uri da prideš. Toda Zofka, ne bodi huda, v družbo Te ne morem povesti, ne zahajam sam v nobeno in tudi ne vem, kje bi jo dobil. Z Vesnani že od decembra nisem občeval; sam ne vem zakaj; morda so mi predaleč.

Tudi k Macharju težko da bi me spravila. Kaj pa bi tam? Saj veš, da nisem rad med ljudmi, tudi med najboljšimi ne.

Ali sem Ti bil povedal, da mi je pisal Kvapil — že zdavnej — dolgo pismo v Tvoji in moji stvari? Nisem mu še odgovoril, nemarnež! —

Telegrafirati mi ni treba jutri o uspehu moje komedije, saj bo v sredo dopoldne še čas. Moj naslov poznaš (a poglej ga dobro, ker po navadi se zmotiš v številkah). Rad pa bi bral poročila v praških listih, ko bi vedel, kje bi jih dobil.

A glavno: honorarja, če je še tako majhen, naj ne pozabijo poslati! Prosim, povej to! —

Moje življenje, Zofka, je jako klaverno; zato sem jako klavern tudi sam. Z velikim pridom študiram na sebi, kako milieu gnete in pretvarja človeka. Zelo interesantno!

Kaj bi Ti še o drugem pisal — saj bova itak govorila.

Zato lep pozdrav in na svidenje.

Dunaj 27. febr. 905.

Ivan Cankar

Dunaj XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

XIII

Draga Zofka!

Saj sem Ti mislil precej poslati in namenil sem se bil, da Ti napišem še tisti dan. Pa saj veš, kakšen sem! — List mi ni pogodi, namreč kot reklamno podjetje. Da bi se tudi v tem sumnjivem okviru dalo kaj napraviti, je pa gotovo. In boljše je vsekakor, da imaš stvar Ti v roki, nego da bi jo imel kdo drugi.

Jako dobra je črtica *Lahova*. Kdo je ta človek? Meškova pesem je strahovita! — In Ti, Zofka — kaj pa Ti misliš s slovensko slovnico?! Mene čisto osebno razjezi, kadar napraviš *Ti* kako neumnost, ki Ti jo potem lahko in celo z nekako opravičenostjo očita vsak literarni smrka-vec. List se *izdaje* in ne *izdava*. Kje si pa spet dobila tisti „-avati“?

To ni ne slovensko, ne krščansko in sploh nič ne! — Nikar mi tega ne zameri, saj veš, kako v časti imam jezik, to naše lepo orodje. Ves slog pokvariš časih s slovnico! —

Pošiljam Ti svojo črtico o poetu; za list najbrž ni, ali ker sama ob sebi ni čisto slaba, mislim, da jo sprejmeš. Obenem pa Ti pošiljam troje pesmi gospé Vide Jerajeve, ki živi tukaj in ki dela izmed naših žensk najboljše verze. Ni torej nič posebnega — ali verzi so vsaj gladki in nekaj poezije je v njih. Vzel sem te pesmi iz zbirke, ki jo, morda v kratkem izdá. Naslov gospé je — Vida Jeraj, Dunaj, XVI. Brunnengasse, 78. Mislim, da sem Ti o njej že pravil.

Meni se godi po starem, to se pravi, kolikor mogoče slabo. Zdaj sem pustil vse drugo in hitim z daljšo novelo za „Matico“. Kadar se malo oddahnem od teh udarcev, ki padajo po meni neprestano, Ti napišem daljše pismo. Postal sem siten in sem sam sebi na poti.

Ako ima list kaj denarja, naj mi pošlje petak v *navadnem, nepriporočenem* pismu. Mislim, da nisem taksiral previsoko.

Lepo Te pozdravlja

Ivan C.

P. s. Ali bi ne bilo nemogoče, da bi mi poslala svoj prevod „Na klancu“? —

XIV

Draga Zofka!

Pošiljam Ti malenkost za „Priatelja“. Saj veš zakaj. Ako Ti je torej mogoče (Vydra je zdaj daleč) pošlji mi za praznike petak; v navadnem pismu. Mislim, da je rokopisa dovolj; če ne, pa pošljem še kaj. Toda žuri se!

Tukaj je dolgčas kakor zmirom.

Zadnjič sem bil z Vido skupaj. Ali si dobila najino karto? Povedala mi je, da si ji pisala „lepo pismo“.

Jaz ne vem, zakaj je človeku tako pusto, kadar se bliža Velika noč. Kakor otroku! — In še kabinet mi je dala gospodinja poslikati. Vrag z njo!

Veselilo bi me, draga Zofka, če bi mi sporočila, kako se Ti godi v Zagrebu. Meni se godí kakor lani, predlanskim i. t. d. Kaj bi Ti torej pisal? —

Sédi torej takoj, če Ti je prav, napiši par krščanskih vrstic in — pošlji honorar!

Iskren pozdrav

Ivan Cankar.

17. apr. 905.

XV

Draga Zofka!

Malo kratko je, kar Ti pošiljam, ampak v naglici nisem imel drugega. Kaj počneš? In kaj Ti je prišlo na misel z babičevanjem?

Koliko je resnice na Tvoji potrnosti in koliko le hipnega razpoloženja? — Z Vido sva občudovala Tvoje pripovedovanje o Vladoši in sva bila obadva teh misli, da so to Tvoje najboljše stvari in da bi bilo dobro, če bi jih izdala v posebni knjigi. „Ein Kinderbuch für Erwachsene!“ —

Jaz — nobene besede o sebi! —

Desetak mi le pošlji in sicer kolikor mogoče hitro. V pismu! Pride hitreje in zraven bo tudi par Tvojih besed. Črtica je za desetak sicer prekratka, ampak pošljem Ti že še kaj in dolžna si mi tudi še tri ali štiri krone!!

Tebi žalibog ne morem dati tiste tolažbe, ki meni krajša čas in ubija žalost. *Pijem šnops!* Če še to ne bo pomagalo, potem sploh ni pomoči. Amen!

Tvoj

Ivan Cankar

29. sept. 1905.

Opombe k pismom XII. do XV.

Zofka Kvedrova je imela na Dunaju najzaupnejšo prijateljico Marto Tauskovo. V jeseni 1903. sta se v Sarajevu, kjer je živela Tauskova kot žena odvetniškega koncipienta, seznanili, občevali tam v družbi Silvija Kranjčevića in drugih književnikov ter nato ostali najiskrenejši prijateljici tri in dvajset let, prav do Zofkine smrti. Februarja leta 1905. se je Tauskova preselila z dvema otrokoma na Dunaj in stanovala v proletarskem predmestju, na Ottakringerstrasse, kjer jo je Zofka obiskala in ostala pri njej okoli štiriinajst dni.

Marta Tauskova je pozneje kot vdova postala avstrijski deželnozborski poslanec in član avstrijskega zveznega sveta, tajnica socialnodemokratske stranke avstrijske Štajerske, dopisnica dnevnikov itd. (Glej Arbeiterwille z dne 27. februarja 1927.: „Zofka Kveder. — Die Geschichte einer Freundschaft“ ali Tauskove knjigo „Fernambuk und Anderes“. Druck und Verlag: Druckereigenossenschaft Aarau. 1929.)

Ko je bila torej Zofka prvič pri Marti na Dunaju, se je shajala tudi s Cankarjem in ponovno utrdila že obstoječe prijateljstvo.

Zofka, ki se je še isto leto preselila z vso svojo družino v Zagreb, je ostala urednica „Domačega prijatelja“, ohranila tudi Cankarjevo sodelništvo, sama pa pisala svoje velezanimive črtice in povesti o hčerkah Nadoši in Maši. Cankar je torej prvi izpodbudil Zofko, da je te črtice zbrala v knjigi, ki je izšla najprej v češkem prevodu Zdenke Haskove (Dykove) leta 1913. v praški založbi Grosmana in Svobode ter šele po avtorčini smrti v založbi Vodnikove družbe in Belo-modre knjižnice v Ljubljani.

Že decembra 1904. je Cankar pisal Zofki, da „ne more dopisovati z nikomer in da ne mara nobene družbe“, zdaj pa je bil še bolj odljuden in naravnost plašen pred vsako družbo. Zofka je bila prav nasprotno nad vse družabna in željna živahne debate, zmerom z drugimi osebami.

Prav gotovo se je torej Cankar samo prestrašil, ko mu je pisala Zofka, da se želi seznaniti in porazgovoriti z njegovo dunajsko družbo, s slovenskimi mladimi literati in slikarji „Vesnani“, pa še ona ga odvede k svojim znancem in tudi najveljavnejšega modernega češkega poeta Macharja posetita, kajpada.

Cankar, zagrenjen in razočaran po vsaki družbi, saj je v svoji agresivnosti vsako užalil in odbil, je Zofkino najlepšo namero takoj odklonil: „Ne bodi huda, toda ne zahajam v nobeno družbo in ne vem, kje bi jo dobil!“ ji je odgovoril. „Saj veš, da nisem rad med ljudmi, tudi med najboljšimi ne. K Macharju? Kaj pa bi tam?“ ji je pisal. Hotel je biti *sam*!

„Sam! Spoznal sem: le v samoti je svoboda. O, ne človeka! Kakšna slast, ne videti človeka! Pomisliti, da ni človeka na svetu, čutiti, da nikoli več ne udari tuja roka na srce, da ne prestraši ušesa nikoli več kričeči glas dvonoge živali, da se ne orose oči, ker so bile srečale tujega očesa zli pogled! Svoj, sam, svoboden! Ali verjamate, da je trenotek čiste svobode dostojno plačilo za glad in smrt? O trenotek brez skrbi! Skrb — to je trpljenje življenja. Vesolen pojem, beseda vseh besed; vse je v nji: žalost, sram, ponižanje, razočaranje in glad in blaznost in smrt...“

Čitajte Cankarjevo črtico „*Na otoku*“, napisano približno v tistem času, polnem obupnih, blaznih skrbi! Priobčil sem jo šele na prvih straneh „Slovana“ v 1. številki letnika 1905/1906; prav hranil sem jo, da sem z njo začel novi letnik.

Kakor je o sv. Miklavžu 1904. vprašal Zofko, „kdo je Kvapil“, vsakemu slovenskemu in slovanskemu literatu dobro znani, ugledni češki dramatik in dramaturg-režiser, prav tako je zdaj vpraševal glede Ivana Laha: „kdo je ta človek?“ dasi ga je poznal kot pesnika in pisatelja menda vsak slovenski inteligent in je Lah pisal tudi mnogo za „Slovana“, v letniku 1905/1906 pa celó dolgi roman „*Iz časov romantike*“.

Zofka je izvršila Cankarjevo naročilo (glej XI. pismo), in Jaroslav Kvapil je pisal avtorju „*Kralja na Betajnovi*“ dolgo pismo. Toda Cankar mu ni odgovoril, ker se pač v svoji potrnosti za uprizoritev sploh ni dosti zanimal. Res mu „itak ni (bilo) na tem, če pride reč na oder ali ne“, kakor je meni omenil v 22. pismu, dasi je šlo za uprizoritev v Narodnem divadlu. A videti je, da je bil brez posebnega zanimanja tudi za uprizoritev komedije „*Za narodov blagor*“ na praškem Pištčkovem odru.

„Jako klaverno življenje“ v „mileuju, ki gnete in pretvarja človeka“, je povzročilo, da je Cankar postal „siten in sam sebi na poti“ in ni mogel niti tožiti več: „Jaz — nobene besede o sebi!“ in „Meni se godi kakor lani, predlanskim itd. Kaj bi Ti torej pisal?“

Tudi prijateljica Zofka je bila polna skrbi in potrnosti, a energično podjetna, zato si je hotela pomagati z zaslužki babičevanja. Mati in zdravnikova žena se je prav resno nameravala posvetiti poklicu, ki bi ji donášal večje honorarje kakor slovensko pisateljstvo. Seveda je ugovarjal njen mož, dr. Vladimir Jelovšek, ugovarjal je rahlo Cankar in še kdo, a misel ji je ven-

dar temeljito izbil šele dr. Oskar Wiener, praški nemški pisatelj in Zofkin prijatelj, ki jo je bodril, naj piše nemški, saj mu je že v Pragi dokazala, da je talent in da piše „ein tüchtiges Deutsch“. In res je slušala Wienerja: bila je nekaj časa gledališka poročevalka „Agramer Tagblatta“ in več let urednica „Frauen-Zeitunge“, tedenske priloge „Agramer Tagblatta“. Navajam to podrobnost iz Zofkinega delovanja, ker je vplivalo tudi na Cankarja: tudi on je nameraval, ko se je utrdil v nemškem slogu pri „Information“, stopiti kot dramatik pred dunajsko občinstvo.

Toda naj slede tu Cankarjeva pisma iz teh časov!

24

Dragi!

Tu Ti pošiljam črtico; porabi jo kjer hočeš. Da bi pisal *zdaj* kaj daljšega, mi absolutno ni mogoče; dotlej ne, dokler ne dovršim romana za Schwentnerja.

Zdi se mi že več nego čudno, da ne priobčiš v „Narodu“ moje črtice. Na ta način mi ni mogoče pisati kaj drugega in torej tudi ne morem priti do denarja, ki ga rabim.

Precej ko dovršim stvar, ki jo imam v delu, pričnem pisati za Tvoj...¹, četudi samo daljšo novelo.

Pozdravlja Te

Ivan Cankar.

Objavi torej „Priateljico“ in če možno, mi izposluj 20 kron ter jih daj poslati na *univerzo*.

(Brez datuma.)

25

Dragi Govékar!

Naslov povesti je: „*Ministrant Jakec*“.

Napišem Ti jo in Ti jo pošljem — toda povedati Ti moram že zdaj, da želim ves honorar na rokopis. Obsegala bo novela nekaj čez sto mojih strani. Piši mi torej, če mi moreš *trdno* obljubiti, da mi pošlje Hribar po prejemu rokopisa 150 kron. Govori z njim in če dobim ugoden odgovor, prejmeš rokopis začetkom prihodnjega tedna.

Regali me je iznenadil z novico, da si mi bil Ti na Dunaju „ponujal“ tajništvo (ali kaj) slov. gledališča in jaz da sem odklonil. Kaj pa je s to stvarjo? Službe, ki bi bila zame (in ta bi bila zame) bi jaz nikoli ne bil odklonil! Regali je pač slišal kaj zvoniti in ni razumel.

¹ Izpuščena je beseda, menda mesečnik ali list — „Slovan“.

Kaj je z mojo dramo? Nič ni z njo! Dovršena bo do božiča, Ljubljani pa je ne izročim, dasi imate letos menda dobre igralce. Tudi tiskati je najbrž ne dam, vsaj v originalu ne. Ne misli, da se „kujam“ — nagibi so vse drugi.

„Matici“ bom tudi še pred božičem nekaj poslal; dolgovi me tarejo in rabim sila denarja!

Dunaj 24. okt. 905.

Pozdrav

Ivan Cankar.

26

Dragi!

Prosim, odgovori nemudoma na moje vprašanje, da se bom vedel ravnati glede povesti.

S pozdravom

Ivan Cankar.

Dunaj 31. okt. 905.

27

Dragi Govékar!

V odgovor na pismo Ti pošiljam prvo polovico povesti; cela bo obsegala 100 strani, manj ne, morda več; pošlji mi tudi *takoj* polovico honorarja (60 K); do konca tedna dobiš zvršetek. Te dni pride sem moj brat (duhovnik) iz Sarajeva; zato rabim novcev.

Ni mi prišlo na misel, da bi Ti bil zameril dopisnico; tudi jaz, kakor veš, ne pišem rad, dolgih pisem še celo ne.

Kar se tiče mojega računanja: jaz mislim, da pride le četvero mojih strani na eno „Slovanovo“. Drugače pa naj bo po Tvojem; saj se bo videlo pri tiskanju, kdo ima prav. In kaj je z „ostalim dolgom“? Čudil bi se, da bi bil še kaj dolžan; naj mi pošlje upravništvo račun.

Drame Ti vsaj pred božičem iz gotovih vzrokov ne morem izročiti. Na vsak način pa je prav, da se „Za narodov blagor“ *prej* uprizori; že tako je ta drama veliko izgubila, samo zato, ker je ležala tako dolgo v knjigi; to se zgodi celo dramam, s katerimi se moja komedija še od daleč ne dá primerjati. Tako so igrali „Tkalce“ deset let prepozno in uspeh, ki bi bil prej velikanski, je bil minimalen; skoro isto je bilo z „Mladostjo“. —

Zaradi „zabavljanja“ — dragi moj, od zabavljanja še nihče ni dobro živel in da bi bil jaz malo manj „zabavljaj“ in da bi bil malo bolj „upošteval praktične razmere“, bi se mi godilo danes drugače! Dovólj o tem. —

Mislil sem napisati za „Narod“ nekaj feljtonov o drami in o gledališču; pošljem jih najbrž Tebi.

Lep pozdrav!

Tvoj

Ivan Cankar.

Na Dunaju 13. nov. 905.

Opombe k pismom 24 do 27.

V pismu brez datuma mi je poslal Cankar črtico „Na otoku“, simbolično sliko svojega duševnega razpoloženja ob koncu leta 1904. in v začetku leta 1905. O črtici in razpoloženju sem že govoril v prejšnji opombi; kako je bilo s Cankarjevo „Priateljico“, pa se ne spominjam. Značilno je, da si je dal tu Cankar honorar poslati izjemoma spet na univerzo: menda ga je hotel prikriti sicer skrbni in morda celo preveč uslužni svoji gospodinji...

Cankarja sem bil prosil, naj mi napiše za „Slovana“ roman za ves letnik ali vsaj daljšo novelo. Res mi je poslal „Ministranta Jokca“, ki je izhajal v IV. letniku v štirih številkah, začeni z drugo številko. Iz računa na Cankarjevem pismu je še danes razvidno, da je uredništvo računalo po pet Cankarjevih kvartnih listov za tiskano „Slovanovo“ stran. Torej naj bi rokopolis 100 strani dal 20 tiskanih; honoriranih po 6 K, znaša 120 K. V resnici je dal rokopolis 99 kvartnih listov in 18½ tiskanih. Motila sva se torej oba.

„Ponujati“ službo pri gledališču, sploh nisem bil upravičen. Gotovo je, da odbor Dramatičnega društva službe tajnika, hkratu dramaturga, nadzornika vseh skušenj in predstav in angaževalca vsega osebja Cankarju ne bi bil zaupal; še bolj gotovo pa je, če bi mu jo bil dal, da bi bil Cankar iz take službe že prvi mesec — pobegnil.

Kaj je bilo s Cankarjevo novo dramo, ki je ni mislil izročiti Ljubljani niti „najbrž“ ne dati v tisk, „vsaj v originalu ne“? Nameraval je spisati dramo, ki naj bi se igrala najprej v nemškem prevodu na dunajskem odru. Ali je izkušal svoj načrt izvršiti ali pa je ostalo le pri namenu, ne vem več, dasi se spominjam, da je bil nekje — a kje in kdaj? — govor o neki Cankarjevi drami, ki naj bi se uprizorila na dunajskem Deutsches Volkstheater.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

I

Sredi dopoldneva so bila polja od Blatnice, ki se je vsa umazana in lena vlekla med golim vrbjem in akacijami, do Haloz, s katerih so se dvigale poslednje tenčice pepelnato sive megle, od Orehovcev na zapadu in skoraj do Sv. Magdalene na vzhodu polna glasnega, sproščenega govorjenja, vriskanja, petja in neugnané sle po delu in gibanju. Ljudje in živali so se z močnimi, od dolge zime spočitimi in nekoliko okornimi telesi pognali v zemljo, jo orali, prekopavali, rahljali ter po-

tem mestom in to zemljo in ki vlada nad telesi in dušami v tihem sporazumu z zlatom dolnjega mesta in z obledelimi grbi fevdalnega Gornjega grada.

Na Markovem trgu, v bližini zgodovinskih stavb — starega sabora, Katarinske in Markove cerkve, nekdanjega ilirskega gledališča in banskega dvorca — pa kaže pet kamenitih vložkov prostor, kjer so z razbeljeno krono kronali kmečkega kralja Matijo Gubca. In kakšno samotno, mrakobno noč, ko na zavest težko pritiska nekaj okamenelih stoletij, se utegne človek iznenada spomniti, da leže prav okoli Zagreba najbolj zaostale hrvatske vasi; domisli se, kolikanj je to mesto neorganско in tuje v zemlji, sredi katere je zraslo, in kolikšen nepremostljiv prepad zeva med to urbanizirano, zajedalsko družbo ter med zapuščenim, vase zaprtim in primitivnim hrvatskim ljudstvom. In človeku se zjasni, da ni bilo na tem kraju in v tem mestu to ljudstvo z ognjem in smrtjo okronano samó leta Gospodovega 1573. in ne zgolj v osebi nesrečnega puntarja iz Donje Stubice, ampak da se to krvniško kronanje dogaja tod že nekaj stoletij in to ljudstvo še dandanašnji hrani Zagreb s svojo krvjo, kakor ga je hranilo v temnih časih grofa Ferencja Tahija. Tragična in zlobna ironija pa je v dejstvu, da si je prisvojil mučeniško smrt Matije Gubca ter iz nje napravil svoj nacionalistični mitos isti Zagreb, ki je izpremenil svoj odnos do istega kmečkega ljudstva, iz katerega je izšel Gubec, ta prvi socialni revolucionar na Balkanu, le toliko, da je zamenjal fevdalne mogotce z denarnimi, isti Zagreb, od katerega ni imel hrvatski kmet — nikdar nikoli nič.

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

28

Dragi Govekar!

Pošiljam Ti drugo polovico povesti in Te prosim, da mi, kakor si obljubil, *takoj* pošlješ drugo polovico honorarja (60 K). Ne odlašaj, prosim, niti dneva, ker rabim zelo nujno, še *pred* prvim! — Škoda je samo, da bo novela spet raztrgana v dele; brati bi jo morali célo; tako bo izgubila polovico vrednosti.

Feljtone o drami in gledališču Ti morem poslati samo, če mi daš *popolno* svobodo v „Slovanu“. Piši mi prej! Povedati mislim nekaj resnic, ki jih je treba povedati.

Račun bo pač v redu. Jaz sem sicer mislil, da nisem dolžan ničesar več — ampak jaz ne računim. Plačal bom to malenkost z noticami — in, če se zediniva, s feljtoni o drami.

Še nekaj! Čez teden ali štirinajst dni pošljem Levcu spet povest za „Matico“. Ne vem sicer, kdo jo bo bral (kar je nazadnje vse eno), ampak v slučaju, da bi Ti imel priliko, poskrbi tudi Ti, da se mi honorar, kakor zmirom, takoj pošlje! Roman ga bo vreden!

O božiču bom rabil veliko denarja; pomisli: zaročil se bom!!!

Teden dni je bil zdaj pri meni moj brat — duhovnik iz Sarajeva, navdušen Stadlerijanec. Škoda ga je!

Nazadnje Te moram še prositi: ako sploh uprizorite mojo komedijo, uprizorite jo sredi sezone in ne na koncu! Lier naj jo prebere! On bo že vedel razdeliti uloge! Dr. Grozda bi morda igral Dobrovolny.

Nekaj *posebnih* novic Ti pišem pozneje.

S pozdravom

Ivan Cankar

27. nov. 905.

P. S. Honorar pošlji nemudoma! Ako si moreš utrgati eno krono, ga pošlji telegrafično. I. C.

29

Dragi Govekar!

Zakaj pa mi ne pošlješ honorja, kakor si obljubil? Saj si vendar prejel rokopis? — Danes je že prvi, jutri torej *moram* imeti; če pošlješ jutri, pride šele v ponedeljek; zato pošlji *brzojavno*; tisto krono boš že utrpel, ali pa jo pozneje zaračuni! —

Kedaj mislite uprizoriti „Za narodov blagor“? Zdaj je čas za to! Menda boste tudi to porinili na konec sezone, kakor vsako mojo dramo! —

Lep pozdrav!

Ivan Cankar.

1. dec. 905.

30

Dragi Govekar!

Jaz sem Ti obljubil, da Ti pošljem sto strani rokopisa, pod pogojem, da mi takoj po prejemu rokopisa pošlješ 150 kron. Ti si pristal na to samo deloma in si mi obljubil pismeno, da mi po prejemu rokopisa pošlješ z obratno pošto 120 kron.

Jaz sem ostal pri besedi, Ti pa ne. Poslal si mi vsega skupaj 100 kron, zato Te prosim, da mi takoj pošlješ (najboljše v rekom. pismu) še ostalih 20 kron. Rokopisa ni bilo 100 strani, temveč — 99; ako je bilo treba

torej kaj utrgati, tedaj maksimalno 1 K 20 h, ne gledé na to, da bo dal manuskript *več* nego dvajset tiskanih strani.

Prosim Te torej, izpolni *nemudoma* svojo obljubo! Že itak je honorar manjši nego pri vseh slov. listih in založnikih; ni treba torej utrgavati, tem manj, ker nimam mesečne plače in sem navezan na honorarje!

Zdaj hitim z romanom za „Matico“. Mislim, da bo nekaj dobrega.

Dramo Ti pošljem kmalu po praznikih; vsekakor pa želim, da se „Za narodov blagor“ *prej* uprizori. Predno razdeliš uloge, mi piši, kako nameravaš. Doli ne pridem.

Pa vendar nisi vzel v repertoar „Kamna med kamni“? To je strašen šund! Jaz ne vem, kdo se more ogrevati za tega šarlatana. Saj še teatra-like ní, o umetnosti pa ne sluha! Rajši uprizarjaj francoske farse; kratkočasne so in če že umetnosti ni veliko v njih, je vsaj precèj duhovitosti.

„Nouveau jeu“ od Lavedana mi je imponiral; odvaga vsaj polovico nove nemške dramatike.

Nazadnje — na desetak računim in ga moram imeti; pošlji ga, ko dobiš to pismo!

Lep pozdrav!

Ivan Cankar.

Dunaj 5. dec. 905. XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

O p o m b e k p i s m o m 28. d o 30.

Novela „*Ministrant Jokec*“ je prinesla začetek razkola med Cankarjem in „Slovanom“ oziroma menoj. Na mojo prošnjo, naj napiše za letnik 1906 „Slovana“ roman ali vsaj daljšo novelo, mi je Cankar 24. oktobra 1905 sporočil, da mi pošlje „Ministranta Jokca“, ki bo obsegal „nekaj čez sto listov“. Ako „trdno“ obljubim, da mu pošlje Dragotin Hribar po prejemu rokopisa 150 kron, mi pošlje rokopis že „začetkom prihodnjega tedna“.

Tega mu sam nisem mogel obljubiti. Založnik je namreč plačeval tiskano stran po 5 K. Sto kvartnih listov Cankarjevega rokopisa bi dalo — po računu tiskarne: 5 listov za tiskano stran — kvečjemu 20 tiskanih strani. Honorar bi znašal torej 100 K.

Zaradi razlike 50 K, ki jih je Cankar zahteval več in ki jih je bila lepa novela vredna, sem moral govoriti z založnikom. Preden sem ujel založnika, je minilo nekaj dni, a Cankar je odgovor urgiral 31. oktobra. Vzlic poganjanju sem mu mogel šele prve dni novembra sporočiti Hribarjev sklep: „Ministranta Jokca Ti plačam stran po 6 K. Tega honorarja ne dobiva nihče razen Tebe. Denar ti pošljem takoj, ko sprejemem spis.“

Ako bi znašal rokopis vsaj 100 listov oziroma 20 tiskanih strani, bi moral Cankar po tem založnikovem sklepu dobiti 120 K. Na nesrečo pa avtor ni poslal vsega rokopisa naenkrat, temveč v dveh približno enakih kosih. Za rokopis, ki ga je poslal 13. novembra, je prejel takoj proračunano polovico honorarja: 60 K. Drugi kos rokopisa pa je poslal šele 27. novembra in obenem zahteval, naj se mu zopet takoj — „nemudoma“ — „telegrafično“ — pošlje še 60 K.

Založnika, tovarnarja in večstranskega podjetnika, pa ni bilo mogoče vsak trenotek sneti kakor klobuk z obešalnika. A tudi urednik, ki je bil obenem uradnik na gradbenih komisijah križem po mestu ali v magistratni pisarni in tako imenovani intendant — v resnici faktotum — gledališča, ni utegnil loviti Dragotina Hribarja. Naročil sem torej v tiskarni, naj ugođe Cankarju takoj, in pustil rokopis za dokaz, da je avtor obljubo izpolnil. Saj sam urednik ni nikoli nosil denarja na pošto, temveč je vršila denarne posle seveda izključno blagajna tiskarne po nakaznicah založnika.

Toda založništvo ni nakazalo zahtevanih 60 K, nego le še 40 K, in ne nemudoma, temveč šele po 1. decembru. Rokopis je obsegal le 99 kvartnih listov, in založništvo je zračunalo, da ne bo dal dvajset tiskanih strani. Smatralo je pač, da je 100 K vnaprej plačanega honorarja dovolj; če pa bi se izkazalo po natisku rokopisa, da je premalo, nakaže razliko naknadno. Vnaprej ni namreč založništvo prav nikomur izplačevalo honorarjev, nego jih je zračunavalo po urednikovi tabeli dosledno šele po tiskanih straneh, navadno celó za več mesecev skupaj. Sicer pa se založništvu „Slovana“ za drugi kos novele ni mudilo: „Jokec“ e mogel začeti izhajati šele v 2. številki, in šele po 5. številki, v kateri je izšel zaključek novele, je založnik videl, da je dalo 99 listov rokopisa res le 18½ tiskanih strani.

Šele aprila 1906 se je izkazalo, da je Cankar zahteval 9 K preveč in da mu je „Slovan“ poslal 11 K premalo: zakaj za 18½ tiskanih strani po 6 K ni znašal honorar niti 120 K niti 100 K, nego natanko 111 K!

Toda založnik ni ostal Cankarju kajpada dolžan niti krone. Vendar je bil Cankar ogorčen name, ker nisem znal prisiliti založnika, da mu pošlje takoj ves ostanek nagrade. Da mu je že prej črtal marsikak „dolg“ iz svoje blagajniške knjige in da mu je prav zato naposled ultimativno javil, da bo v bodoče nakazoval predjeme in honorarje le še na izročene rokopise, je Cankar v svoji ogorčenosti pač pozabil.

Pozabiti pa ni mogel, da ni takoj prejel še zahtevanih 20 K ali faktično (dasi nezavedno) dolžnih 11 K. In *meni* je to hudo zameril!

Takratno uredništvo Ljubljanskega Zvona je menda tudi zvedelo za strašno afero zaradi bore 11 ali 20 K, ali pa je istočasno doživelo sicer drugačen, a prav tako mučen konflikt s Cankarjem. Kajti dne 2. aprila 1906 je pisal dr. Fr. Zbašniku:

„Kar se tiče Slovana, bodite uverjeni, da *tudi* v njem ne boste več videli mojega podpisa. Z „Ministrantom Jokcem“ sem bil šel v neumno past in le žal mi je, da ta poštena povest maršira pod umazan in cunjastim praporjem... Če hočem pisati v kak slovenski list, *mi ostane samó še Dom in Svet...*“ (XIII. zvezek Zbranih spisov, str. 343.)

„Umazani“ prapor? Ker se pod njim malenkostno štejejo vrste in listi ter po njih računajo krone. Jaz jih nisem! — Vso to dolgo istorijo pripovedujem, ne da bi se branil očitkov, temveč da pribijem resnico brez olepšavanja.

Feljtonov o drami in gledališču mi Cankar ni poslal, niti ne kakih notic.

Zaročiti se je nameraval z Dunajčanko Štefko Löfflerjevo, pri kateri je stanoval. Kako globoko jo je ljubil, dokazuje Cankarjevo pismo z dne 8. junija 1906.:

„... Jaz jo imam rajši nego vse ostalo človeštvo... Zastavila je svoje uhane, da mi je mogla kupiti čaja in tobaka... Kaj ni to res ljubezen, če je

dva dni jokala in premišljevala ter se naposled spomnila na svoje zadnje otroško bogastvo? Tako je storila že Bog vedi kolikrat in nobeden ne ve tega nego jaz in Bog. Kadar pridejo boljši časi, je kakor otrok; če ji kupim malenkost, vztrepeče od radosti in zdi se mi, da je desetletno devče; pride žalost in ona je spet kakor mati...“ (Glej X. zvezek Zbranih spisov, uvod.)

A tudi ta ljubezen ni dozorela do poroke. „Brez notranje potrebe in le zaradi obveze, zaradi dane besede“ se ni mogel poročiti, „in se je tiho mučil zase in za svojo nekdanjo nevesto...“ (Glej XI. zvezek Zbranih spisov, uvod.)

Brat duhovnik iz Sarajeva, ki ga je na Dunaju obiskal, je bil Karlo Cankar, tajnik nadškofa dr. Stadlerja in glavni urednik Hrvatskega dnevnika v Sarajevu.

„Navdušen Stadlerijanec. Škoda ga je!“ mi je pisal Ivan. Iz pisma Karla Cankarja (glej XIII. zvezek Zbranih spisov, uvod) pa zvemo, da je meseca avgusta Ivan odšel z Dunaja v Sarajevo obiskat brata, in Karlo je „spregovoril z nadškofom in on, nadškof, se je naravnost obveselil takega obiska. *„Ga bomo spreobrnil!“*, je dejal... S kanonikom dr. A. Baljanom sta šla na goro Trebevič in na daljše izlete in sta iskala začetnika vse te lepote. To ni bila debata, bil je razgovor, tih in pobožen, in Ivan je sklenil pogovor: *„Res je, Bog je Oče in Dobrotnik!...“* Potem je Ivan obiskoval dr. Mat. Končarja, profesorja dogmatike v sarajevskem bogoslovnem semenišču... Drugi dan, če se ne motim, je to bilo 6. novembra, sem maševal v cerkvi sv. Vinka pri usmiljenih sestrah in sem pri maši obhajal svojega brata...“

„Kamen med kamni“ je drama Hermanna Sudermanna, ki ga Cankar vzlic dramam „Čast“, „Dom“ in „Konec Sodome“ ni smatral za resnega dramatika. Toda tega virtuoza v gledališki tehniki so z nezaslišanimi triumfi igrala vsa najboljša gledališča in umetniki so se trgali za njegove vloge. In ker njegove igre polnijo gledališke blagajne, jih igrajo še dandanes (n. pr. bivši dunajski Burgtheater pred kratkim komedijo „Bitko metuljev“).

Cankar se vrača zmerom iznova h komediji „Za narodov blagor“, želi za režiserja Liera in obenem obeta novo svojo dramo, dasi je nedavno pisal, da je ne izroči slovenskemu gledališču. Na Dragutinovića ne misli več in želi zdaj, naj jo prebere Lier, ki „bo že vedel razdeliti vloge“.

Fran Lier in Adolf Dobrovolny sta bila režiserja ljubljanske drame, ki sta poleg režiserja Leona Dragutinovića razvrščala in pripravljala repertoar. Čeh Dobrovolny, bivši ravnatelj igralske družine, je bil vodja in glavni režiser naših dramskih uprizoritev, Čeh Lier pa izredno bister režiser in kot prvi igralec resničen umetnik. Kesneje sta tudi v Pragi na najbolj uglednih odrih zavzemala vodilno mesto.

Kaj so uprizorili ti režiserji z igraltvom v sezonah 1905. in 1906.? Igrali smo n. pr.: Hamleta, Razbojnike (Schiller), Devico orleansko (Schiller), Moč teme (Tolstoj), Vstajenje (Tolstoj-Bataille), Salomo (Wilde), Sovražnika ljudstva (Ibsen), Elgo (G. Hauptmann), Tuj kruh (Turgenjev), Samski dvor (Anzengruber), Brate sv. Bernarda (A. Ohorn), Kneza semberijskega (Nušić), Venus victrix (M. Begović), Potujem s hčerko (Jos. Stolba), Sveta vladarja (Bozděch), Brata Sokola (Milčinski), Cigane (Milčinski), Ljubislavo (E. Kristan), Testament (O. Klas). Pa seveda še razne veseloigre, burke in ljudske igre (tudi moje) za maso in kaso.

Takratni oficialni in priložnostni kritiki so zatrjevali, da je ta repertoar sramotno zanič. In Cankar je objavil v 5. številu „Naših zapiskov“ 1906. svoj članek „Krpanovo kobilu“. V isti reviji pa je v 11. številu dr. Ivan Merhar priobčil članek „Poglavje o našem gledališču“ in z njim povedal, kje tiči rak. Naj citiram le nekaj stavkov tega stvarnega in objektivnega sodnika!

„Slovensko gledališče v Ljubljani je v stalnej krizi... To pa ni samo radi tistih 12.000 kron, ki jih daje ali ne daje za gledališče dežela... Bolj kakor kje drugje se vidi tu, da niti *naše mestno občinstvo v splošno še ne čuti potrebe po takih duševnih užitkih*, ker drugače bi nižji sloji klicali poleg panem tudi circenses. Naša mestna družba sploh še ni prebila vretja, še ni našla svojega ravnotežja: *izobraženec si domišljuje, da je previsoko, ker je često prenasitenec, blaziranec, prostak pa je še prenizko in med obema zija prepad*, ki je težko premostljiv. Zato menim, da bi domače gledališke krize popolnoma ne odpravil niti denar!“

Take razmere, kakor jih je dr. Merhar označil točno, so bile v Ljubljani prav do vojne in šele po prevratu so se bistveno popravile s priselitvijo Primorcev, Goričanov, Notranjcev, Rusov, domačinov iz Avstrije in pa z otvoritvijo vseučilišča in drugih visokih šol. Ti priseljenci so ljubljansko malomeščansko gledališko občinstvo prekrasili, potegnili za seboj, zbudili več trajne ljubezni za gledališke predstave, prinesli s seboj več povezanosti z gledališčem in pa z večjo kulturo tudi več zmisla za resnoben repertoar. Meglenim in čmernim pristnim Ljubljančanom je bila do prevrata kakršnakoli literarna drama strašilo, pred katerim so se poskrili kakor vrabci v prosu. Inteligence ni bilo niti toliko, da bi bili mogli literarno igro uprizoriti vsaj dvakrat v za silo zasedeni hiši; najboljše drame smo mogli tako uprizarjati celó le po enkrat, a takoj vreči na oder burko ali ljudsko igro, ki je šla vsaj dvakrat, pa morda po enkrat v nedeljo zvečer in v nedeljo popoldne. Pa saj niti oper in operet nismo smeli ponavljati preko štirikrat, in prava senzacija je bila, ko smo z isto opereto (Logarjevo Kristo) v nekaj sezonah dosegli deset predstav.

Delovanje v ljubljanskem gledališču je bilo torej do prevrata pravcato sifovsko mučenje za upravo, še bolj pa za ubogo osebje, ki je moralo prinašati na oder vedno nove igre, nove opere in operete. A nič drugače ni bilo mogoče voditi ljubljanskega gledališča, da smo mogli osebju točno plačevati pičle gaže vsaj za šest mesecev trajajočo sezono in sustentačne gaže (polovico ali tretjino zimске plače) za šest poletnih mesecev!

Cankarjeve komedije „Za narodov blagor“ nisem uprizoril, ker je nisem smel in se nisem upal. Ni pa resnica, da bi Cankar poslej ne bil dovolil igrati nobene njegove igre, dokler sem jaz intendant. V početku sezone v jeseni leta 1906. sem odstopil, a v začetku sezone v jeseni leta 1908. sem bil spet poklican na mesto intendanta.

Takoj, ko so izšli Cankarjevi „Hlapci“, sem jih razdelil med osebje, da jih igra; toda cenzura uprizoritve ni dovolila, ker je pač tako želela politika SLS. In takoj ko je izšla Cankarjeva „Lepa Vida“, sem si jo prav tako nemudno nabavil, pisal Cankarju, naj izrazi glede uprizoritve svoje želje in ga povabil, da se sam udeležuje skušenj. Cankar je prihajal k meni v gledališko pisarno in na skušnje; skupaj smo sedeli Etbin Kristan, Cankar in jaz v prvi

vrsti ter izražali svoje želje glede režije, to se pravi: najmanj želja je izražal avtor, sedeč med nama, a največ jaz, ki sem izkušal čim bolje ustreči obema prijateljema.

Navajam to, ker pogrešam teh dejstev v komentarjih profesorja g. dr. Izidorja Cankarja v Zbranih spisih in pa za dokaz, da ni resnica, da se razkol med nama od afere z „Jokcem“ preko „Krpanove kobile“ ni nikoli več poravnal. Ko se je Cankar preselil stalno v Ljubljano na Rožnik, ga je posečala tudi moja sestra Pavla, bivša Cankarjeva učenka, in često ji je dejal: „Naj pride še Fran! — Pa zakaj ne pride tudi Fran! — Ali je še zmerom hud? Recite mu, da sem jaz že vse tisto pozabil in naj pozabi tudi on!“

Jaz pa nisem mogel pozabiti krivic, ki mi jih je prizadel s svojimi strastnimi napadi v „Naših zapiskih“. Saj dandanes po 29 letih z obema rokama pritrjujem njegovim zahtevam glede gledališkega repertoarja in sem mu v teoriji v vsem pritrjeval že leta 1905. Toda v *praksi* takrat nisem smel ustrezati idealu, da nisem upropastil obstanka gledališča. Saj sem ob vsaki predstavi samo trepetal zaradi inkasa in si uničeval živce z večnim strahom, da bomo morali gledališče zaradi deficita zapreti! Kajti deficit in z njim konec gledališča je visel nad menoj noč in dan kakor Damoklejev meč.

Ko me je občinski svet imenoval za ravnatelja, mi je zabičeval župan Ivan Hribar, da ne smem pod prav nikakršnim razlogom imeti deficita. Izkušal sem se braniti te nemogoče zahteve, a župan je rezko odbil vsak ugovor... In s to „maršruto“ sem moral nastopiti svoj novi — križev pot...

Cankar pa me je vendar sam poiskal: med vojno je prisedal za mizo v kavarni „Unionu“, kjer sem bil skoraj vsak večer s svojo ženo in često tudi s svojimi hčerami. Prisedal je in kramljajal z nami kakor da se ni nikoli nič zgodilo med nama. Žal, da je prisedel včasih v razpoloženju, da so se ga hčerke bale in smo morali pobegniti... Ko je umrl Fran Levec, sva ga z ženo pregovarjala, naj napiše nekrolog za možem, ki mu je bil profesor, ki mu je pomagal do mature in s katerim je imel toliko zvez po Slovenski Matici. Branil se je. „Pa vsaj toplo notico! je silila žena. Kar diktirajte mi... glejte, papir imam s seboj!“ Naposled se je vdal in začel narekovati. A že po prvem stavku ni mogel dalje...

Zadnjič sva sedela v kavarni „Unionu“ sama, prav tako šaljivo zafrkljiva kakor nekdanj na Dunaju v kavarni „Maria Treu“ ali „Fin de siècle“. Spominjam se, da me je podražil: „Ali si se hudo jezil zaradi moje „Krpanove kobile“?“ — „Še bolj se je jezil Schwentner!“ sem mu odgovoril. — „Zakaj neki Schwentner?“ — „Zato, ker so mu vrnili po pošti toliko iztisov te knjige, da bodo morali streho dvigniti, ker je podstrešje že prenizko!“ — Oba sva se smejala. Takrat mi je Cankar pravil, da napiše novo knjigo novel, v katerih bodo glavne osebe ljudski umetniki — slikarji in kiparji, ki so okrasili stare vaške kapelice s slikami, kipi in rezbarijami. Na dolgo mi je pripovedoval svojo zamisel. Žal, da si njegovega pripovedovanja nisem zabeležil!

To pa je bilo že po prevratu. Potem ga nisem videl več... Na zadnji poti k Sv. Križu sem ga spremljal z bridkimi spomini na najino mladost tam na Martinovi cesti in na Dunaju, s pregrenkim kesanjem za vsako besedo, s katero sem ga ranil v bedasti svoji občutljivosti in strasti (ki je sebi nikoli ne odpustim), a tudi z uteho, da sva naposled vzlic vsemu občevala spet kakor nekdanj v polni harmoniji...

V „Glasu akademskem“, šte. 6., III., me že nekdo sumniči, da sem Cankarjeva pisma iz leta 1905., „dobe pred izidom ‚Krpanove kobile‘“, utajil in nalašč „izgubil“. Proti takemu sumničenju in podtikanju sem brez orožja. Že v uvodu (v 2. šte. Ljubljanskega Zvona 1934) sem dejal: „Nič se ne pomišljam, da ne bi objavil niti zase neprijetnih Cankarjevih graj in očitkov. Kar sem rešil pisem z raznih preseljevanj, jih objavljam dobesedno in brez najmanjše izpremembe.“ (Uredništvo Ljubljanskega Zvona je črtalo le nekaj primkov še živečih gospodov in dam ter jih označilo z začetno črko.) To izjavo samo ponavljam in objavim vsako Cankarjevo pismo, ako ga le še najdem.

Čas, ki sem ga ob Cankarjevih pismih izkušal komentirati, obsega dolgo dobo. Povedal sem vse, kakor in kolikor se danes še spominjam; seveda pa ne morem jamčiti za prav vsak detalj. Predaleč segajo ti spomini nazaj in mogoče je, da sem se kdaj ob čem vendarle zmotil in kaj pozabil vzlic vsem virom in pričam in vzlic napenjanju možganov. Ako se mi torej dokaže, da sem se v čemerkoli zmotil, sem takoj pripravljen, da zmoto popravim.

Zdaj n. pr. sem šele zvedel, da bajè navedba glede „Ottakringa“ (glej str. 582. m. l.) ni docela točna. Podatek sem zajel iz pripovedovanja gospoda dr. Frana Windischerja, takratnega gospodarja Narodne tiskarne, ki vztraja pri svoji navedbi. Razrešitev tega detalja prepuščam torej bivšemu gospodarju Narodne tiskarne in bivšemu uredniku „Ljubljanskega Zvona“.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Ana je vzdrhtela. Srce jo je kar zbolelo. Nekaj trenutkov je stala kakor prikovana: gladka, še skoraj dekliška lica so ji zardela, oči pa so se ji široko razprle in se zalile s solzami. Naglo se je sklonila nad zemljo.

Iznenada so začeli vsi govoriti o vojni, o vojnih ujetnikih, ki so se še zmerom vračali, in o Jerneju, ki je odšel k vojakom takoj prvi dan, bil čez tri tedne že ujet, zdaj pa ni že dve leti od njega nobenega glasu, čeprav bo jeseni minilo tri leta, kar se je končala svetovna vojna.

Ko so posadili vseh šest gred, so krenili med njivami, da posade še grede, ki so jih imeli na graščinskem. Čim so prestopili cesto, ki je držala mimo graščine v vas, so takoj začutili, da so prišli v drug kraj. Setve so bile zelo slabe, ponekod po pol ogona brez vsake bilke, drugod pa spet na gosto kakor trava. Tu in tam je ležala raztresena koruznica, gnile buče in celo kakšna zeljnata glava.

Ali ni škoda zemlje? je zbolelo Drejča. Še enkrat toliko bi lahko rodila, ko bi jo bolje gnojili, orali in obdelovali. A kdo bi delal, ko je treba hiteti, da si ne utegneš niti nosa obrisati! Le da je hitro opravljeno, zato pa je vse napol. Sicer pa, kdo bi delal, ko slabo ali nič ne pla-

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Zaključujoč Cankarjeva pisma meni, kolikor sem jih mogel zbrati iz svojih kupov korespondenc doslej, naj tu objavim še zadnja Cankarjeva pisma Zofki Kvedrovi.

XVI

Draga Zofka!

Štefi se Ti prav lepo zahvaljuje za lepe cvetice, jaz pa za še lepše nauke! Znaš pa! V Jelovškovi koži bi ne bil rad! To gre kakor na vrvici; v eni sapi naukov in opominov za celo življenje! V tolažbo Ti razodenem, da sem sinoči spet lumpal.

Rad bi Te videl, predno odideš. Kedaj odpotuješ? Če boš doma, daj fantu odgovor. Jaz sem se bil baš vrnil od dolgega izprehoda v okolico, pa hočem zdajle malo pisati, da si vest potolažim. Sploh sem se za izprembo spet enkrat zaklel, da se nikoli več ne ganem iz hiše.

Zelo ljubo in prijetno bi mi bilo, če me posetiš pred odhodom.

Štefi Te lepo pozdravlja in jaz tudi.

Ivan Cankar
pijanec.

15. jan. 906.

XVII

Draga Zofka!

Včeraj sem bil v Ljubljani, da bi poiskal svojo knjigo, pa je nikjer nisem dobil (jaz namreč nimam svojih knjig). Do sobote, mislim, da se mi vendarle posreči; pogledat pojdem še v pisarno „Sl. Matice“.

Zdaj so me začeli nadlegavati neprijetni pomisleki. Moje stališče ni lahko. Če ponudbo odklonijo, kar nikakor ni izključeno, bi bilo to zame grda blamaža. Naši tenkobedri Ilirci, ki ne znajo ne delati, ne misliti, temveč le votlo deklamirati, ne sovražijo nikogar tako kakor mene, prononsiranega „Samoslovenca“. In bilo bi zanje veliko zadoščenje, če bi mi mogli po pravici očitati, da sem se bil šel v Zagreb „ponujat“ — in to celo brez uspeha. Ne riskiram torej nič več in nič manj, kakor da se prav do podplatov osmešim. Zato bi vendarle rad natanko vedel, da bo moja ponudba sprejeta, če ne soglasno, pa vsaj s pošteno večino.

Na spómrad, mislim, da pridem v Zagreb. Zdaj tičim tu v globokem snegu, da je treba že korajže, če se nameri človek v mesto. Dnevi pa so krasni.

Lepo Te pozdravlja

Ivan Cankar.

Na Rožniku nad Ljubljano 29. I. 1914.

XVIII

Draga Zofka!

Storil sem po Tvojem nasvetu. Napisal sem čisto kratko ponudbo — saj kritike o svojem delu nisem mogel pisati. Tudi knjigo sem navsezadnje vendarle dobil. Zelo sem radoveden na odgovor.

„Plačilo za mešetarenje“ Ti seveda skomandiram. Manjka Ti najbrž precej mojih knjig; posebno Ti priporočim zadnjo („Milan in Milena“); ako pridem v mesto, Ti jo pošljem še ta teden.

Mislím, da boš dobila dvorano „Mestnega doma“ brez težave; saj Te že tako dolgo ni bilo v Ljubljano, da so ljudje skoraj pozabili nate. Ali bojím se, da posebnega veselja ne boš doživela. Vsaj meni se zdi ta naša družba zmirom bolj pusta. Celó stari prijatelji so se nekako skisali in zasirili — ali pa jih morda le jaz vidim take.

No, eden Te bo gotovo vesel, kadar prideš!

Najlepše Te pozdravlja

Ivan Cankar.

Na Rožniku 5. febr. 1914.

XIX

Draga Zofka!

Ali že kaj veš, kakó je z zadevo? Kedaj je odborova seja? Naturno je, da sem radoveden. To Ti pa rečem: če pride do blamaže, si umijem roké — krivda bo vsa Tvoja! —

Najlepše Te pozdravlja

Ivan Cankar.

Na Rožniku,

16. II. 1914.

*

Dne 5. februarja 1914 je Cankar pisal Zofki: „Storil sem po Tvojem nasvetu. Napisal sem čisto kratko ponudbo...“ in res je prav istega dne, 5. februarja, Cankar ponudil odboru Matice Hrvatske v Zagrebu svojo knjigo „Na klancu“ za drugo izdanje. To je dognal vseučiliški profesor dr. Fr. Ilešič in sporočil 5. aprila t. l.

Glede „Ilircev“ mi je Ilešič pisal že 25. februarja t. l. „Tenkobedri Ilirci“ sem gotovo jaz. O neposrednih in pravih konfliktih med menoj in Cankarjem ne more biti govora. Takih konfliktov ni bilo; le nasprotna sva si bila v pojmovanju narodnopolitičnih stvari; refleks tega je n. pr. v beležki o „ilešičevanju“ v Slovanu (1911, str. 383 in 84). Sploh se je Cankar hudo motil, ko je pisal, da „tenkobedri Ilirci niso nikogar bolj sovražili“ kakor njega. Jaz sploh nikogar ne sovražim osebno in mi je duša povsem nesposobna za sovrašтво. Cankarja kot pisatelja pa sem od prvih časov, ko se je pojavil v literaturi, razumel in kot pisatelja sem ga vedno cenil. V političnih stvareh pa ga nisem jemal resno in menda nihče. Cankar: umetniška duša, ki podlega hipom. Kdaj je nastala beseda „Samoslovenec“, ne morem reči. Meni se zdi stara

znanka. Pred vojno so Slovenci bili (to je spričo razvoja naravno) večinoma ‚Samoslovinci‘, tako v celoti svojega mišljenja in svojega dela.“

Dne 5. marca t. l. pa mi je Ilešič pisal še dodatno pojasnilo: „Kar se tiče ‚ilešičevanja‘ v Slovanu, je bila to moja replika na Izidorja Cankarja ‚Obisk‘ v ‚Domu in Svetu‘, kjer je Ivan Cankar prvi rabil ta izraz. Čitam tam, da smo v Matici odbili Cankarjevo ‚Melito‘ ... Če sem jaz kot recenzent odklonil ‚Melito‘, ne more to pomeniti odioznosti proti Cankarju; odkloniti moremo kaj tudi najboljšemu prijatelju. Poznam svojo dušo in vem, da niti sledu sovražnosti proti Cankarju v njej ni bilo. Opozarjam Te še na Cankarjevo javno predavanje v ljubljanskem Mestnem domu 12. aprila 1913 (natisnjeno v ‚Zarji‘ 1913, št. 557—559 in v Cankarjevem Zborniku 1921, str. 154—163); to predavanje je bilo direktno proti meni obrnjeno.“

Res je Cankar, ko je bil 9. maja 1913 zaslišan pred preiskovalnim sodnikom zaradi tega predavanja, narekoval zapisnikarju: „... Jaz sem nameral v prvi vrsti polemizirati zoper takoimenovani ‚ilirizem‘ s tem, da sem zahteval, naj si slovenski narod ohrani svojo lastno kulturo brez združenj ... Ker je tendenca ilirizma kulturno in jezikovno združenje vseh Jugoslovanov, sem bil sicer primoran tekom mojega predavanja se mimogrede baviti tudi z vprašanjem, tikajočim se političnega združenja Jugoslovanov. To sem pa storil na ta način, da sem to združenje označil kot utopijo, glede katere teoretično ni izključeno, da se uresniči ...“

V svojem predavanju pa je Cankar povedal svoje stališče proti ‚ilirstvu‘ takole: „Jugoslovanski problem sem smatral za to, kar je: namreč za *izključno političen problem*. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. To je vse! *Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira* ... Toliko bodo priznali tudi gotovo najbolj hripavi Ilirci: ako pride kdaj do političnega združenja jugoslovanskih narodov — in *ne samo moja vroča želja je, temveč tudi moje trdno prepričanje, da do tega združenja res pride* — tedaj se to ne more izvršiti drugače kakor da se *združijo enakovredni in enakopravni narodi* ...“

PUSTOLOVSKA ZGODBA

M I L E N A M O H O R I Č E V A

I

Marij Petrovčič je postopal po pristanu in nestrpno čakal znamenja za ukrcanje.

Štirinajst dni je živel v stalni napetosti. Bližnji trenotki mu bodo prinesli mir. Široko morje je odprto pred njim. Galebi se spreletavajo nad vodo in vse ozračje je nasičeno z vonjem daljine. „Tam onkraj morja je solnčna Kalifornija, Marij, vse sreče te pričakujejo tamkaj, vse lepote, ki si jih more izmisliti tvoja igrava fantazija. Lepe Kreolke